

บทที่ 3

การแปลและอธิบายสุทธราชาภาษาในคัมภีร์มูลกัจจายน์

อาชยาต คือ คำกิริยาประเภทหนึ่งของภาษาบาลี ภาษาสันสกฤตก็เรียกอาชยาตเหมือนกัน¹ คำ อาชยาตจาก อา อุปสรรค ชุยา ชาติ ในความหมายว่า "กล่าว" ต ปัจจุบัน แปลว่า กิริยา "อันเชากล่าว" ทั้งวิเคราะห์ว่า กิริย อุกุชายทีติ อาชยาต²

อาชยาตเป็นส่วนหนึ่งของวจีวิภาค และเป็นกิริยาหลักในประโยคซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญ ถ้าหากกิริยาแล้วจะไม่ทราบว่าเป็นประธานแสดงกิริยาอาการอย่างไร การศึกษาอาชยาตนั้นจะต้องรู้ส่วนประกอบต่าง ๆ 8 ประการ คือ วิภัติ กาล บท พจน์ บุรุษ ชาติ ปัจจัย มาลา และวาก เพราะแต่ละประการต่างมีหน้าที่เป็นสัดส่วนไม่ปะปนกัน แต่ส่วนประกอบที่นับว่าสำคัญที่สุด 3 ประการ คือ ชาติ ปัจจัย และวิภัติ เพราะ ชาติเป็นรากคำ ปัจจัยเป็นสัญลักษณ์บอกวาก วิภัติเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ กาล บท พจน์ และบุรุษ³ ส่วนประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวจะได้อธิบายโดยละเอียดในสูตรข้างท้ายนี้

อนึ่ง กิริยาอาชยาตนอกจากเป็นกิริยาสำคัญของประโยคแล้ว บางครั้งนำไปเข้าสมาสเป็นบทหน้าของคำอื่นก็มี เช่น อเหตุปจฺจโย นเหตุปจฺจโย อเหตุภาโว นเหตุปฺวา หรือบางครั้งก็นำบทอื่นมาเข้าสมาสเป็นบทหน้าของกิริยาอาชยาตก็มี เช่น ครุกริสฺสูติ พยนฺตึกโรติ พหฺลึกโรติ

¹ หลวงเทพครุณานศิษฏ์, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง เล่ม 3 (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2486), หน้า 1-2.

² พระอัครวงษ์เสถระ, สัทนที (มณฑล : โรงพิมพ์พุทธศาสนสภา, 2507), หน้า 32.

³ พระมหานาค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 1-2.

อาชยาตในคัมภีร์มูลกัจจายน์ มีสูตรทั้งสิ้น 118 สูตร สูตรเหล่านี้เรียงลำดับกันไปโดยอาศัยความเกี่ยวของของบางประการ ซึ่งบางทีก็เป็นการยากที่จะจับเค้าโครงของสูตรทั้งหมด ถ้าจะจำแนกเนื้อหาและสรุปเป็นประเภทก็พอจะทำได้ดังนี้

วิภัติอาชยาต แบ่งเป็น 8 หมวด คือ วัตตมานา บัญญัติ สัตตมี ปโรกขา หียัตตนี อชัตตนี ภวิสสันติ และกาลาติปัตติ แบ่งวิภัติไว้หมวดละ 12 วิภัติ รวมทั้งหมด 96 วิภัติ

กาลแบ่งเป็น 3 คือ ปัจจุบันกาล อดีตกาล อนาคตกาล

กาลแบ่งให้ละเอียดเป็น 8 คือ ปัจจุบันกาลแท้ ปัจจุบันกาลไกลอดีต ปัจจุบันกาลไกลอนาคต อดีตกาลไม่มีกำหนด อดีตกาลตั้งแต่วันนี้ อดีตกาลตั้งแต่วันนี้ อนาคตกาลแห่งปัจจุบัน อนาคตกาลแห่งอดีต

บทแบ่งเป็น 2 คือ ปรัสสบท อัตตโนบท

พจน์แบ่งเป็น 2 คือ เอกพจน์ พหูพจน์

บุรุษแบ่งเป็น 3 คือ ประถมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ และอุตตมบุรุษ

ธาตุแบ่งเป็น 8 หมวด คือ ภู ธาตุ รุช ทิว สุกี คหุ ทนุ จูร ธาตุ

วาจก แบ่งเป็น 5 วาจก คือ กัตตุวาจก กัมมวาจก ภาววาจก เหตุกัตตุวาจก

และเหตุกัมมวาจก

ปัจจัย แบ่งเป็น 5 หมวด ดังนี้ กัตตุวาจก มี 10 ตัว คือ อ เอ ย ณุ ณา นา ญา โอ ฌ ญย

กัมมวาจก มี ย ปัจจัย กับ อิ อาคม หนา ย

ภาววาจก มี ย ปัจจัย

เหตุกัตตุวาจก มี 4 ตัว คือ ฌ ญย ณาเป ณาปย

เหตุกัมมวาจก มีปัจจัยในกัตตุวาจก 10 ตัว ๆ ใดตัวหนึ่ง และเหตุปัจจัย คือ ณาเป และ ย ปัจจัย อิ อาคม หนา ย

และยังมีปัจจัยพิเศษอีกคือ ข ฉ ส อาย อีย อล อาร อาล อี อี อุณา ปรป ยีร
ซึ่งจะมีแจวอยู่ในแต่ละสูตร

อนึ่ง สูตรทั้งหมดนั้นได้แยกออกเป็น 4 กัณฑ์ ดังนี้

กัณฑ์ที่ 1	มี	26	สูตร
กัณฑ์ที่ 2	มี	26	สูตร
กัณฑ์ที่ 3	มี	24	สูตร
กัณฑ์ที่ 4	มี	42	สูตร

แต่ละสูตรแบ่งออกเป็น 3 ส่วน เรียกว่า ไตรยางค์ คือ

สูตร	หมายความว่า	กฎข้อบังคับ
วृत्ติ	"	คำอธิบาย
อุทาหรณ์	"	ตัวอย่าง

การอธิบายสูตรอาชยาตในคัมภีร์มูลกัจจายน์นี้ ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ได้แยกอธิบาย
สูตรแต่ละกัณฑ์ โดยยกสูตรที่เป็นภาษาบาลีขึ้นตั้ง ตลอดจนคำแปลสูตรของโบราณจารย์ วृत्ติ
และอุทาหรณ์ จากนั้นได้อธิบายความหมายของสูตรตามสำนวนภาษาที่ใช้ในปัจจุบัน และยก
อุทาหรณ์มาอธิบาย พร้อมทั้งอ้างอิงการใช้ในคัมภีร์ต่าง ๆ.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กัมมัทท 1

ในกัมมัททนี้มีสูตรทั้งสิ้น 26 สูตร รายละเอียดของสูตร มีดังนี้ คือ สุตต, วุฑฺฒติและอุททาหรม

สูตรที่ 1

- สุตฺต. อด ปุพฺพานิ วิภตฺตินิ ฉ ปรสฺสปทานิ.
 บททั้งหลาย 6 บท หนฺตฺนแหงวิภตฺติตีงหลายชื่อ ปรสฺสบท
- วุฑฺฒติ. อด สพฺพานํ วิภตฺตินํ ยานิ ยานิ ปุพฺพิกาณิ ฉ ปทานิ ตานิ ตานิ
 ปรสฺสปทสญฺญานิ โหนฺติ.
- อุททาหรม. คํ ยถา ทิ อนุติ สิ ถ มิ ม อิติ ปรสฺสปทสญฺญานิ ปรสฺสปท-
 อิจฺจนเณ กฺวตฺโต กตฺตริ ปรสฺสปท¹.

ความหมายของสูตร

วิภตฺตติอาชยาตหมวควัตตมาณา ฝ่ายปรสฺสบทแบ่งออกเป็น 6 วิภตฺตติ คือ ทิ อนุติ สิ ถ มิ ม² แยกออกเป็นเอกพจน์ 3 คือ ทิ สิ มิ พหูพจน์ 3 คือ อนุติ ถ มิ

วิภตฺตติฝ่ายปรสฺสบท แปลว่า บทเพื่อบุอื่น³ หมายความว่า กิริยาที่ประกอบด้วย วิภตฺตติบทนี้ เป็นกิริยาของประธานที่ส่งผลสะท้อนไปตกแก่ผู้อื่น และผู้อื่นเป็นผู้รับผลที่ประธาน ทำขึ้น ดังอุททาหรมว่า

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 106.

² พระปริยัติธรรมราชา, อํามาตย์ตรี. มูลกัจจายนฺแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิศาลบรรณินี, 2457), หน้า 2.

³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, 2495), หน้า 157-158.

ชโน กุมาริ ปหฺรติ. ขนยอมคี่ซิ่งเด็ก

ชโนเป็นประธานของกิริยา ปหฺรติ. กุมาริ เป็นกรรม คือผู้ถูกชนตี ผลของการตีคือความเจ็บปวดไปตกแก่เด็ก หาคกแก่ชนซึ่งเป็นผู้ตีไม่ เพราะฉะนั้นการทำของชนจึงส่งผล คือความเจ็บปวดไปตกแก่เด็กซึ่งเป็นผู้อื่นจากผู้ตี ⁴

ปรัสสบทนี้ ตั้งวิเคราะห์ว่า

ปรัสสตฺถานิ ปทานิ ปรัสสพทานิ.

บททั้งหลายเป็นอรรถของคนอื่น ชื่อว่าปรัสสบท

และวิเคราะห์อีกบทหนึ่งว่า

ตพฺพหุลฺลโต ตพฺโพหาโร (โหติ).

เพราะอรรถเป็นของคนอื่นมาก จึงเป็นโวหารของปรัสสบท ⁵

วิภคตีฝ่ายปรัสสบท ในมูลกัจจายน์เป็นสัญลักษณ์ของกัตตุวาทกเท่านั้น ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เห็นว่าบางคราวใช้เป็นกัมมวาทก ภาววาทก และเหตุกัตตุวาทกก็มี ตั้งอุทาหรณ์ว่า ทียติ เต กุเล ทานิ. ทานิในตระกูลอันทานิให้อยู่ ประโยคนี้ ทียติ เป็นกิริยาที่ประกอบวิภคตีฝ่ายปรัสสบท แต่ใช้เป็นประโยคกัมมวาทก.

น จ ลพฺภติ รุเป. อนึ่ง (อันใคร ๆ) ย่อมไม่ได้ในรูป ประโยคนี้ ลพฺภติ เป็นกิริยาฝ่ายปรัสสบท แต่ใช้เป็นประโยคกัมมวาทก ⁶

⁴ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาค (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มัทมกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 22-23.

⁵ พระพุทธชัยเดชะ; รูปศัพท์ปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507), หน้า 243.

⁶ พระมหาศกฺกิณฺทรฺ ศสพินฺทุภิกฺข, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์เลี้ยง-เลี้ยงจงเจริญ, 2515), หน้า 131.

สูตรที่ 2

- สูตร. ปรานุยตฺตโนปทานิ.
 บททั้งหลาย 6 บท หนปลายแห่งวิภคิตั้งหลาย ชื่อ อตฺตโนปท.
- วิภคิตี. สพฺพาสํ วิภคิตินิ ยานิ ยานิ ปรานิ จ ปทานิ ตานิ ตานิ อตฺต-
 โนปทสญฺญานิ โหนติ.
- อุทาหรณ. ตํ ยถา เต อนฺเต เต เส วุเห เอ มุเห อิติ อตฺตโนปทสญฺญานิ.
 อตฺตโนปท อิจฺจนเณ กุวฺตุโถ อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กุมฺมณี. ¹

ความหมายของสูตร

วิภคิตีอาชยาตหมวควัตคมาเนาฝ่ายอตฺตโนปท แมงออกเป็น 6 วิภคิตี คือ เต
 อนฺเต เต เส วุเห เอ มุเห ² แยกเป็นเอกพจน์และพหูพจน์เหมือนปรัสสมท

วิภคิตีฝ่ายอตฺตโนปท แปลว่า บทเพื่อตน หมายความว่า ศัพท์กิริยาที่ประกอบ
 ด้วยวิภคิตีบทนี้ เป็นกิริยาของประธานที่ส่งผลของการกระทำให้ตกแก่ตนโดยตรง ³ ดัง
 อุทาหรณา

ชเนน กุมารโ ปทริยเต. กุมารอันชนยอมตี

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 106.

² พระปริยัติธรรมธาดา, อามาศย์ตรี, มุลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พิศาลบรรณนิคิต, 2457), หน้า 3.

³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร:
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 158-159.

กุมารโ เป็นประธานได้รับผลคือ ความเจ็บปวดจาก ปทริยเต ส่วน ชเนน เป็นผู้ทำให้เกิดผล คือความเจ็บปวด กุมารโ จึงเป็นผู้ได้รับผลของความเจ็บปวดด้วยตนเอง ⁴

วิภคตีฝ่ายอัทตโนบทในมูลกัจจายน์เป็นสัญลักษณ์ของกิริยาภาวจาก และกัมมจาก เป็นส่วนใหญ่ เช่น

เตน ภูยเต. อันเขาเป็นอยู่
 สูเทน โอทโน ปจียเต. ชาวสุกอันพอครว์หุงอยู่

ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เห็นว่าบางคราวใช้ในกัตตฺวาจากและเหตุกัมมจากก็มี แต่เป็นส่วนน้อย ดังอุทาหรณ์ว่า

ปฺพุเพว สนนีวาเสน ปจฺจุปฺปนฺนทีเตน วา
 เอวนฺตํ ชายเต เปมํ อฺปฺปลวํ ยโถทเก ⁵

ความรักนั้นยอมเกิดเพราะการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน หรือ เพราะการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน เหมือนคอกอุบลยอมเกิดในน้ำฉะนั้น

ประโยคนี้ ชายเต เป็นกิริยาที่ประกอบวิภคตี ฝ่ายอัทตโนบท แต่ใช้เป็นประโยค กัตตฺวาจาก ซึ่งจะไต่กล่าวต่อไป

⁴ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 26.

⁵ ขมมปทฐรูกถาย ปญฺจโม ภาโค กุกฺกฏมิตฺตฺวาตฺถ (พระนคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 28. คำदानีนาว่าอากาศเอกพิเศษแถม ประพจน์ของ อธิบายว่า โบราณจารย์แปลว่า "ความรักยอมเกิดด้วยเหตุสองประการ คือ ด้วยการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน หรือด้วยการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน เหมือนอุบลยอมเกิดในน้ำเพราะอาศัย น้ำหรือชลชาติมีสาเหตุร้ายเป็นต้น และเปลือกตมฉะนั้น."

สูตรที่ 3

- สุตฺต. เทว เทว ปฐมา มชฺฉิมุตฺตมปริสา.
โหบทังหลายสองแลสอง แหงปรสุสบท กิติ แหงอตุตโนมท
กิติ ชื่อปฐมบุรุษ ชื่อมชฺฉิมบุรุษ ชื่ออตุตมบุรุษ
- วุตฺติ. คาสํ สพฺพาสํ วิภคฺตึนํ ปรสุสปทานญจ อตุตโนปทานญจ เทว
เทว ปทานิ ปฐมมชฺฉิมุตฺตมปริสสญฺญานิ โหหนฺติ.
- อุทาหรณ. คํ ยถา ติ อนุติ อิติ ปฐมปริสา ลี ถ อิติ มชฺฉิมปริสา มิ ม
อิติ อตุตมปริสา. อตุตโนปทานมฺปิ. เต อนุเต อิติ ปฐม-
ปริสา เส วุเห อิติ มชฺฉิมปริสา เอ มุเห อิติ อตุตมปริสา.
เอวํ สพฺพคฺฤถ โยเซตฺตพฺพทา. ปฐมมชฺฉิมุตฺตมปริส อิจฺจน
กฺวคฺโคถ นามมฺหิ ปยุชฺชมาเนปิ คุลฺยาธิกรเณ ปฐโม คุมฺเห
มชฺฉิมโ อมฺเห อตุตโ. ¹

ความหมายของสูตร

วิภคฺติอาชชาติทมนวคฺตมทานาฝ่ายปรสุสบทและอตุตโนมท มี 12 วิภคฺติ แบ่งบุรุษ
ไว้ 3 คือ ปฐมบุรุษ มชฺฉิมบุรุษ และอตุตมบุรุษ และแบ่งพจน์ไว้ 2 คือ เอกพจน์ และ
พหูพจน์ ²

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพ : โรงพิมพ์ไท,
2474), หน้า 107.

² สมเด็จพระวันรัต (ทิต), มูลนอยอาศัยมูลใหญ่ (ชนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์,
2513), หน้า 5.

การจำแนกวิภัติหยาตวัตตมานาตาม บท พจน์ บรูษ ดังตารางต่อไปนี้
วัตตมานา

บรูษ	ปรัสสบท		อัทตโนมท	
	เอก	พท	เอก	พท
ประณมบรูษ	ติ	อนุติ	เต	อนุเต
มัชยมบรูษ	ลี	ถ	เส	วุเท
อุตตมบรูษ	มิ	ม	เอ	มุเท

3

วิภัติที่จำแนกไว้นี้ สำหรับประกอบกับธาตุ และปัจจัย โดยมีลำดับก่อนหลังดังนี้
ธาตุ + ปัจจัย + วิภัติ กิริยาอาชยาต เช่น จร + อ + ติ = จรติ. จรู + เณ +
ติ = โจเรติ เป็นต้น⁴

ในการเรียนภาษาบาลีปัจจุบัน เรียกวิธีการประกอบกิริยาอาชยาตว่า การทำตัว
ซึ่งผู้เรียนจะต้องมีความเข้าใจชัดเจน เช่น

"จรติ ศัพท์เต็มเป็น จรู ธาตุในอรรถว่าเที่ยวไป ลง อ ปัจจัย ติ วัตตมานา-
วิภัติฝ่ายปรัสสบท สำเร็จรูปเป็น จรติ"

ประธาน กับ กิริยาอาชยาตต้องมีบรูษและพจน์ตรงกัน คือ นามทั่วไปและ ศ
ศัพท์ที่เป็นศัพท์นามซึ่งเป็นปฐมบรูษในปรัสศัพท์นาม ใช้เป็นตัวประธานของกิริยาฝ่ายปฐม
บรูษ

³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. บาลีไวยากรณ์ (พระนคร:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495). หน้า 151.

⁴ พระมหานาค อุปนาโก, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 9.

คุมห ศัพท์ ใช้เป็นตัวแทนของกิริยาฝ่ายมัชฌมบุรุษ
 คุมห ศัพท์ ใช้เป็นตัวแทนของกิริยาฝ่ายอุคตมบุรุษ⁵

มีข้อที่น่าสังเกตว่า การเรียกชื่อบุรุษในภาษามาลีกับภาษาไทยต่างกัน คือ บุรุษ
 ที่ 1 หรือปฐมปรีส ในภาษามาลีใช้เป็นบุรุษที่ 3 ในตำราไวยากรณ์ที่แต่งในประเทศไทย
 ตามแนวของไวยากรณ์ตะวันตก ส่วนอุคตมบุรุษในภาษามาลีใช้เป็นบุรุษที่ 1 ในตำรา
 ไวยากรณ์ที่แต่งในประเทศไทยตามแนวของไวยากรณ์ตะวันตก ส่วนมัชฌิมปรีส หรือที่ใ้
 กับรูปสันสกฤตว่า มัชฌมบุรุษนั้นตรงกับบุรุษที่ 2

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

สูตรที่ 4

- สกุค. สฟุเพสเมกาภิชาเน ปโร ปริโส.
 ในเมื่อกล่าวกาลกิริยาอันเสมอกันแห่งบุรุษ 2 ก็คือ 3 ก็คือ
 ให้บุรุษตัวปลายลงแต่หน้าธาตุ.
- วคฺคฺติ. สฟุเพส คิณฺณํ ปฐมมชฺฌิมํคฺคตมปฺริสํ อเอกาภิชาเน ปโร
 ปริโส คเเขตฺพุโพ.
- อุทาหรณ. โส จ ปฺรฺคฺติ ควณฺจ ปฺรฺลฺลิตี คฺคฺมฺเห ปฺรฺลฺลิต.
 โส จ ปฺรฺคฺติ อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 ควณฺจ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 โส จ ปฺรฺคฺติ ควณฺจ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 เตจ จ ปฺรฺลฺลิตี ควณฺจ ปฺรฺลฺลิตี คฺคฺมฺเห ปฺรฺลฺลิต.
 เตจ จ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 คฺคฺมฺเห จ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 เตจ จ ปฺรฺลฺลิตี คฺคฺมฺเห จ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 โส จ ปฺรฺลฺลิตี ควณฺจ ปฺรฺลฺลิตี คฺคฺมฺเห ปฺรฺลฺลิต.
 โส จ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 ควณฺจ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 โส จ ปฺรฺลฺลิตี ควณฺจ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 เตจ จ ปฺรฺลฺลิตี ควณฺจ ปฺรฺลฺลิตี คฺคฺมฺเห ปฺรฺลฺลิต.
 เตจ จ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 คฺคฺมฺเห จ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 เตจ จ ปฺรฺลฺลิตี คฺคฺมฺเห จ ปฺรฺลฺลิตี อหฺณจ ปฺรฺลฺลิตี มฺยํ ปฺรฺลฺลิต.
 เอวํ เสสาสุ วิภคฺคฺตัสสุ โยเชตฺพุโพ. ¹

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 107.

ความหมายของสูตร

กิริยาอาชยาคต้องมีบุรุษและพจน์ตรงกับประธาน 2 ดังนี้

ตารางแสดงประธาน พจน์ และบุรุษของกิริยาอาชยาค

บุรุษ	เอกพจน์		พหูพจน์	
	ประธาน	กิริยา	ประธาน	กิริยา
1	ชโน	คจฺนติ	ชนา	คจฺนฺติ
2	ตุวํ	คจฺนสี	คฺมฺ เท	คจฺนถ
3	อหํ	คจฺนามิ	มยํ	คจฺนาม 3

ยกเว้นแต่ประธานที่เป็นเอกพจน์หลาย ๆ ศัพท์ มี จ ศัพท์ควบได้ใช้กิริยาเป็นพหูพจน์ได้ 4 ดังอุทาหรณ์ว่า

เทสนาวสานเ อุปาสโก จ สา จ อิติโส ตาปตฺติลล ปตฺติณฺหิสฺสุ.

ในเวลาจบเทศนาอุบาสกควย หนึ่งนั้นควย คำรงอยู่ในโสคา

ปตฺติลล 5

ประโยคนี้หมายความว่ารวม 2 คน คือ อุบาสกและหนึ่งนั้น จึงใช้กิริยาเป็นพหูพจน์

2 พระปริยัติธรรมธาดา, อำนวยการ, มูลกิจจานุเบกษา (พระนคร : โรงพิมพ์พิศาลบรรณิณี, 2457).

3 พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาค (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 29.

4 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 159.

5 พระมหานาค อุปนาโค, เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

อนึ่ง กิริยาอาชยาทบางตัวเป็นเอกพจน์ ไม่มีเปลี่ยนแปลง ถึงแม้ตัวประธานนั้นจะเป็นพหูพจน์ก็ตาม กิริยาอาชยาทพวกนี้ได้แก่ อตุถิ (มีอยู่) นตุถิ (ยอมไม่มี) เป็นพวก อตุ ชาคู ซึ่งจะกล่าวในสูตรข้างหน้า

กิริยา 2 ตัวนี้ ใช้ได้สำหรับประธานที่เป็นเอกพจน์และพหูพจน์ ดังอุทาหรณ์ว่า

เย สตฺตา สมนฺนิโน อตุถิ. สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดเป็นผู้มีสัญญา มีอยู่

สงฺขารา สสฺสตา นตุถิ. สังขารทั้งหลายเป็นสภาพที่ยอมไม่มี 6

ในการพูดและเขียนที่แสดงความเคารพต่อบุคคลผู้สูงกว่าตน คือผู้น้อยพูดกับผู้ใหญ่ นิยมใช้มีชยมนุรุษ พหูพจน์แทนชยผู้ใหญ่ แม่ผู้ใหญ่นี้จะมีเพียงคนเดียวก็ตาม ดังอุทาหรณ์ว่า

กเถถ ภนฺเต. ขอท่านจงบอกเถิดขอรับ 7

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6 พระมหานาค อุปนาโค, เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

7 บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, 2500), หน้า 127.

สูตรที่ 5

- สุตฺต. นามนุหิ ปยุชฺชมาเนปิ ตฺลฺยาธิกรเณ ปฐฺโม.
 ในเมื่อบิณฑามัน เป็นตฺลฺยาธิกรณะ อันทานประกอบก็ดี บมิได้
 ประกอบก็ดี ไหลงปฐฺมบุรุษ.
- วุดฺติ. นามนุหิ ปยุชฺชมาเนปิ อปฺปยุชฺชมาเนปิ ตฺลฺยาธิกรเณ ปฐฺม-
 ปุริโส โหติ.
- อุทาหรณ. โส คจฺจนฺติ เต คจฺจนฺติ. อปฺปยุชฺชมาเนปีติ กิมตฺถํ คจฺจนฺติ
 คจฺจนฺติ. ตฺลฺยาธิกรเณติ กิมตฺถํ เตน หนฺนุเส ทฺวํ เทวทศฺ-
 เตน. ¹

ความหมายของสูตร

นาม หรือ สัพพนาม ปฐฺมบุรุษที่เป็นประธาน จะเขียนไว้หรือไม่ก็ได้ แต่ผู้ศึกษาก็
 สามารถทราบได้โดยอาศัยบุรุษของวิภัตตินั้น ๆ ดังอุทาหรณ์ว่า

ภิกฺขุ คามํ ปิณฺฑพาย ปวิสฺติ. ปจฺจาคนฺตฺวา อคฺคฺตโน วิหารเ ตํ ภาณฺชติ.
 ภิกฺขุ เขาไปสุบฺาน เพื่อมิณฑพาท (ภิกฺขุนั้น) ครั้นกลับมาแล้วขอมันอาหารนั้นในที่อยู่ของตน ²

ประโยคแรก ภิกฺขุ เป็นประธาน ซึ่งมีพจน์และบุรุษตรงกับปวิสฺติ แต่ประโยคหลัง
 แม้จะมีได้เขียนคำประธาน (ภิกฺขุ) ไว้ แต่ผู้ศึกษาก็สามารถทราบประธานโดยอาศัยกิริยา
 อาชยาค (ภาณฺชติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 108.

² พระปริยัติธรรมธาดา, มูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิศาลบรรณินดี,
 2457), หน้า 4.

สูตรที่ 7

- สุตฺต. อมฺเห อุตฺตโม.
 ในเมื่อ อมฺห ศัพท์อันเป็นคุณยาธิกรณะ อันทานประกอบก็คือ
 บมฺปิไคประกอบก็คือ ไหลงอุตฺตมบุรุษ
- วคฺติ. อมฺเห ปยุชฺชมาเนปิ อปฺปยุชฺชมาเนปิ คุลฺยาธิกรเณ อุตฺตม-
 ปรีโส โหติ.
- อุทาหรณ. อหํ ยชามิ มยํ ยชาม. คุลฺยาธิกรเณติ ภิมฺคฺถํ มชา อิชฺชเต
 พุทฺโธ. ¹

ความหมายของสูตร

อมฺห ศัพท์เป็นอุตฺตมบุรุษที่เป็นประธานของประโยค จะประกอบไว้หรือไม่ก็ได้
 แต่กิริยาจะต้องมีบุรุษและพจน์ตรงกับประธาน ² ดังอุทาหรณ์ในสูตรมูลก็จายนว่า

อหํ ยชามิ.	ข้าพเจ้าย่อมบูชา
มยํ ยชาม.	ข้าพเจ้าทั้งหลายยอมบูชา

ประโยคทั้งสองนี้ประกอบ อหํ และ มยํ ซึ่งเป็นประธานของประโยคที่มีพจน์และ
 บุรุษเสมอกับกิริยาคือ ยชามิ และ ยชาม.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9) กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 108.

² พระมหานาค อุปนาค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาค (พระนคร :
 โรงพิมพ์มหาภูมิภววิทยาลัย 2491), หน้า 30.

อนึ่ง การแต่งประโยคภาษาบาลี บางครั้งจะไม่เขียนประธานไว้ก็ได้ แต่ต้องประกอบกริยาให้ถูกต้องตามพจน์และบุรุษของประธานที่ประสงค์³ เวลาแปลเป็นพจนานุกรมไทย ต้องอาศัยสังเกตุกริยาซึ่งประกอบด้วยวิภัติอาชยาต จึงสามารถเข้าใจบุรุษของประธานได้ เช่น เห็นประโยคว่า นาสุต มคฺคํ หสฺสามิ. ต้องดูกริยา คือ หสฺสามิ จึงจะทราบได้ว่า เป็น สุตสามิ วิภัติ ซึ่งเป็นอุคตมบุรุษเอกพจน์ ตอนนั้นจึงคิดหาตัวประธานที่ตรงกัน ก็จะได้ อหํ ทั้งบุรุษและพจน์จะลงรอยกัน หสฺสามิที่เป็นกริยา เพราะฉะนั้นจึงยก อหํ ขึ้นเป็นตัวประธานในประโยค แปลได้ความว่า "เราจักไม่ให้ทางแก่เขา"⁴

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, อุภัยพจนานุกรม (พระนคร : โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, 2497), หน้า 13.

⁴ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 31.

สูตรที่ 8

สูตร. กาล.
สูตรนี้ชื่ออิทธิกาสูตร

วตุติ. กาล อัจเจต อธิกาสูตร เวทิตัพ 1

ความหมายของสูตร

กาล เป็นส่วนหนึ่งของกิริยาอาชยาค แปลโดยพยัญชนะว่า สภาพที่มีนรอนชีวิตของสัตว์ให้หมดสิ้นไป 2 โดยเนื้อความหมายถึงกำหนดเวลาของการกระทำที่เกิดขึ้นว่า การกระทำนั้นเกิดขึ้นในเวลาไหน เมื่อไร กำลังเกิดขึ้น เป็นไปอยู่ ล่วงแล้ว หรือยังไม่ถึง 3

กาลนี้ย่อมบอกระยะเวลาของเรื่องราวที่เกิดขึ้นว่า เป็นปัจจุบัน อดีต หรืออนาคต ซึ่งจะทราบได้โดยอาศัยวิภคตีในหมวดนั้น ดังข้อความในรูปสิทธิสูตรที่ 411 ว่า

อโตะ ปรี คุยาทวิภคตีวิชาเน สัพพตฺต วตฺตเต

ตั้งแต่ขึ้นไปกาลสูตรจะตามไปทุกสูตร เมื่อจะประกอบวิภคตี มี ติ วิภคตี เป็นต้น 4 ในกัจจายนมนุสสานัมภคตที่ 5 ไกอธิบายไว้ว่า

1 พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมนุส (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 109.

2 พระอรियมนุณี, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาค (พระนคร : โรงพิมพ์เลี้ยง เชียงธรรมปทีป, 2515), หน้า 13.

3 พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาค (พระนคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 14.

4 พระพุทธชัยปิยะเถระ, รูปสิทธิปกรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507), หน้า 242.

คำว่า กาล ตั้งวิเคราะห์ว่า

กรณี กาโล. ความทำชื่อว่า การ.

แปลง ร เป็น ล สำเร็จรูปเป็น กาล เพราะสูตรว่า รการสุส ลกาโร กาโล.⁵

กิริยาอาชยัต แบ่งกาลออกเป็น 3 คือ ปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคต-

กาล

กาลทั้ง 3 แบ่งให้ละเอียดออกอีก คือ ปัจจุบันกาลแบ่งเป็น 3 คือ ปัจจุบันแท้ ปัจจุบันใกล้อดีต ปัจจุบันใกล้อนาคต

อดีตกาลแบ่งเป็น 3 คือ ล่วงแล้วไม่มีกำหนด ล่วงแล้ววานนี้ ล่วงแล้ววันนี้

อนาคตกาลแบ่งเป็น 2 คือ อนาคตของปัจจุบัน อนาคตของอดีต กาลที่กล่าวโดยย่อหรือพิสดารนี้ ในเวลาพูด อาน หรือแต่งหนังสือจะกำหนดรู้โดยวิภัติ⁶.

⁵ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจ้าย ป.9), กัจจายนมูลนามกัณฑ์ที่ 5 (พระนคร : โรงพิมพ์
ไท, 2474), หน้า 58.

⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย 2495), หน้า 153-154.

สูตรที่ 9

- สูตร. วตุคฺคมาณา ปจฺจุปฺปนฺเน.
 โหวตฺคฺคมาณาวิภคฺคิตฺตงฺใน ปจฺจุปฺปนฺนกาล.
- วตุคฺคิ. ปจฺจุปฺปนฺเน กาลเ วตุคฺคมาณาวิภคฺคิ โทคฺคิ.
- อุทฺทาทรณ. คจฺฉนฺติ ปวิสฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

วิภคฺคิหฺมวคฺคิตฺตมาณาบอปปจฺจุปฺปนฺนกาล คือกาลที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า หมายความว่า เรื่องราวหรือการกระทำนั้น ๆ เกิดขึ้นและเป็นไปพร้อมในขณะที่ผู้พูดกล่าวถึงในปัจจุบัน หรือสิ่งใดที่เกิดขึ้นและเป็นความจริงตามธรรมชาติอยู่เสมอไม่เปลี่ยนแปลง ก็ใช้ปัจจุบันกาล ดังอุทฺทาทรณา

จฺนุทฺติมสุริยา ปรีหฺรณฺติ ทิสฺสา ภนฺติ วิโรจนา. ²

พระจันทร์และพระอาทิตย์ยอมหมุนไปส่งทิศทั้งหลายให้สว่างไสว.

และสิ่งใดที่เกิดขึ้นเสมอมิได้ขาด ก็ใช้ปัจจุบันกาล ดังอุทฺทาทรณา

สพฺเพ ภาณฺนฺติ มจฺจุโน. สัตฺว์ทังปวงยอมกลัวต่อความตาย. ³

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (พระนคร : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 109.

² วิสุทฺธิมคฺเค อนฺตฺสฺตินิหฺเทโส (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 262.

³ พระมหานาค อุปฺนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 15-16.

ปัจจุบันกาล แบ่งเป็น 3 ดังนี้

1. ปัจจุบันกาลแท้ หมายความว่าถึง เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่กระทำนั้นกำลัง
ดำเนินไป ยังไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น แปลว่า "อยู่" ดังอุทาหรณ์ว่า

ภิกษุ ชุมม์ เทเสติ. ภิกษุแสดงอยู่ซึ่งธรรม. ⁴

2. ปัจจุบันกาลอดีต หมายความว่าถึง เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่กระทำนั้นเพิ่งจะ
เสร็จใหม่ ๆ กาลจะล่วงไปแล้ว แปลว่า "ยอม" ดังอุทาหรณ์ว่า

สจฺจํ กิรฺ ทฺวํ ภิกฺขุ เอวํ กโรสิ.
ภิกษุไคยินว่า เชื่อยอมทำอย่างนี้จริงหรือ

3. ปัจจุบันกาลอนาคต หมายความว่าถึง เหตุการณ์หรือเรื่องราวที่กระทำนั้น ๆ
ดำเนินกาลเขามาจนจะถึง แต่ยังไม่ถึง แปลว่า "จะ" ดังอุทาหรณ์ว่า

กตฺถ นุ โข อชฺชภิกฺขาจฺจารกฺตฺถาย คจฺฉามิ.

วันนี้เราจะไปเพื่อประโยชน์แก่การเที่ยวไปเพื่อภิกษา ณ ที่ไหนหนอแล. ⁵

อนึ่ง ความหมายของปัจจุบันกาลนอกจากที่กล่าวข้างต้นแล้ว ในรูปศัพท์ปกรณ์
สูตรที่ 412 ได้ตั้งวิเคราะห์ว่า

คํํ คํํ การณ์ปติจฺจ อฺปนฺนโน.

กาลที่เกิดขึ้น เข้าไปอาศัยซึ่งเหตุ นั้น ชื่อว่าปัจจุบัน

⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2497), หน้า 154.

⁵ พระมหานาค อุนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาค (พระนคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 17.

ความหมายนี้เป็นปัจจุบันกาล และนอกจากวิเคราะห์แล้วยังมีความหมายเกี่ยวกับ
กาลนี้อีก ดังอุทาหรณ์ต่อไปนี้

ปัจจุบันนสนมีเปปี ศพโพนหารูปจารโต
วตุคมนา อตีเตปี คํ กาลวจนิจุยาติ.

วัตคมนาวิภคตี ลงในปัจจุบันกาลไกลอดีต และ ปัจจุบันกาลไกลอนาคต
แม้ในอดีตกาลก็ปรารธนาถึงกาลนี้

จากอุทาหรณ์นี้ จะเห็นว่า ปัจจุบันกาลไกลอดีตและไกลอนาคต ไกลเคียงกันมาก
ดังอุทาหรณ์ที่กำลังสนทนากันว่า

ภูโต ภว อากจุติ. ทานญูเจริญมาจากโหน
ปาฏลิตุตโตอากจุตมิ. นมมาจากเมืองปาฏลิสุนทร

สองประโยคนี้ที่จริงเป็นเหตุการณ์ที่ผ่านไปแล้ว แต่ยังใกล้กับปัจจุบัน จึงใช้วัตค-
นาวิภคตี และจัดเข้าในปัจจุบันกาลไกลอดีต. ⁶

ผู้เขียนวิทยานิพนธ์มีความเห็นว่า เพราะเหตุไรในสูตรนี้จึงเพิ่มคำว่า ปัจจุบัน
เข้ามา เพราะคำว่า วตุคมนา ก็มี มาน ปัจจัยเป็นตัวแสดงให้ทราบว่าเป็นปัจจุบันกาลแล้ว
มีข้อสังเกตว่า ปัจจุบันกาลไกลอนาคตจะประกอบด้วย ปเร และปุรา ศัพทํ ดัง
อุทาหรณ์ว่า

ชมมญจ วินญจ สงคายาม ปุเร อธมโม ทิปปติ.

⁶ พุทธิปิยเถระ, รูปลัทธินิพนธ์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507),
หน้า 242.

เราทั้งหลายสวดกรรมและวินัยกอนที่กรรมจะเจริญขึ้นมา.⁷

และอุทาหรณ์ว่า

อิม พุเต ฉินฺท ปุรา มรามี.

ท่านจงตั้งงาทั้งหลายเหล่านี้ กอนที่เราจะตาย. ⁸

ประโยคทั้งสองนี้เป็นเหตุการณ์ที่ยังไม่มาถึง และกำลังพูดกันอยู่ในปัจจุบัน จะมี
ปุเร และปุรา กำกับเสมอ จึงจัดว่าเป็นปัจจุบันกาลอนาคต

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁷ สมณุตปาสาธิกา ปฐโมภาโค มหาวีรคพาหิรนิทานวณฺณา (พระนคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 250๗), หน้า 6.

⁸ ชาคกฏฐกถายสฺสศุทโฆภาโค ฉพฺพทวตฺตฺ. (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 226.

สูตรที่ 10

- สูตร. อาณตฺยาสี่สตุเถนตฺตกาเล ปญฺจมี.
 ในเมื่ออรรถคือไข คือปรารภนา อันทานรู้ไหลลงปัญจมีวิภคติ
 ในอนุตตกาล คือ ไกลปัจจุบันนกาล
- วคฺติ. อาณตฺยตฺเถ จ อาสี่สตุเถ จ อนุตตกาเล ปญฺจมีวิภคฺติ โทติ.
- อุทาหรณ. กโรตุ กุสลํ สุขํ เต โทตุ. ¹

ความหมายของสูตร

กิริยาอาชยาตที่ประกอบปัญจมีวิภคติไม่ระบุชี้ว่าเป็นกาลอะไร เรียกว่า อนุตต-
 กาล แปลว่า กาลที่กล่าวแนลงไปยังไม่ได้ คือไม่แนว่าจะจัดลงในกาลไหน ² อาจารย์
 ผู้บาลีทั้งหลายสงเคราะห์วิภคตินี้ลงใน "ปัจจุบันกาลไกลอนาคต" โดยอาศัยสังเกตคำแปล
 เป็นหลัก เพราะคำแปลมุ่งไปในอนาคตกาลยังไม่ลงมือทำ แต่ก็จวนจะทำอยู่แล้ว และ
 หวังว่าจะต้องทำต่อไปในกาลข้างหน้า ³

กิริยาอาชยาตที่ประกอบด้วยวิภคติหมวดนี้ ใช้ในความหมาย 3 ประการ คือ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 109.

² พระมหาศกฺกรินทร ศศพินฺทุภิกขุ, บาลีไวยากรณ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสียม-
 เชียงจางเจริญ, 2515), หน้า 120.

³ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 21.

1. การบังคับให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเค็ดชาติในภาษาไทยมีคำว่า "จง" เป็นเครื่องหมายคังอุทาหรณ์ว่า

เตนที ฑุ่ สารีปุตฺต ราหุลกุมาริ ปพฺพาเซหิ.

สารีบุตร ถึงกระนั้นเธองงิไหรารahulกุมารบวชเกิด. ⁴

2. ความหวัง ความตั้งใจ ความปรารถนา หรือความต้องการอยากจะทำให้เป็นเช่นนั้นในภาษาไทยมีคำว่า "เกิด" คังอุทาหรณ์ว่า

สพฺเพ สตุฏฺทา อเวรธา โหนตุ.

สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเป็นผู้มีเวรหามีไคเกิด.

3. ความอ่อนวอน การขอร้อง หรือการวิงวอน ขอให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งในภาษาไทยมีคำว่า "ขอ-จง" คังอุทาหรณ์ว่า

เอหิ วักกสิ มา ภายิ โโอโลเกหิ ตถาคตฺ.

มาเกิด วักกสิ เธออยากแล้ว จงแดกูพระตถาคต. ⁵

แต่ในสูตรนี้ได้กำหนดคำอธิบายไว้ 2 ประการ คือ

1. อาณัติ การบังคับ การใช้ และการแสดงอำนาจ คังอุทาหรณ์ว่า

กโรตุ กุสสึ. ทานญฺเจริญฺจทํากุสฺล.

2. อาสีสตุฏ ความปรารถนา ความต้องการ และความหวัง คังอุทาหรณ์

ว่า

⁴ ขมฺมปทฺฐกถายปฺรโม กโค นนฺทเถรวคฺคฺ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 108.

⁵ ขมฺมปทฺฐกถาย อฏฺฐโม กโค วักกิกวคฺคฺ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508), หน้า 86.

สุขุ เต โทศุ. ขอความสุขจงมีแก่ท่าน. 6

เมื่อพิจารณาความหมาย 3 ประการข้างต้น และ 2 ประการในสูตรนี้ มีเนื้อ-
ความตรงกัน แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมวชิรญาณวโรรสทรงแยกความหมาย อาดีสตุด
ออกเป็น 2 ความหมาย คือ ความหวังและความอ่อนวอน

ปฐมมี ในความหมายนี้ แปลว่า เป็นที่เต็มแห่งความปรารถนา 5 ประการ มี
วิเคราะห์ว่า ปฐมจัน อาดีสถาน ปุณดี ปฐมมี. 7 แต่ในคัมภีร์รูปลัทธิได้ให้ความหมายไว้
โดยละเอียดดังนี้

1. อาตตติ การบังคับ การใช้ และการแสดงอำนาจ ดังอุทาหรณ์ว่า
คามิ จจตุคฺ โภทานิ. ท่านผู้เจริญจงไปบ้านเคี้ยวนี้.
2. อาสิฏฐุ ความปรารถนา ความต้องการ และความหวัง ดังอุทาหรณ์ว่า
สุขุ เต โทศุ สัพพทา. ขอความสุขจงมีแก่ท่านทุกเมื่อ.
3. สปถ การสวด การสาบแช่ง ดังอุทาหรณ์ว่า
เอกิกา สยเน เสตุ ยา เต อมุเพ อวาหริ.
หญิงโคไลกะมวงของภี หญิงนั้นจงนอนบนเตียงคนเดียว. 8

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6 พระวิสุตติสมโพธิ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

7 พระมหาจารย์ สุตโตชาติ, คู่มือบาลีไวยากรณ์ (ชนบุรี : โรงพิมพ์ประยูร,
2512), หน้า 53.

8 พระพุทธปิยะเถระ, รูปลัทธิปริกษ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
2507), หน้า 251.

4. อุกโกส การแข่ง การค้า คังอุหาทรณว่า
 อุกขย์ โหตุ เต ภย. ภัยของท่านจงไม่สิ้นไป. ⁹
5. ยาจน การขอ การวิงวอน คังอุหาทรณว่า
 ททาหิ ปวรั คช. ท่านจงให้ซึ่งข้างอันประเสริฐ. ¹⁰

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹ ชาติคุณฐกถาย จตุตโย ภาโค อมพโจรชาตก (พระนคร : โรงพิมพ์มหา-
 มกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 315.

¹⁰ ชาติคุณฐกถาย ทสโม ภาโค เวสสุนทรชาตก (พระนคร : โรงพิมพ์มหา-
 มกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 315.

สูตรที่ 11

- สูตร. อนุมติปริกขปุตุเถสุ สตุตมี.
 ในเมื่ออรรถคืออนุมติ เมะระว่าตามใจท่าน คือ ปริกขปุ
 เมะระว่าค่านึงแห่งตน และมีให้ลงสตุตมีวิภคฺติในอนุตฺตกาล.
- วตุตฺติ. อนุมตฺยตุเถ จ ปริกขปุตุเถ จ อนุตฺตกาเล สตุตมีวิภคฺติ
 โหติ.
- อุทาหรณ. ทวํ คจฺเจยฺยาสี กิมหํ กเรยฺยามิ. ¹

ความหมายของสูตร

กิริยาอาชยาคทีประกอบสตุตมีวิภคฺติ: ไม่ระมุขกว่าเป็น
 กาลอะไร เรียกว่า อนุตฺตกาล เหมือนในปัญจมีวิภคฺติ

สตุตมีวิภคฺตินี้ใช้ในความหมาย 3 ประการ คือ

1. ความยอมตาม การแนะนำ การชี้ทางให้ดำเนิน ในภาษาไทยมีคำว่า
 "ควร" ทั้งอุทาหรณา

อิมญจฺ ตุมฺเห ภิกฺขโว กจฺจปมฺโ อิวาทํ อภิกฺขณฺ มนสิกเรยฺยาด.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอควรใส่ใจถึงโอวาทอันเปรียบด้วย
 เลื่อนนี้เนื่องนิตยฺเถติ ²

2. ความกำหนด การคาดคะเนว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น พึงทำเช่นนั้น ประโยคหน้า
 มักมีนินาต

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 109.

² สตุตฺตนตฺปิฎก มชฺฌิมกายนฺต, มูลปณฺธาสกํกจฺจปมฺสตุตฺ (พระนคร: โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2502), หน้า 260.

คือ สเจ เจ (หากว่า) ในภาษาไทยมีคำว่า "ฟัง" ดังอุทาหรณ์ว่า

จรรยาเจ นาคิจเจญะย สเยย สติสมตฺตโน เอกจริยํ ทพฺหํ กยิรา.
หากว่าบุคคลเมื่อเที่ยวไปไม่ฟังประสมบุคคลผู้ประเสริฐกว่า หรือ
ผู้เสมอตนไซ้. ฟังไปตามลำพังในนั้น. 3

3. ความรำพึง ความนึกคิดในใจของตนเองในภาษาไทยมีคำว่า "ฟัง" ดัง
อุทาหรณ์ว่า

ยณฺณนาหํ พิมพิสารสุสฺส สนฺตักํ คนฺตวา เอกํ มหาปญฺญํ ยาเจยฺย.
โฉนหนอเราฟังไปสู่สำนักของพระเจ้าพิมพิสารขอผู้มีบุญสักคนหนึ่ง. 4

สัตว์มี นอกจากความหมายข้างต้นแล้วคัมภีร์รูปลิตียังแปลว่า เป็นที่เต็มแห่ง
ความรำพึง 7 ประการ โดยมีวิเคราะห์ว่า สัตฺตุนํ ปริกฺกปฺปานํ ปุริณี สัตฺตมี คัมภีร์รูปลิตี
นี้ ได้ให้ความหมายของสัตว์มีทั้งหมดดังนี้

1. อนุมติ ความยอมตาม ดังอุทาหรณ์ว่า
คจฺเจยฺยาสี ทวํ คามํ. ทานฟังไปบ้าน.
2. ปริกฺกปฺป ความกำหนด ดังอุทาหรณ์ว่า
โส ปฐมวเย ปพฺพเชยฺย. เขาฟังบวชในปฐมวัย
3. ปตฺตนา ความปรารถนา ดังอุทาหรณ์ว่า
พฺพุโธ ภเวยฺย. ข้าพเจ้าฟังเป็นพระพุทธเจ้า.

³ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 22.

⁴ ธมฺมปทฺตฺรฺกถาย ตติโย ภาโค วิสาขาวตฺตฺ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 47.

4. วิถี วิถี คังอุทาหรณ์ว่า
 เอว้ คัจเจยฺย คามั โภ. ท่านผู้เจริญพึงไปบ้านอย่างนี้.
5. นิมนต์ การนิมนต์ คังอุทาหรณ์ว่า
 ภาว ภูญฺเจยฺย คามสฺสึ. ท่านผู้เจริญพึงบริโภคน้ำ.
6. อรห ความสมควร คังอุทาหรณ์ว่า
 ภาว ชคฺ กเร รชฺช. ท่านผู้เจริญพึงเสวยราชสมบัติ. ⁵
7. อชฺเฌสนา การเชื่อเชิญ คังอุทาหรณ์ว่า
 ทสฺสเสยฺย ภาว เม ชมนั. ท่านผู้เจริญพึงแสดงธรรมแก่กระผมเถิด.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵ พระพุทธปियเถระ, รูปศัพท์ปกรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507), หน้า 253.

สูตรที่ 12

สุตฺต. อปฺปจฺจกฺเข ปโรกฺษาตีเต.
 ในเมื่ออดีตกาลอันมีแจ่ง อันท่านรู้ ให้ลงปโรกฺษาวิภคฺติ
 วิตุติ. อปฺปจฺจกฺเข อตีเต กาลे ปโรกฺษาวิภคฺติ โหติ.
 อุทาหรณ. สุปิเน กิลฺมาท เอวํ กิลฺ โปราณา อาหุ. ¹

ความหมายของสูตร

กิริยาอาชยาคที่ประกอบปโรกฺษาวิภคฺติ กล่าวถึงกิริยาที่เกิดในหนหลัง คือที่ล่วง
 ไปแล้ว ไม่มีกำหนดแนวว่า ไกลลงไปเมื่อไร ² หมายความว่า ถึงเรื่องราวหรือการกระทำนั้น
 เกิดขึ้นในอดีต ไม่สามารถจะกำหนดเวลาที่แน่นอนได้ ³ ตั้งอุทาหรณ์ในสูตรนี้ว่า

สุปิเน กิลฺ อาหุ. จนเล่าเรื่องการเล่นในความฝัน
 เอวํ กิลฺ โปราณา อาหุ. จนในกาลก่อนเล่าเรื่องการเล่น
 อย่างนี้ ⁴

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 109.

² พระมหาศกรินทร์ ศศพินธุรักษ์, บาลีไวยากรณ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 เลียง เชียงจางเจริญ, 2515), หน้า 120.

³ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาค (พระนคร :
 โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, 2491), หน้า 17-18.

⁴ พระปริยัติธรรมชาดา, อำมาตย์ตรี, มูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พิศาลบรรณกิจ, 2457), หน้า 10.

ความหมายของสองประโยคนี้ ประโยคแรกเล่าเรื่องการเดินทางในความฝัน ซึ่งผ่านไปอย่างเดือนกลางหากำหนดแน่ไม่ได้ ส่วนประโยคที่สองกล่าวถึงชนในครั้งก่อนเล่าเรื่องความลำบาก ซึ่งทั้งผู้เล่าและเรื่องที่เล่าเป็นเรื่องราวในอดีตกาลที่ไม่แน่นอนทั้งนั้น

ปโรชชาวิภคิตติ บอกอดีตกาลไม่มีกำหนด ดังกล่าวข้างต้นนี้ ในภาษาไทยมีคำว่า "แล้ว" ซึ่งแสดงถึงอดีต ดังอุทานว่า

เตนาท ภควา. ควยเหตุณั้พระณูมีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว

เตนาทุ โปรणा. ควยเหตุณั้อาจารย์มีในปางก่อนทั้งหลายกล่าวแล้ว⁵

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵ อภิขมมตถวิภาวินี (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2516),
หน้า 107.

สูตรที่ 13

- สูตร. หิโยโยปฤติ ปจฺจุเก เข หิยุตฺตฺนึ.
 ในเมื่ออดีตกาลจำเดิมแต่เวลานี้เป็นต้น แจงก็ดี บมิแจงก็ดี
 อันท่านรู้ ไหลงหิยุตฺตฺนึวิภตฺติ.
- วุตฺติ. หิโยโยปฤติ อตีเต กาเล ปจฺจุเก เข วา อปฺปจฺจุเก เข วา
 หิยุตฺตฺนึวิภตฺติ โหติ.
- อุทาหรณ. โส อคฺมา เท อคฺมุ มคฺคํ. ¹

ความหมายของสูตร

กิริยาอาชยาตที่ประกอบ หิยัตตฺนึวิภตฺติ กล่าวถึงอดีตกาลตั้งแต่เวลานี้หมักำหนด ²
 หรือไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอนไว้ ³ ทั้งอุทาหรณในสูตรนี้ว่า

โส อคฺมา. ชนนั้นได้ไปแล้วเวลานี้

เท อคฺมุ มคฺคํ. ชนเหล่านั้นได้ไปแล้วเวลานี้สู่หนทาง ⁴

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 109.

² บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์พัฒนาพานิช, 2500), หน้า 123.

³ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 18.

⁴ พระปริยัติธรรมธาดา, อำนวยศรี, มูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิศาลบรรณินี, 2457), หน้า 11.

จะเห็นว่าประโยคทั้งสองนี้เป็นเรื่องที่เกิดเมื่อวานนี้ โดยที่ไม่มีคำอื่นกำหนดเวลาที่แน่นอนใดเลย กิริยาอาชยาคที่ประกอบด้วยวิภัตติหมวคนี้ แม้จะไม่มี หิยโย (เมื่อวานนี้) อยู่ด้วย แต่เมื่อแปลคำกิริยา พระยาปริยัติธรรมธาคาให้เติมคำว่า เมื่อวานนี้ลงไป อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสมีใ้ทรงกำหนดว่าจะต้องเติมคำว่า "เมื่อวานนี้" ลงไปด้วย ทรงกล่าวแต่เพียงว่า หิยัตตนิวิภัตติที่บอกอดีตกาลตั้งแต่วานนี้ ในภาษาไทยมีคำว่า "แล้ว" ถ้ามี อ อาคมอยู่คนธาคู แปลว่า "ไ้แล้ว" ดังอุทาหรณ์ว่า

ชโ โว มา อุปัจจคา. ขณะอย่าไ้เข้าดวงแล้ว ซึ่งท่านทั้งหลาย.
 เอว อวจ. ชาวเจ้าไ้ตกลงแล้วอย่างนี้ 5

มีข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่งคือ ข้อความในสูตรมีแต่เพียง "ปัจจุเช" แต่ในวृตติ มีว่า "ปัจจุเช วา อปัจจุเช วา" ซึ่งคล้ายกับเป็นการขยายวิไชหิยัตตนิมากกว่าที่กำหนดไว้ในสูตร ในกรณีนี้จะถือว่า วृตติ มีไ้มีความประสงค์จะขยายความมากกว่าที่มีในสูตรเลย และคงจะหมายความว่า "ในกรณีที่กริยาที่ไ้เป็นอดีตตั้งแต่วานนี้เป็นต้นมา แม้จะมีกำหนดเวลาอื่นระบุไว้หรือไม่ก็ตาม ก็ให้ไ้หิยัตตนิไ้ และถ้าหากจะแปลสูตรเสียใหม่ว่า "หิยัตตนิไ้ในกรณีที่มีการกำหนดไว้ตั้งแต่วานนี้เป็นต้นมา" ก็จะมี ความหมายท่านองเดียวกัน

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 156.

สูตรที่ 14

- สุตฺต. สมีปชฺชตฺตฺนึ.
 ในเมื่ออดีตกาลจำเดิมแต่วันนี้เป็นต้น แจงก็ดี บมิแจงก็ดี
 อันทานรู้ไหลง อชฺชตฺตฺนึวิภคฺติ.
- วุคฺติ. อชฺชปฺปญฺติ อตีเต กาเล ปจฺจุญฺเช วา อปฺปจฺจุญฺเช วา
 สมีเป อชฺชตฺตฺนึวิภคฺติ โหติ.
- อุทาหรณ. โส มคฺคํ อคมิ เต มคฺคํ อคมิ. ¹

ความหมายของสูตร

กิริยาอาชยาตที่ประกอบอชชตตนิวิภคติ กล่าวถึงอดีตกาลตั้งแต่วันนี้ ที่กำหนด
 เวลาหรือไม่กำหนดเวลาที่แน่นอนไว้ ² ดังอุทาหรณ์ในสูตรนี้ว่า

โส มคฺคํ อคมิ. ชนนั้นไปแล้ววันนี้สู่หนทาง.

เต มคฺคํ อคมิ. ชนเหล่านั้นไปแล้ววันนี้สู่หนทาง. ³

จะเห็นว่าประโยคทั้งสองนี้เป็นเรื่องที่เกิดในอดีตวันนี้ไม่ได้กำหนดเวลาที่แน่นอน
 ลงไป

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 109.

² บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช,
 2500), หน้า 122.

³ พระปริยัติธรรมราชา อำนวยศรี, มูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พิศาลบรรณกิจ, 2457), หน้า 11.

กิริยาอาชยาตที่ประกอบด้วยวิภัติหวนนี้ ในภาษาไทยมีคำว่า "แล้ว" ถ้ามี อ
 อาคมอุยตนาชตุ แปลว่า ไค-แล้ว คังอุหาหรณว่า

เถโร คามํ ปินุทาย ปาวิสิ.

พระเถระไคเขาไปแล้วสูบานเพื่อมณฑมาต.

เอวรูปํ กมนํ อกาสิ.

ชา ๆ ไคทำแล้วซึ่งกรรมนี้เอียงนี้เป็นรูป. 4

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์
 (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 157.

สูตรที่ 15

- สูตร. มาโยเค สัพพกาเล จ.
 ในเมื่อธาคูประกอบด้วย มา ศัพท์ แล มี ไหลง หิยุตฺตนี้-
 วิกตติ อชฺชตฺตนี้วิกตติ ในไตรกาล ด้วย จ ศัพท์ไหลง
 ปญฺจมีวิกตติ.
- วตุติ. หิยุตฺตนี้ อชฺชตฺตนี้ อิจฺเจตา วิกตฺติโย ยทา มาโยเค ททา
 สัพพกาเล จ โหนฺติ.
- อุทาหรณ. มา อคฺมา มา อวจา มา อคฺมิ มา อวจิ. จสฺสทฺทคฺคฺทณฺเณ
 ปญฺจมีวิกตฺติ โทติ. มา คจฺฉนาหิ. ¹

ความหมายของสูตร

มาศัพท์เป็นนิมิต แลว่า "อย่า" ใ้ปฏิบัติเฉพาะกิริยาอาชยาตที่ประกอบด้วย
 วิกตติ หมวด ปญฺจมี หิยุตฺตนี้ และอชฺชตฺตนี้ ในกาลทั้ง 3 กังอุทาหรณว่า

มา เอว วเทหิ. เจจฺจอยากกล่าวอย่างนี้
 มา อคฺมา. ขนอยาไปเลย. มา อวจ. ขนอยากกล่าวเลย
 มา อคฺมิ. ขนอยาไปแล้ว. มา อวจิ. ขนอยากกล่าวเลย ²

จากประโยคที่ยกมานี้ วเทหิ ประกอบวิกตติหมวดปญฺจมี อคฺมา ประกอบวิกตติ
 หมวด หิยุตฺตนี้. อคฺมิ, อวจิ ประกอบวิกตติหมวดอชฺชตฺตนี้

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 109.

² พระปริยัติธรรมราชา, อำมาตย์ตรี, มูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พิศาลบรรณกิจ, 2457), หน้า 11.

สูตรที่ 16

- สุตต. อนาคเต ภวิสฺสูติ.
 ในเมื่ออนาคตกาล อันท่านรู้ ไหลง ภวิสฺสูติวิภคฺติ.
- วุตฺติ. อนาคเต กาลे ภวิสฺสูติ วิภคฺติ โหติ.
- อุทาหรณ. โส คจฺฉิสฺสูติ ภวิสฺสูติ เต คจฺฉิสฺสูติ ภวิสฺสูติ. ¹

ความหมายของสูตร

กิริยาอาชยาตที่ประกอบภวิสฺสูติวิภคฺติ แสดงถึงอนาคตกาล ในภาษาไทยมีคำว่า "จัก" ² ดังอุทาหรณ์ในสูตรนี้ว่า

โส คจฺฉิสฺสูติ. ภวิสฺสูติ. ชนนันจักไป. จักกระทำ.

เต คจฺฉิสฺสูติ. ภวิสฺสูติ. ชนเหล่านั้นจักไป. จักกระทำ. ³

คำว่า คจฺฉิสฺสูติ ภวิสฺสูติ เป็นอนาคตกาล ซึ่งเป็นเรื่องราวที่ยังไม่มาถึง จึงต้องประกอบวิภคฺติในหมวดภวิสฺสูติ

นอกจากบอกความหมายเป็นอนาคตกาลแล้ว คัมภีร์รูปสัทธิปกรณ์มีความเห็นว่า ในบางกรณีอาจจะประกอบวิภคฺติหมวดภวิสฺสูติ เพื่อแสดงอดีตกาลก็ได้ ดังในสูตรว่า

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 110.

² พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 17.

³ พระปริยัติธรรมราชา, อำนวยาศรี, มูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิศาลบรรณนิตี, 2457), หน้า 12.

อตีเตปิ ภวิสฺสนฺติ ตํกาลวณฺณินฺยา. ⁴

แปลว่า เพราะปรารถนาจะกล่าวอดีตกาลนั้น ท่านให้ลงภวิสฺสนฺติวิภคฺติได้.

อย่างไรก็ตาม เมื่อเราถือหลักตามสูตรของมูลกัจจายน์ว่า ภวิสฺสนฺติเป็นเรื่องของอนาคต สูตรจากรูปลัทธิปกรณคังกล่าวก็ไม่อาจจะใช้ได้.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ พระพุทธปियเถระ, รูปลัทธิปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507), สูตรที่ 457, หน้า 263.

สูตรที่ 17

- สุตฺต. กิริยาติปนฺเนตีเต กาลาติปฺตฺติ.
 ในเมื่ออดีตกาลอันเป็นกิริยาติปนฺนะ คือล่วงข้ามกิริยาน้อย
 หนึ่ง อันทราบรู้ไหล่งกาลาติปฺตฺติวิภคฺติ
- วฺตฺติ. กิริยาติปนฺนํมฺกฺเต อตีเต กาลเ กาลาติปฺตฺติวิภคฺติ โหติ
- อุทาหรณฺ. โส เจ ยานํ อลภิสฺสฺสา อคฺจฺฉิสฺสฺสา. เต เจ ยานํ อลภิสฺสฺสฺ
 อคฺจฺฉิสฺสฺสฺ. ¹

ความหมายของสูตร

กิริยาอาชยาตที่ประกอบด้วยกาลาติปฺตฺติวิภคฺติ เป็นกิริยาที่กล่าวถึงเหตุการณ์ที่
 เกิดขึ้นในอดีตอย่างหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งในระยะต่อมา ซึ่งก็เป็นอดีต
 เช่นเดียวกัน โดยที่เหตุการณ์หลังเกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์แรกเกิดขึ้นแล้ว จึงมีลักษณะ
 คล้ายเป็นอนาคต แต่เป็นอนาคตเท่าที่เทียบกับเหตุการณ์แรกเท่านั้น การประกอบวิภคฺติ
 ในกรณีเช่นนี้ทำให้ไชกาลาติปฺตฺติ ในภาษาไทยมีคำว่า "จัก-แล้ว" ถ้ามี อ อาคม อยู่
 ตนธาตุ แปลว่า "จักได้-แล้ว" ² ดังอุทาหรณฺว่า

โส เจ ยานํ อลภิสฺสฺสา อคฺจฺฉิสฺสฺสา.
 หากว่าเขาจักได้แล้วซึ่งยานไซร เขาจักได้ไปแล้ว.

เต เจ ยานํ อลภิสฺสฺสฺ อคฺจฺฉิสฺสฺสฺ.
 หากว่าเขาทั้งหลายจักได้แล้วซึ่งยานไซร เขาทั้งหลายจักได้ไปแล้ว.³

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 110.

² พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 19.

³ จันทร ไพจิตร, บาลีไวยากรณ์อาชยาต (พระนคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง
 จงเจริญ, 2515), หน้า 25.

สูตรที่ 18

สตฺต. วตุคฺคมาณา ทิ อนุคฺติ สฺติ ฌ มฺมิ ม เต อนุเต เส เวหฺ เอ เมหฺ.
 มทฺหฺงหลาย 12 มทฺหฺ มี ทิ เป็นคฺน ชื่อ วตุคฺคมาณาวิภคฺติ.

วตุคฺติ. ตุยาพฺนํ ทฺวาทสนฺนํ ปทานํ วตุคฺคมาณา อิจฺเจสา สญฺญา โหติ.

อุทาหรณ. ภวติ ภวนฺตุติ ภวสิ ภวถ ภวามิ ภวาม. ภวเต ภวนฺเต ภวเส
 ภวเวหฺ ภเว ภวเมหฺ. วตุคฺคมาณา อิจฺเจเนน กฺวคฺคฺโค วตุคฺค-
 มาณาปัจจุปปนฺเน. ¹

ความหมายของสูตร

วิภคฺติ 12 วิภคฺติ คือ ทิ อนุคฺติ สฺติ ฌ มฺมิ ม เต อนุเต เส เวหฺ เอ เมหฺ.
 เรียกว่า วัตคฺคมาณาวิภคฺติ. ² กิริยาอาชยาคทฺที่ประกอบด้วยวิภคฺติหวมคฺนี้ เป็นปัจจุบัณกาล
 ภาษาไทยมีคําคว่า "อยู่, ยอม, จะ" คึงวิเคราะห์ว่า วตุคฺคมาโน กาโล เอคฺคิสฺสาติ วตุคฺคมาณา
 ตุยาพฺนํวิภคฺติโย. กาลอันกําลัง เป็นไปอยู่ แก้ววิภคฺติทงหลายเหล่านัน เพราะเหคฺนันวิภคฺติ
 ทงหลายเหล่านัน ชื่อว่า วตุคฺคมาณา ³

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 110.

² พระปริยัติธรรมชาคา, อํามาตย์ตรี, กัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พิศาตบรณนิตี 2457), หน้า 12.

³ พระพุทฺธิปิยเถระ, รูปสิทธิปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
 2507), สูตรที่ 411, หน้า 263.

วิภัติ หมายถึงการแจกหรือแบ่งศัพท์ เพื่อเป็นเครื่องหมายให้รู้ กาล บท พจน์ และบุรุษ⁴ วิภัติดังกล่าวนี้และวิภัติอื่น ๆ สำหรับประกอบธาตุที่ลงปัจจัยแล้ว และวางไว้หลังปัจจัยดังนี้ ธาตุ + ปัจจัย + วิภัติ แต่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลง หรือใช้วิภัติอื่นแทนได้ เช่น

อตุถิ (อตุ + อ + ติ = ตุถิ)

วิธีแจกวิภัติในวัตตมานาวิภัติ เหมือน ภู ธาตุ ดังต่อไปนี้

วัตตมานาวิภัติ

ปรัสนบพ			อัครโนบพ	
บุรุษ	เอก	พหู	เอก	พหู
ปฐมบุรุษ	ภวติ	ภวานติ	ภว เต	ภวานุ เต
มัธยมบุรุษ	ภวสี	ภวถ	ภว เส	ภวานุ เต
อุคตมบุรุษ	ภวามิ	ภวาม	ภว เ	ภวานุ เต ⁵

ภวติ ภู ธาตุ อ ปัจจัย ติ วิภัติ พหูที่ อ ที่สุดธาตุเป็นโอ เอา โอ เป็น อสำเร็จรูปเป็น ภวติ แม ภู ธาตุที่ประกอบด้วยวิภัติอื่นก็มีนัยดังกล่าวนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์อาชยาค (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 25.

⁵ ทดวง เพชรคุณานุกิณฺฐ์, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง เล่ม 3 (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2486), หน้า 66.

สูตรที่ 19

- สูตร. ปญฺจี ตฺ อุนฺตุ หิ ฌ มิม ตํ อุนฺตํ สฺสุ วุโห เอ อามุหเส.
บททั้งหลาย 12 บท มี ตฺ เป็นคนชื่อ ปญฺจีวิภักติ.
- วृत्ติ. ทฺวาทินํ ทฺวาทสนฺนํ ปทานํ ปญฺจี อิจฺเจสา สญฺญา โหติ.
- อุทาหรณ. ภวตุ ภวนฺตุ ภวาทิ ภวถ ภวามิ ภวาม. ภวํ ภวนฺตํ ภวสฺสุ
ภวโวห ภเว ภวามุหเส. ปญฺจี อิจฺเจเนน กฺวตุโถ อาม-
ตุยาสฺสํเตนฺตุทกกาเส ปญฺจี. ¹

ความหมายของสูตร

วิภักติ 12 วิภักติ คือ ตฺ อุนฺตุ หิ ฌ มิม ตํ อุนฺตํ สฺสุ วุโห เอ อามุหเส เรียกว่า ปญฺจีวิภักติ ² เพื่อแสดงการสั่งหรือการไซ (อาณัติ) ประการหนึ่ง เพื่อแสดงความปรารถนา ความหวัง หรือความขออนวอน (อาสีส) อีกประการหนึ่ง กิริยาอาชยาตที่ประกอบด้วยวิภักติหมวดนี้เป็นอนุชตกกล ภาษาไทยมีคำว่า "จง, เถิด, ขอ-จง" วิธแจกวินัยในหมวดนี้ ดังนี้

ปญฺจีวิภักติ

บุรุษ	ปรัสสบท		อັตคโนบท	
	เอก	พหู	เอก	พหู
ปฐมบุรุษ	ภวตุ	ภวนฺตุ	ภวํ	ภวนฺตํ
มัธยมบุรุษ	ภวาทิ, ภว	ภวถ	ภวสฺสุ	ภวโวห
อุตตมบุรุษ	ภวามิ	ภวาม	ภเว	ภวามุหเส

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 110.

² พระปริยัติธรรมธาดา, อํามาตย์ตรี, มูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิศาลบรรณนิต, 2457), หน้า 14.

สูตรที่ 20

- สตฺต. สตฺตมี เอยฺย เอยฺยํ เอยฺยาสี เอยฺยาด เอยฺยามิ เอยฺยาม
 เอด เอรํ เเอโถ เอยฺยวฺโห เอยฺยํ เอยฺยามเห.
 บททั้งหลาย 12 บท มี เอยฺย เป็นต้น ชื่อ สตฺตมีวิภคฺติ.
- วฺคฺติ. เอยฺยาทีนํ ทฺวาทสนฺนํ ปทานํ สตฺตมี อิจฺจเสสา สณฺญา โหติ.
- อุทาหรณ. ภาเวยฺย ภาเวยฺยํ ภาเวยฺยาสี ภาเวยฺยาด ภาเวยฺยามิ ภาเวยฺยาม.
 ภาเวถ ภาเวรํ ภาเวโถ ภาเวยฺยวฺโห ภาเวยฺยํ ภาเวยฺยามเห.
 สตฺตมี อิจฺจเนน กฺวตฺโต อนุมติ ปริกฺปฺปเตสฺส สตฺตมี. ¹

ความหมายของสูตร

วิภคฺติ 12 วิภคฺติ คือ เอยฺย เอยฺยํ เอยฺยาสี เอยฺยาด เอยฺยามิ เอยฺยาม เอด
 เอรํ เเอโถ เอยฺยวฺโห เอยฺยํ เอยฺยามเห. เรียกว่า สตฺตมีวิภคฺติ. ² เพื่อใช้แสดง
 ความยอมตาม (อนุมติ) และความค้ำนึ่งแห่งตน หรือความกำหนด (ปริกฺปฺป) กิริยาอาชยาค
 ที่ประกอบด้วยวิภคฺติหมวดนี้เป็นอนุตตกาล ภาษาไทยมีคำว่า "ควร, พึง"

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจ้าย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 110.

² พระปริยัติธรรมราชา, อํามาตย์ตรี, มูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พิศาลบรรณนิที, 2457), หน้า 15.

วิธีแจกวิภัติในสัตตมีวิภัติ เหมือน ภู ธาตุ ดังต่อไปนี้

สัตตมีวิภัติ

ปรัสสมท			อัครโนบท	
บุรุษ	เอก	พหู	เอก	พหู
ปฐมบุรุษ	ภเวยฺย, ภเว	ภเวยฺยํ	ภเวถ	ภเววํ
มัธยมบุรุษ	ภเวยฺยาสี, ภเว	ภเวยฺยาด	ภเวโถ	ภเวยฺยวฺโท
อุตตมบุรุษ	ภเวยฺยามี, ภเว	ภเวยฺยาม	ภเวยฺยํ	ภเวยฺยามฺเห ³

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ หดวง เทพรุณานุศิษฏ์, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง (พระนคร : โรงพิมพ์มหาภูมิ-
ราชวิทยาลัย, 2486), หน้า 70.

สูตรที่ 21

- สูตร. ปโรกษา อ อฺ เอ ตฺถ อํ มฺห ตฺถ เระ ตฺถโถ วุโห อี เมห.
บททั้งหลาย 12 บท มี อ เป็นต้น ชื่อ ปโรกษาวิภัติ.
- วृत्ติ. ออาทินํ ทฺวาทฺสนนํ ปทานํ ปโรกษา อิจฺเจสา สมฺญา โหติ.
- อุทาหรณ. พฺว พฺวฺ พฺวเว พฺววิตฺถ พฺวํ พฺววิมฺห. พฺววิตฺถ พฺววิเร
พฺววิตฺถโถ พฺววิวฺโห พฺววิ พฺววิเมห. ปโรกษา อิจฺเจเนน
กฺวตฺถโถ อปฺปจฺจกฺเข ปโรกษาตีเต. 1

ความหมายของสูตร

วิภัติ 12 วิภัติ คือ อ อฺ เอ ตฺถ อํ มฺห ตฺถ เระ ตฺถโถ วุโห อี เมห เรียกว่า ปโรกษาวิภัติ เพื่อแสดงอดีตกาลอันมิได้มีกำหนดเวลาระบุไว้ชัดเจน กิริยาอาชยาตที่ประกอบด้วยวิภัติทั้งหมดนี้เป็นอดีตกาล ภาษาไทยมีคำว่า "แล้ว"

วิธีแจกวิภัติในปโรกษาวิภัติ เหมือน ภู ธาตุ ดังต่อไปนี้

ปรัสสบท			อัตตโนบท	
บุรุษ	เอก	พหู	เอก	พหู
ปฐมบุรุษ	พฺว	พฺวฺ	พฺววิตฺถ	พฺววิเร
มัธยมบุรุษ	พฺวเว	พฺววิตฺถ	พฺววิตฺถโถ	พฺววิวฺโห
อุตตมบุรุษ	พฺวํ พฺว	พฺววิมฺห	พฺววิ พฺววิ	พฺววิเมห ²

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจียร ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 111.

² หลวงเทพรัตนคุษิณฺฏ, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง (พระนคร : โรงพิมพ์หามกุฏ-ราชวิทยาลัย, 2486), หน้า 72.

สูตรที่ 22

- สุตฺต. หิยฺยตฺตฺนึ อํ อู โอ ตฺถ อํ มฺห ตฺถ ตฺถุํ เส วุหํ อํ มฺหเส.
 มทํทํหลาย 12 มท มี อํ เป็นคน ชื่อ หิยฺยตฺตฺนึวิภคฺติ.
- วฺคฺติ. อออาทํนํ ทฺวาทสนฺนํ ปทํนํ หิยฺยตฺตฺนึ อิจฺเจสา สจฺญา โหติ.
- อุทาหรณ. อภาวา อภาวฺ อภาโว อภาวิทฺถ อภาวํ อภาวมฺห. อภาวตฺถ อภาวตฺถุํ
 อภาวเส อภาววุหํ อภาวี อภาวามฺหเส. หิยฺยตฺตฺนึ อิจฺจเนน
 กฺวตฺถโต หิยโยปญฺญติ ปจฺจกฺเข หิยฺยตฺตฺนึ. ¹

ความหมายของสูตร

วิภคฺติ 12 วิภคฺติ คือ อํ อู โอ ตฺถ อํ มฺห ตฺถ ตฺถุํ เส วุหํ อํ มฺหเส เรียกว่า
 หิยฺยตฺตฺนึวิภคฺติ ² ไร้เงื่อนไขแสดงอภิกถาคัดตั้งแก่ "วิภาวาเน" เป็นถ้อยมา" กิริยาอาชบาตที่ประ
 กอบด้วยวิภคฺติหมวดนี้เป็นอภิกถาคัด ภาษาไทยมีคำว่า "ไค้แล้ว" วิธีแจกวิภคฺติมีดังนี้

หิยฺยตฺตฺนึวิภคฺติ

	ปรัลสภท		อัคตโนมท		
	บุรุษ	เอก	พหู	เอก	พหู
ปจฺจมบุรุษ	อภาวา	อภาวฺ	อภาวตฺถ	อภาวตฺถุํ	
มัชฌมบุรุษ	อภาโว	อภาวิทฺถ	อภาวเส	อภาววุหํ	
อุตตมบุรุษ	อภาวํ	อภาวมฺห	อภาวี	อภาวามฺหเส	

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 111.

² พระปริยัติธรรมราชา, อามาศย์ศรี, มุลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พิศาลบรรณนิต, 2457), หน้า 16.

สูตรที่ 23

- สุตฺตา. อชฺชตฺตฺนึ อี อุมฺ โอฺ คฺคฺตฺ อี มฺหา อฺ อโ เส วุหํ อมฺ เห
 บททั้งหลาย 12 บท มี อี เป็นต้น ชื่อ อชฺชตฺตฺนึวิภคฺติ
- วคฺคฺติ. อีอาทึนํ พุวาทสนฺนํ ปทานํ อชฺชตฺตฺนึ อิจฺเจสา สญฺญา โหติ.
- อุทาหรณ. อภาวี อภาวํ อภาโว อภาวิทฺตฺ อภาวี อภาวิมฺหา. อภาวา อภาโว
 อภาวเส อภาววุหํ อภาวํ อภาวิเมห. อชฺชตฺตฺนึ อิจฺจเนน กฺวตฺโต
 สมีปชฺชตฺนึ. ¹

ความหมายของสูตร

วิภคฺติ 12 วิภคฺติ คือ อี อุมฺ โอฺ คฺคฺตฺ อี มฺหา อฺ อโ เส วุหํ อมฺ เห เรียกว่า
 อชฺชตฺตฺนึวิภคฺติ ² : กล่าวถึงอภิกถาในระยะเวลาใกล้ปัจจุบัน กิริยาอาชมาทที่ประกอบด้วย
 ภายวิภคฺติหมาทนี้เป็นอภิกถา ภาษาไทยมีคำว่า "แล้ว" หรือ "ได้-แล้ว" มีวิธีแจกดังนี้

สัตตทมีวิภคฺติ

ปรสฺสบท						
บุรุษ	เอก				พหู	
ปฐมบุรุษ	อภาวี	ภาวี	อภาวี	ภาวี	อภาวํ	ภาวํ อภาวีสุ ภาวีสุ
มัธยมบุรุษ	อภาโว	ภาโว	อภาวิทฺตฺ	ภาวิทฺตฺ	อภาวิทฺตฺ	ภาวิทฺตฺ
อุตฺตมบุรุษ	อภาวี	ภาวี	อภาวิมฺหา	ภาวิมฺหา	อภาวิมฺห	ภาวิมฺห

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจยฺนปฺปฺค (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474); หน้า 111.

² พระปริยัติธรรมราชา, อามาศยฺตรี, มูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พิศาลบรรณนิต, 2457), หน้า 17.

อัฐโนบท		
บุรุษ	เอก	พหู
ปฐมบุรุษ	อกวา ภาวา อกวิทุด ภาวิทุด	อกว ภาว
มัธยมบุรุษ	อกวิเส	อกวิวุห์
อุคตบุรุษ	อกว อก	อกวิมเห ³

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ หลวงเทพครุฑานุศิษฐ์, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง (พระนคร : โรงพิมพ์มหาภูมิ
ราชวิทยาลัย, 2486), หน้า 70.

สูตรที่ 24

- สุตฺต. ภาวิสุตฺตนิ สุตฺติ สุตฺตนิ สุตฺตลี สุตฺตถ สุตฺตานิ สุตฺตานิ สุตฺตเต สุตฺตเน
 สุตฺตเส สุตฺตเวห สุตฺตํ สุตฺตานิ.
 บททั้งหลาย 12 บท มี สุตฺติ เป็นคํ ชื่อ ภาวิสุตฺตนิวิภคฺติ.
- วฺจฺจํ. สุตฺตยาหิํ นวาทสนฺนํ ปทานํ ภาวิสุตฺตนิ อิจฺเจสา สญฺญา โทคิ.
- อุทาหรณ. ภาวิสุตฺติ ภาวิสุตฺตนิ ภาวิสุตฺตลี ภาวิสุตฺตถ ภาวิสุตฺตานิ ภาวิสุตฺตานิ
 ภาวิสุตฺตเต ภาวิสุตฺตเน ภาวิสุตฺตเส ภาวิสุตฺตเว ภาวิสุตฺตํ ภาวิสุตฺตานิ.
 ภาวิสุตฺตนิ อิจฺจนน กวฺตุโธ อนาคเต ภาวิสุตฺตนิ. ¹

ความหมายของสูตร

วิภคฺติ 12 วิภคฺติ คือ สุตฺติ สุตฺตนิ สุตฺตลี สุตฺตถ สุตฺตานิ สุตฺตานิ สุตฺตเต สุตฺตเน สุตฺตเส
 สุตฺตเวห สุตฺตํ สุตฺตานิ. เรียกว่า ภาวิสุตฺตนิวิภคฺติ ² กิริยาอาชยาคที่ประกอบด้วยวิภคฺติ
 หมวดนี้เป็นอนาคตกาล ภาษาไทยมีคำว่า "จัก" วิชฺเฏกวิภคฺติในหมวดนี้ ดังนี้

ภาวิสุตฺตนิวิภคฺติ

บุรุษ	ปรสฺสบท		อิตฺตโนบท	
	เอก	พหู	เอก	พหู
ปฐมบุรุษ	ภาวิสุตฺติ	ภาวิสุตฺตนิ	ภาวิสุตฺเต	ภาวิสุตฺตเน
มัชฌมบุรุษ	ภาวิสุตฺตลี	ภาวิสุตฺตถ	ภาวิสุตฺตเส	ภาวิสุตฺตเว
อุตฺตมบุรุษ	ภาวิสุตฺตานิ	ภาวิสุตฺตานิ	ภาวิสุตฺตํ	ภาวิสุตฺตานิ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 111.

² พระปริยัติธรรมธาดา, อํามาตย์ศรี, มูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พิศาลบรรณนิต, 2157), หน้า 18.

สูตรที่ 25

- สุตฺต. กาลาติปฺตฺติ สฺสา สฺสํสฺ สฺเส สฺสณ สฺสํ สฺสามหา สฺสณ สฺสํสฺ
 สฺสเส สฺสวฺเห สฺสํ สฺสามหเส.
 บททั้งหลาย 12 บท มี สฺสา เป็นต้น ชื่อ กาลาติปฺตฺติวิภักฺติ.
- วฺคฺติ. สฺสาอาทึนํ พฺวาทสนฺนํ ปทานํ กาลาติปฺตฺติ อิจฺเจสา สณฺญา
 โทติ.
- อุทาหรณ. อภวิสฺสา อภวิสฺสํสฺ อภวิสฺเส อภวิสฺสณ อภวิสฺสํ อภวิสฺสามหา
 อภวิสฺสณ อภวิสฺสํสฺ อภวิสฺสเส อภวิสฺสวฺเห อภวิสฺสํ อภวิสฺ-
 สามหเส. กาลาติปฺตฺติ อิจฺจนเนน กฺวตฺโต กิริยาติปนฺเนตีเต
 กาลาติปฺตฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

วิภักติ 12 วิภักติ คือ สฺสา สฺสํสฺ สฺเส สฺสณ สฺสํ สฺสามหา สฺสณ สฺสํสฺ สฺสเส
 สฺสวฺเห สฺสํ สฺสามหเส เรียกว่า กาลาติปฺตฺติวิภักฺติ ² กิริยาอาชยาตฺที่ประกอบด้วยวิภักฺติ
 หมวดนี้ เป็นอนาคตกาล ภาษาไทยมีคำว่า "จัก-แล้ว" ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า จักได้-
 แล้ว

วิธีแจกวินัยในหมวดนี้ ดังนี้

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมฺูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 112.

² พระปริยัติธรรมราชา, อํามาตย์ตรี, มฺูลกัจจายนแปล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 พิศาลบรรณนิตี, 2457), หน้า 20.

กาลาติปัตติวิภคติ

ปรัสสบท		
บุรุษ	เอก	พหู
ปฐมบุรุษ	อภวิสุสา อภวิสุสา	อภวิสุสฺสํ อภวิสุสฺสํ
	อภวิสุส อภวิสุส	
มัธยมบุรุษ	อภวิสุเส อภวิสุเส	อภวิสุสถ
อุคตมบุรุษ	อภวิสุสํ อภวิสุสํ	อภวิสุสมฺหา อภวิสุสมฺหา
		อภวิสุสมฺห อภวิสุสมฺห

อัครโนบถ

บุรุษ	เอก	พหู
ปฐมบุรุษ	อภวิสุสถ	อภวิสุสฺสํ
มัธยมบุรุษ	อภวิสุสเส	อภวิสุสฺว เถ
อุคตมบุรุษ	อภวิสุสํ	อภวิสุสํมฺหเส ³

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ หลวงเทพคุณานุศิษฏ์, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง (พระนคร : โรงพิมพ์มหาภูมิ-
ราชวิทยาลัย, 2486), หน้า 77.

สูตรที่ 26

- สุตฺต. หิยัตถนี สัตถมี ปญฺจมี วัตถมานา สัพพชาตุกั.
 วัฏฺถติทังหลาย 4 หมวด คือ หิยัตถนี สัตถมี ปญฺจมี วัตถมานา
 ๑๑ สัพพชาตุ
- วุตฺติ. จตฺสโส หิยัตถนุยาทโย สัพพชาตุกสญฺญา โหนติ.
- อุทาหรณ. อคมา คจฺเจยฺย คจฺจตุ คจฺจติ. สัพพชาตุกมิจฺจเนน กุวตุโถ
 อิการาคโม อสัพพชาตุกมฺหิ. ¹

ความหมายของสูตร

วัฏฺถติ 4 หมวด คือ หิยัตถนี สัตถมี ปญฺจมี และวัตถมานา ไม่ต้องลง อิ อาคม
 คังอุทาหรณวา

หิยัตถนี	อคมา ²	ได้ไปแล้ว
สัตถมี	คจฺเจยฺย ³	ฟังไป

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 112.

² ขนฺมปทฺฐกถาย ฉฺฉโร ภาโก ปญฺจมสฺตทวารวตฺถ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 152.

³ มงคลกถาทีปนิยา ทฺติโย ภาโก สุนฺตุฏฺฐิกถา อนุทฺตทวารวตฺถ (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515), หน้า 256.

ปัจฉิม	คจณค 4	จงไป
วัตตมานา	คจณค 5	ยอมไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ พระพุทธรูปปิยะเถระ, รูปสลัทธิปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507), หน้า 256.

⁵ วิสุทธิมคคุดุต นาม ปกรณวิเสตตุต ปฐโม ภาโค ฉอนุตตคินิตเทโส (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 273.

กัณฑ์ 2

ในกัณฑ์นี้มีสูตรทั้งสิ้น 26 สูตร รายละเอียดของสูตรมีดังนี้ คือ สุตต, วุตติและอุทาหรณ์

สูตรที่ 1

- สุตต. ชาตุลึงเคหิ ปรา ปจฺจยา.
 ลงปัจจัยทั้งหลายหนปลาย แทะหน้าชาตุ แล ลึงค์
- วุตติ. ชาตุหิ จ ลึงเคหิ จ ปรา ปจฺจยา โหนฺติ.
- อุทาหรณ. กโรติ คจฺจติ. โย โกจิ กโรติ ตํ กุพฺพนฺตมณฺเณ กโรติ
 กโรติ อิจฺจเว พุรวิติ. อถวา. กโรนฺตํ ปโยชยติ กาเรติ
 กาเรติ การยติ การาเปติ การาปยติ. สงฺฆเ ปพฺพตฺมิว
 อตุตฺตานมาจฺรติ ปพฺพตฺยติ. ตาพากํ สมฺมุตฺตมฺมิว อตุตฺตานมาจฺรติ
 สมฺมุตฺตยติ. สหฺโห วิจิตฺตมฺมิว อตุตฺตานมาจฺรติ วิจิตฺตยติ.
 วิสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ วาสฺสิฏฺฐเ. เอวมณฺเณปิ โยเชตพฺพวา. ¹

ความหมายของสูตร

ปัจจัยทั้งหลายให้ประกอบหลังชาตุและนาม ตั้งอุทาหรณ์ว่า

กโรติ ² ยอมกระทำ (กร + โอ + ติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนฺนูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 112.

² ขมมปทฺฐกถาย ปญฺจโม ภาโค อสณฺณตฺปริกขารภิกฺขุขุตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 14.

คจฺนติ ³	ยอมไป (คฺม → คจฺน + อ + ติ)
กาเรติ ⁴	ยอมยังบุคคลให้กระทำ (กร + เณ + ติ)
กรียเต ⁵	...อันบุคคลทำอยู่ (กร + อี + ย + เต)
การาปิยเต ⁶	อันเขายังบุคคลให้กระทำอยู่ (กร + ณาปิย + อี + ย + เต)

ปัจจัยอาชยาค 2 ตัว คือ อี ย ไข่ประกอบหลังนามและคุณนามให้เป็น
กริยา

มีความหมายดังนี้

ประกอบหลังนาม แปลว่า "ประพตฺติเพียงคัง" ดังอุทาหรณ์ว่า

ปฺตุตฺติยติ ⁷	ยอมประพตฺติเพียงคังบุตร (ปฺตุต + อี ย + ติ)
--------------------------	--

³ ชุมนุมปทรุฎกถาย ปณฺจโม ภาโค อนาถปิณฑิกวถุ, หน้า 9.

^{4,5} ชาตภฏฐกถาย จตฺตุโธ ภาโค มนชาตฺตราชชาตักิ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา-
มกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 46.

⁶ ชุมนุมปทรุฎกถาย สตฺตโม ภาโค ภทฺทียภิกฺขวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา-
มกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 102.

⁷ สมเด็จพระวันรัต (ทิต), มุลนอยอาศัยมูลิใหญ่ (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประยูรวงศ์,
2513), หน้า 63.

ประกอบหลังคุณนาม แปลว่า "ประพตติ" ตั้งอุทาหรณ์ว่า

จिरายติ⁸ ประพตติช้ายู
 (จิริ + อาย + ติ)

ปิยายติ⁹ ประพตติเพียงคังคนทีรัก
 (ปิย + อาย + ติ)

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁸ ชุมนุมปัทมธกถาย ปณฺจโม ภาโค กุกกุณิิตตวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์ตามกฏ
 ราชาวิทยาลัย, 2514), หน้า 24.

⁹ ชุมนุมปัทมธกถาย อฏฺฐโม ภาโค สุนสามเนรวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์ตามกฏ
 ราชาวิทยาลัย, 2509), หน้า 91.

สูตรที่ 2

- สูตร. ติชฺฐุ คฺคุปฺ กิถฺ มาเนหิ ช ฉ สฯ วา.
 ลงปัจจัยทั้งหลาย คือ ช ฉ ส หนปลาย แห่งธาตุทั้งหลาย คือ
 ติชฺฐุ แล คฺคุปฺ แล กิถฺ แล มาน บาง
- วृत्ติ. ติชฺฐุ คฺคุปฺ กิถฺ มาน อิจฺเจเตหิ ธาตุหิ ช ฉ ส อิจฺเจเต ปจฺจยา
 โหนฺติ วา.
- อุทาหรณ. ติติกฺขติ ชิคุจฺฉติ ติกิจฺฉติ วิมฺสติ วาติ กิมตฺถํ เตชติ โคปติ กิเตติ
 มาเนหิ. ¹

ความหมายของสูตร

ช ฉ ส ปัจจัย ใช้ประกอบธาตุ 4 ตัว คือ ติชฺฐุ ธาตุ ในความออกถัน คฺคุปฺ ธาตุ ในความเกลียด กิถฺ ธาตุ ในความรักษา มาน ธาตุ ในความพิจารณาได้ ในทางปฏิบัติ เมื่อจะเติมปัจจัยเหล่านี้ข้างหลังธาตุที่กล่าวนี้ จะต้องเพิ่มพยัญชนะเหมือนตัวต้นธาตุอีกตัวหนึ่ง เรียกว่า เทวภาวะ แล้วแปลงพยัญชนะที่สุดธาตุเป็นพยัญชนะอื่น อุทาหรณว่า

ช ปัจจัย ประกอบ ติชฺฐุ ธาตุ แปลงที่สุดธาตุเป็น ก เช่น
 ติติกฺขติ ² ยอมออกถัน (ติชฺฐุ + ช = ติติกฺข + ติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 113.

² ขมมปทฺฐุรทถาย ทฺติโย ภาโค สามาวตฺตวตฺถุ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา-
 มกุฏราชวิทยาลัย 2516), หน้า 50.

ฉ ปัจจัย ประกอบ คุ และ กิตฺชาตฺ แปลงที่ สุคฺชาตฺ เป็น จ เช่น
ชิตฺจฺจฺ ³ ยอมเกลียด (คุ + ฉ = ชิตฺจฺ + ติ)
คุ ชาตฺ ฉ ปัจจัย ติ วิภคฺติ เทวภาว ะ คุ ไวนาชาตฺ เป็น คุคุ ฉ ติ
 แปลง ค พยัญชนะ อัฟภาส เป็น ช ไทรูป เป็น ชคุ ฉ ติ แปลง ส ระ
 ที่ ช เป็น อ ฉ ติ ปัจจัยอยู่หลัง แปลงที่ สุคฺชาตฺ เป็น จ ตามหลักพยัญชนะ
 สังโยค

ตฺกิตฺจฺ ⁴ ยอมรักษา (กิตฺ + ฉ = ตฺกิตฺจฺ + ติ)
กิตฺ ชาตฺ ฉ ปัจจัย ติ วิภคฺติ เทวภาว ะ กิตฺ ไวนาชาตฺ ไทรูป เป็น
กิตฺ ฉ ติ แปลง ก พยัญชนะ อัฟภาส เป็น ต ไทรูป เป็น ตฺกิตฺ ฉ ติ อยู่
 หลัง แปลง ค เป็น จ ตามหลักพยัญชนะสังโยค

ส ปัจจัย ประกอบ มาน ชาตฺ แปลง ชาตฺ เป็น ม ตั้งอุทาหรณ์ ว่า
วิมฺสฺ ⁵ ยอมพิจารณา (มาน + ส = วิมฺส + ติ)
มาน ชาตฺ ส ปัจจัย ติ วิภคฺติ เทวภาว ะ มา หน้าชาตฺ ไทรูป เป็น
มา มาน ส ติ แปลง มา พยัญชนะ อัฟภาส เป็น ว ไทรูป เป็น ว มาน ส ติ
 แปลง อ ที่ ว เป็น อ ไทรูป เป็น วิ มาน ส ติ แปลง มาน พยัญชนะ เคิม
 เป็น ม สำเร็จรูป เป็น วิมฺส ติ.

³ ชาตฺกฺ ฐกฺ ถาย สฺ คฺ โม ภาโค สฺ คฺ คฺ มฺ พฺ ชาตฺ กํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์นามกุญ-
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 81.

⁴ ชาตฺกฺ ฐกฺ ถาย สฺ คฺ โม ภาโค สฺ มฺ พฺ ลา ชาตฺ กํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์นามกุญ-
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 311.

⁵ อภิ ช ม ม ค ตฺ วิ ภา วินี ป ร ม ป ริ จ เ ท ว ณ ณ นา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์นามกุญ-
 ราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 76.

สูตรที่ 3

- สุกต. ฤษฺ ฆสฺ หรฺ สฺ ปาทีหิ คุมิจฺจตุเถสุ จ.
 ในเมื่อคุมิจฺจตุเถ อันทานุ ลงปัจจยฺ ข ฉ ส หนปลายแห่งธาตุ
 ทั้งหลาย มี ฤษฺ ฆสฺ หรฺ สฺ และ ปา เป็นต้น
- วุตฺติ. ฤษฺ ฆสฺ หรฺ สฺ ปา อิจฺเจวมาทีหิ ธาตุหิ คุมิจฺจตุเถสุ ข ฉ ส
 อิจฺเจเต ปจฺจยา โทนฺติ วา.
- ยฺพาทรมณ. โภคฺคุมิจฺจติ พุคฺคุชฺติ ฉลิตฺคุมิจฺจติ ชิมฺจฺจติ ปริคุมิจฺจติ ชีคีสติ
 โสคฺคุมิจฺจติ สุตฺตฺสฺสฺสฺติ ปาคุมิจฺจติ ปิวาสฺติ วาติ กิมตฺถํ โภคฺคุ-
 มิจฺจติ คุมิจฺจตุเถสฺวีติ กิมตฺถํ ฤษฺชฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

ข ฉ ส ปัจจยฺ เมื่อประกอบธาตุ 5 ตัว คือ ฤษฺ ธาตุ ในความกิน ฆสฺ ธาตุ หรฺ
 ธาตุ ในความนำไป สฺ ธาตุ ในความฟัง ปา ธาตุ ในความดื่ม แปลเป็นภาษาไทยว่า
 "ปรารธนา..." และทำวิธีเหวภาวะเหมือนสูตรที่ 2 กัมที่ 2 ตั้งอุทาหรณ์ว่า

พุคฺคุชฺติ ² ปรารธนาจะกิน (ฤษฺ + ข = พุคฺคุช + ติ)

ฤษฺ ธาตุ ข ปัจจยฺ ติ วิภคฺติ เหวภาวะ ฤษฺ วัหนฺธาธาตุ เป็น ฤษฺชฺชฺติ
 แปลง ฤษฺ พยัญชนะอัฟภาส เป็น พ ไคฺรฺรูปเป็น พุคฺคุชฺติ ข อยู่หลัง
 แปลงที่สุดธาตุเป็น ฤษฺ ตามหลักพยัญชนะสังโยค

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 113.

² ธาทกฏกรณาย ตติโย ภาคโศ ภคฺคชาตกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2465) หน้า 18.

ฉิมจุนฺติ ³ ปรารธนาจะกิน (ขสฺ + ฉ = ฉิมจุน + ติ)

ขสฺ ชาติ ฉ ปัจจัย ติ วิภคฺติ เทวภาวะ ข ไขหน้าชาติ เป็น
 ขสฺจุนฺติ แปลง ฉ พยัญชนะอัฟภาส เป็น ข แปลง อ ที่ ข เป็น อี
 ฉ ปัจจัยอยู่หลัง แปลงที่สฺจชาติเป็น จ ตามหลักพยัญชนะสังโยค

ฉิศฺสฺติ ⁴ ปรารธนาจะนำไป (หฺร + ส = ฉิศฺส + ติ)

หฺร ชาติ ส ปัจจัย ติ วิภคฺติ เทวภาวะ ห ข้างหน้าชาติ แปลง ห
 พยัญชนะอัฟภาสเป็น ข เอา อ ที่ ข เป็น อี ไ้รูปเป็น ฉิศฺสฺติ
 แปลง หฺร ชาติเป็น คี

สฺสฺสฺสฺติ ⁵ ปรารธนาจะฟัง (สฺ + ส = สฺสฺสฺส + ติ)

สฺ ชาติ ส ปัจจัย ติ วิภคฺติ เทวภาวะ สฺ พิศะ สฺ ชาติ เป็น อฺ ชอน
 สฺ หนา ชาติ สำเร็จรูปเป็น สฺสฺสฺสฺติ.

ศูนย์วิทยพัทยาการ

³ พุทฺธิปิยเถระ, รูปสฺธิธิปริกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507),
 หนา 302.

⁴ ชาตกฎฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค มหาหฺสชาติกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2465), หนา 268.

⁵ ชาตกฎฺฐกถาย จตุทฺโต ภาโค อรมณฺยชาติกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2465), หนา 413.

สูตรที่ 4

- สูตร. อาย นามโต กตฺตูปมานา ทาจาเร.
 ลง อาย ปัจจัย หนปลาย แตนานามอันเป็น กัตตูปมาน ใน
 อจรรตถ
- วุตติ. กตฺตูปมานญตฺตมา นามโต อายปปัจจโย โหติ อจรรตถเ.
 อุทาหรณ. สงฺฆ ปพฺพตฺตมิว อุตฺตานมาจรรตติ ปพฺพตฺตยติ. สทฺโท วิจิตฺตมิว
 อุตฺตานมาจรรตติ วิจิตฺตยติ. เอวมญฺเญปิ โยเชตพฺพทา. ¹

ความหมายของสูตร

อาย ปัจจัย ใช้ประกอบ นาม และคุณนามให้เป็นกริยา
 ประกอบนาม ในภาษาไทยแปลว่า "ประพตติเพียงตั้ง" เช่น
 ปพฺพตฺตยติ ² ยอมประพตติเพียงตั้งภูเข (ปพฺพ + อาย + ติ)
 ประกอบคุณนาม ในภาษาไทยแปลว่า "ประพตติ" เช่น
 จิรายติ ³ ประพตติซาอู (จिर + อาย + ติ)

¹ พระวิสุทธิสัมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 113.

² พุทธปฎิยเถระ, รูปสัทธปิภรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507), หน้า 303.

³ ธมมปทฺตฺตฤกถาย ปญฺจโม ภาโค กุกกฺกมิตฺตวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 24.

สูตรที่ 5

- สุคต. อีปฺมานา จ.
 ลง อีย ปัจจัย หนปลาย แทหนานาม อันเป็นอุปมานในอาจารย์คุณ
- วุคฺติ. อุปมานสุมา นามโต อียปฺปัจจโย โหติ อาจารย์คุณเถ.
- อุทาหรณ. อดคฺตํ อดคฺตมิมฺว อจฺรติ อดคฺตียติ. อดคฺตํ ปุคฺตมิมฺว อจฺรติ
 ปุคฺตียติ. อุปมานาคิ กิมคฺตํ ฆมฺมมาจฺรติ. อจฺรคฺตเถติ กิมคฺตํ
 อดคฺตํ อดคฺตมิมฺว ทกฺชติ. เอวมณฺเญปิ โยเชตพฺพา.¹

ความหมายของสูตร

อีย ปัจจัย ใช้ประกอบนาม ให้เป็นกิริยา ในภาษาไทยแปลว่า "ประพติเพียงคัง" คังอุทาหรณ์ว่า

- อดคฺตียติ² ยอมประพติเพียงคังฉัตร (อดคฺต + อีย + ติ)
 ปุคฺตียติ³ ยอมประพติเพียงคังบุตร (ปุคฺต + อีย + ติ)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจี๋ย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 113.

^{2,3} พุทฺธปปียเถระ, รูปสี่ทศิปกรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507), หน้า 303.

สูตรที่ 6

- สุตฺต. นามมหาตฺติจฺจนฺตฺเถ.
 ลง อี ย บัจจย หนปลายแคะหนานามโน อตฺติจฺจนฺตฺเถ
- วคฺคฺติ. นามมหา อตฺตโน อิจฺจนฺตฺเถ อี ยปฺจจโย โทติ.
- อุทาหรณ. อตฺตโน ปตฺตมิจฺจนฺตฺติ ปตฺตฺตียติ. เอวํ. อตฺตโน วคฺคฺติจฺจนฺตฺติ
 วคฺคฺตฺตียติ. อตฺตโน ฉตฺตฺติจฺจนฺตฺติ ฉตฺตฺตฺตียติ. อตฺตโน ปริกฺขาริจฺจนฺตฺติ
 ปริกฺขารียติ. อตฺตโน จีวริจฺจนฺตฺติ จีวรียติ. อตฺตโน ฆนิจฺจนฺตฺติ
 ฆนียติ. อตฺตโน ปฏฺธิจฺจนฺตฺติ ปฏฺธิยติ. อตฺตฺติจฺจนฺตฺตฺเนติ กิมตฺถํ
 อญฺญสฺส ปตฺตมิจฺจนฺตฺติ. ปตฺตฺตฺตียติ. เอวมญฺญเอปิ โยเชตฺพุทฺธา.¹

ความหมายของสูตร

อีย บัจจย ไช้ประกอบนามให้เป็นกิริยา ในภาษาไทยแปลว่า "ปรารณา...
 ของตน" ดังอุทาหรณ์ว่า

ปตฺตฺตฺตียติ ²	ยอมปราร ณาบาตร ของตน (ปตฺต + อีย + ตฺติ)
วคฺคฺตฺตฺตียติ ³	ยอมปราร ณาษา ของตน (วคฺค + อีย + ตฺติ)
ฉตฺตฺตฺตฺตียติ ⁴	ยอมปราร ณารม ของตน (ฉตฺต + อีย + ตฺติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมุล (กรุงเทพ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 114.

^{2,3,4} พุทฺธปฺปิยเถระ, รูปสัทฺธิปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
 2507), หน้า 303.

สูตรที่ 7

- สุตฺต. ชาตฺหิ เณ ญฺย ณาเป ณาปย การิตานิ เหตุวตฺเต.
 ในเมื่อเหตุวตฺต อันทานรฺ ลงปัจจย คือ เณ ญฺย ณาเป ณาปย
 หนปลายเตหนาชาตฺทั้งหลาย และให้ปัจจยทั้งหลายเหล่านี้ ชื่อ
 การิต ควฺย อตฺถ สัพฺท ลง อด ปัจจย
- วคฺคฺติ. สฺพเพหิ ชาตฺหิ เณ ญฺย ณาเป ณาปย อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ
 เหตุวตฺเต การิตสญฺญา จ โหนฺติ.
- อุทาหรณ. โยโกจิ กโรติ ตํ กุพฺพนตฺมญฺโญ กโรหิ กโรหิ อิจฺเจวํ พุรฺวํ.
 อตฺวา กโรนฺตํ ปโยชยติ การติ การยติ การาเปติ การापยติ.
 เยเกจิ กโรนฺติ เต กุพฺพนเต อญฺเญ กโรถ กโรถ อิจฺเจวํ
 พุรวนฺติ การนฺติ การยนฺติ การาเปนฺติ การापยนฺติ. โย
 โกจิ ปจติ ตํ ปจนฺตฺมญฺโญ ปจาหิ ปจาหิ อิจฺเจวํ พุรฺวํ.
 อตฺวา ปจนฺตํ ปโยชยติ ปาเจติ ปาจยติ ปาจาเปติ ปาจาปยติ.
 เยเกจิ ปจนฺติ เต ปจนฺเต อญฺเญ ปจถ ปจถ อิจฺเจวํ พุรวนฺติ
 ปาเจนฺติ ปาจยนฺติ ปาจาเปนฺติ ปาจาปยนฺติ. โยโกจิ หนติ
 ตํ หนนฺตฺมญฺโญ หนาหิ หนาหิ อิจฺเจวํ พุรฺวํ หนนฺติ หนนฺติ
 หนาเปติ หนาปยติ เยเกจิ หนนฺติ เต หนนฺเต อญฺเญ หนถ
 หนถ อิจฺเจวํ พุรวนฺติ หนนฺติ หนนฺติ หนาเปนฺติ หนาปยนฺติ
 โยโกจิ ภณฺติ ตํ ภณฺตฺมญฺโญ ภนาหิ ภนาเปติ ภนาปยติ. ¹

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมฺมุด (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474, หน้า 114.

ความหมายของสูตร

ณ ญ ย ณาเป ณาปย เป็นปัจจัยในเหตุ กัตตุวาทก เมื่อประกอบหลังธาตุแล้ว
 ทองพฤทธิสระต้นธาตุที่ไม่ใช่พยัญชนะสังโยคและที่ชนะสระ และลบ ณ ที่ปัจจัยเสีย ดัง
 อุทาหรณ์ว่า

ปาเจติ 2	ยอมย้งบุคคลใหญ่	(ปจ + ณ + ติ)
ปาจยติ 3	" "	(ปจ + ญย + ติ)
ปาจาเปติ 4	" "	(ปจ + ณาเป + ติ)
ปาจาปยติ 5	" "	(ปจ + ณาปย + ติ)

พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ๒.๑) ได้กล่าวเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัจจัยเหตุกัตตุวาทก
 ว่า ยังมีปัจจัยอีกตัวหนึ่งคือ อล ปัจจัย โดยมีใ้กำหนดว่าประจำหมวดไหน นอกจากนี้
 พระมหาศกักรินทร์ ได้ยกตัวอย่างเกี่ยวกับการใช้ อล ปัจจัย ดังนี้ คือ

โฆทลติ 6 ยอมย้งใหญ่เรื่อง

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2,3,4,5 พระพุทฺธปิยเถระ, รูปลัทธิปกรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษร-
 ประเสริฐ, 2507), หน้า 306.

6 พระมหาศกักรินทร์, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียงจงเจริญ,
 2514), หน้า 166.

สูตรที่ 8

- สุตฺต. ชาตุรฺรเป นามสุมา ฌโย จ.
 ในเมื่อชาตุรฺรเปแลมีลง ฌย ปัจจัย หนปลาย แทหน้านามให้ปัจจัยนั้นชื่อ
 การิศ ควย จ สัพฺท ลง อาร อาล ปัจจัย
- วฺตุติ. ชาตุรฺรเป สติ นามสุมา ฌยปัจจโย โหติ การิศสฺสญฺญ จ.
- อุทาหรณ. หตุธินา อติภุมฺมิตี มคฺคํ อติหตุถยติ. วิชาย อูปคายติ อูปวีณยติ.
 ทฬฺหํ กโรติ วินยํ ทฬฺหยติ. วิสฺสุทฺธา โหติ รมฺมิตี วิสฺสุทฺษยติ.
 จสฺสทฺทคฺคหณฺณ อาร อาล อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. สนฺตฺรารติ
 อูปกฺกมาตติ. ¹

ความหมายของสูตร

ฌย ปัจจัย ประกอบกับนามในรูปลักษณะธาตุใช้เป็นกิริยาได้ ดังอุทาหรณ์ว่า

- ทฬฺหยติ ² ยอมยั้งบุคคลให้ทรมาณ (ทฬฺห + ฌย + ตี)
 ปมาณยติ ³ ยอมยั้งบุคคลให้ประมาณ (ปมาณ + ฌย + ตี)
 วิสฺสุทฺษยติ ⁴ ยอมยั้งบุคคลให้บริสุทธิ์ (วิสฺสุทฺ + ฌย + ตี)

¹ พระวิสฺสุทฺธิสมโพธิ (เจ้าย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 115.

^{2,3} พระพุทฺธปป์ยเถระ, รูปสฺสทธิปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
 2507), หน้า 304.

⁴ อนมปทฺทฐกถาย ปฐโม ภาโค รมฺมิกอุปาสกฺวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์-
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 121.

นอกจากนี้ ยังมี อาร อาด บัจจย ซึ่ง เป็นบัจจยนอกหมวดธาตุ ดังอุทาหรณ์ว่า

สนุตรารที ย่อมยังบุคคลให้ขามไป (สั + ตร + อาร + ที)

อุปุกุมาลที ย่อมยังบุคคลให้ก้าวไป (อุป + กมุ + อาด + ที)

เป็นที่น่าสังเกตว่า บาลีไวยากรณ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ไม่มีกล่าวถึง อาร และอาด บัจจยได้เลย และที่จริง อาร และ อาด บัจจยนี้มีไคมีกล่าวไว้ในสูตรของมูลกัจจายน์โดยตรงมีแต่เพียง "จ" ศัพท์ ซึ่งแม้แต่ในอุคติ ก็มีไคอธิบายเพิ่มเติมไปมากนัก ในอุทาหรณ์เท่านั้นที่ยกบัจจยสองตัวนี้มาอธิบาย และบุญมี พิมพ์โพธิ์ ได้นำมาเป็นตัวอย่างประกอบการอธิบาย ⁵

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵ บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, 2500), หน้า 141.

สูตรที่ 9

- สุตฺต. ภาวกมุเมสุ โย.
 ลง ย ปัจจัยใน ภาว ใน กมุ แต่หน้าธาตุด้วย โย ศัพท์ ลง
 ย ปัจจัย ในอันมีไชภาว และมีไช กมุ.
- วฺจฺจติ. สพุเพหิ ธาตุหิ ภาวกมุเมสุ ยปฺปจฺจโย โหติ.
- อุทาหรณ. รุยเต พุชฺฌเต ปฺปจฺจเต ลพฺภเต กรียเต อิชฺชเต วฺจฺจเต.
 ภาวกมุเมสุวิติ กิมตฺถํ กโรติ ปจฺจติ ปฺรฺรฺติ. โยคฺคเณน
 อภาวกมุเมสุปิ ยปฺปจฺจโย โหติ ทฺทฺทฺลลฺลติ. ¹

ความหมายของสูตร

ย ปัจจัย ประกอบประโยคกัมมวาจกและภาววาจก ดังอุทาหรณ์ว่า

กรียเต	อันเขายอมทำ	(กร + ย + เต)
ปฺปจฺจเต	อันเขายอมหุง	(ปฺปจ + ย + เต)
วฺจฺจเต	อันเขายอมกล่าว	(วจ + ย + เต)

ในทางปฏิบัติ มักมีการลง อีอาคม เป็น ปจฺจยเต (ปจ + ย + เต) ในธาตุ
 ที่ใช้อยู่จำนวนมากในปัจจุบัน

อุทาหรณ์ ไคกลาวเพิ่มเติมว่า ย ปัจจัยนี้ ในบางกรณีก็ไม่จำเป็นต้องแสดงกรรม-
 วาจกหรือภาววาจกเสมอไป อาจเป็นเพียงปัจจัยประจำหมวดธาตุเท่านั้นก็ได้

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 115.

สูตรที่ 10

- สกุค. ตสฺส จวคฺค ยการ วการตุคฺ สชาตฺวนตสฺส.
 เอา ย ปัจจัย ในภาว ใน กมฺม กัมพัญญุชนะที่สกุคชาตุเป็น จ
 วรรค เป็น ย เป็น ว
- วฺคฺติ. ตสฺส ยปฺปัจจยสฺส จวคฺค ยการ วการตุคฺ โหติ สห ชาตฺวน-
 เตน ยถาสงฺขยฺ.
- อุทาหรณ. วฺจฺจเต วฺจฺจนฺเต มชฺชเต มชฺชนฺเต ปฺจฺจเต ปฺจฺจนฺเต พุชฺชเต
 พุชฺชนฺเต ยฺชฺชเต ยฺชฺชนฺเต กฺชฺชเต กฺชฺชนฺเต อุชฺชเต อุชฺช-
 นฺเต หนฺญฺเต หนฺญฺนฺเต กยฺยเต กยฺยนฺเต ทิปฺพเต ทิปฺพนฺเต. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ย ปัจจัยในภาวจากและกัมมจากแล้ว แปลง ย กับพัญชนะที่
สกุคชาตุเป็นพัญชนะอื่น ดังอุทาหรณ์ว่า

$$จ + ย = จจ อุ. \text{ วฺจฺจเต }^2 \text{ อันเขากล่าวอยู่}$$

$$(วจ + ย = วจฺจ + เต \text{ แปลงสระตนชาตุเป็นอุ})$$

$$ปฺจฺจเต^3 \text{ อันเขานั่งอยู่} \quad (ปจ + ย = ปจฺจ + เต)$$

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
2474), หน้า 116.

² มงคลสูตรที่ปนิยา ปฐโม ภาโค พาลปนฺติตเสวนาเสวนกถา (กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 41.

³ พุทฺธปฺปิยเถระ, รูปสฺตีธิปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
2507), หน้า 249.

- ท + ย = ชุช อุ. มชชเต 4 อันเขาเมาอัย
(มท + ย = มชช + เต)
- ยชชเต 5 อันเขายอมประกอบ
(ยช + ย = ยชช + เต)
- ฎ + ย = ชุณ อุ. พชณเต 6 อันเขายอมตรัสรู้
(พช + ย = พชณ + เต)
- กชณเต 7 อันเขายอมโกรธ
(กช + ย = กชณ + เต)
- น + ย = ญญ อุ. หญญเต 8 อันเขาเบียดเบียนอัย
(หน + ย = หญญ + เต)

4 ชาตกฎรูดาย ฉกโจ ภาโค มหาปทุมชาตกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 135.

5 อริขมมตตสงคหปาลี พุคิยปริจเจโท เจตสิกสงคหาวีภาโค (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 8.

6 ชาตกฎรูดาย ทสโม ภาโค วิชรชาตกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 259.

7 สุตตนตปิฎเถ มชณินิกายสส มุลปนณสกั มหาสจจกสุตคั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2502), หน้า 453.

8 ชาตกฎรูดาย จคคโต ภาโค สีลวิมัสชาตกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย 2464), หน้า 352.

สูตรที่ 11

- สูตร. อิวณฺณาคโม วา.
 นิมิตร ย ปัจจย หนปลาย ลง อิวณฺณาคม แศหนาชาตุํถมวต
 วุคฺติ. สฬเพหิ ชาตุหิ ยปฺลฺจเย ปเร อิวณฺณาคโม โหติ วา.
 อุทาหรณ. กรียฺยเต กรียฺยติ คจฺฉิยฺยเต คจฺฉิยฺยติ วาติ กมฺตฺถํ กยฺยเต. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ย ปัจจย ในกัมมวาทแล้ว ให้ ลง อี อากมแล้ว ชอน ย หน้าปัจจย
 ดังอุทาหรณว่า

- กรียฺยเต ² อันเขากระทำอยู่ (กร + อี + ย + ย + เต)
 คจฺฉิยฺยเต ³ อันเขายอมถึง (คจ → คจ + อี + ย + ย + เต)
 กรียฺยติ ⁴ อันเขากระทำอยู่ (กร + อี + ย + ย + ตี)
 คจฺฉิยฺยติ ⁵ อันเขายอมถึง (คจ → คจ + อี + ย + ย + ตี)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมุต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 116.

^{2,4} หลวงเทพครุณานุกิษฏ์, ชาตปฺปทีปิกา (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราช-
 วิทยาลัย, 2509), หน้า 70.

^{3,5} พระพุทธปियเถระ, รูปสิทธิปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
 2507), หน้า 250.

สูตรที่ 12

- สุตต. ปุพฺพรูปฺญจ.
 แทนหาธาตุทั้งหลาย เอา ย บัจจย เป็น ปุพฺพรูปบาง.
- วุตฺติ. สพฺเพหิ ธาตุหิ ยปฺปจฺจโย ปุพฺพรูปมาปชฺชเต วา.
- อุทาหรณ. วุฑฺฒเต ฌลฺลเต ทมฺมเต ลพฺภเต สกฺกเต ทิสฺสเต. วาติ
 กิมตฺถิ ทมฺยเต. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ย บัจจยใน ภาววจกและกัมมวจกหลังธาตุแล้ว แปลง ย กับ พยัญชนะที่สุกธาตุให้ขึ้นไปตามหลักตัวสะกดตัวตามในภาษาบาลี ดังอุทาหรณ์ว่า

มฺ + ย = มฺม อฺ. ทมฺมเต ² อันเขาทรมานอยู่
 (ทมฺ + ย = ทมฺม + เต)

ทฺ + ย = ทฺฏ อฺ. วุฑฺฒเต ³ อันเขาเจริญอยู่
 (วฺทฺ + ย = วุฑฺฒ + เต)

ภฺ + ย = พฺภ อฺ. ลพฺภเต ⁴ อันเขาไค้อยู่
 (ลภฺ + ย = ลพฺภ + เต)

สฺ + ย = สฺส อฺ. ทิสฺสเต ⁵ อันเขาเห็นอยู่
 (ทิสฺ + ย = ทิสฺส + เต)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 116.

^{2,3,4,5} ชาตกฏฐกถาย ฌญโร ภาโก สาลิเกหารชาตกิ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหารามกุฏราชวิทยาลัย, 2466), หน้า 253-255.

บางคราวถ้าเป็นธาตุตัวเดียว มักซ่อน ๒ พยางค์อยู่ที่ ๒ ปัจจุบันบ้าง เช่น

สูญ๒เต ๖ อันเขาพึงอยู่ (สุ + ๒ = สู๒ย + เต)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์
(พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 177.

สูตรที่ 13

- สตฺต. ยถา กตฺตริ จ.
 เอา ย ปัจจัยในกัตตุ กับพยัญชนะที่สุกษาคูเป็น จ วรรณ เป็น
 ย เป็น ว
- วฺตฺติ. ยถา ภาวกมฺเมสุ ยปฺปจฺยสฺสาเทโส โหติ ตถา กตฺตริ จ
 ยปฺปจฺยสฺสาเทโส กาทพฺโพ.
- อุทาหรณ. พฺชฺตฺติ วิชฺตฺติ มณฺญฺตฺติ สิพฺพฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ย ปัจจัยใน กัตตุฯ จากแล้ว แปลง ย กับ พยัญชนะที่สุกษาคูเป็น
 พยัญชนะอื่น ดังอุทาหรณ์ว่า

$$\text{ชฺ + ย} = \text{ชฺตฺ} \text{ อ. พฺชฺตฺติ}^2 \text{ ยอมทรัสฺตฺติ} \text{ (พฺชฺ + ย = พฺชฺตฺ + ตฺติ)}$$

$$\text{วิชฺตฺติ}^3 \text{ ยอมเสียดแทง (วิชฺ + ย = วิชฺตฺ + ตฺติ)}$$

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 116.

² ขมมปทฺตฺตฺกถาย สตฺตโม ภาคโ มหาชนวณิชฺวตฺตฺ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 84.

³ วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฺรโม ภาคโ ปฺรวิกลินฺนิตฺเทโส (กรุงเทพฯ:
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 191.

๒ + ๒ = ๓๓ อ. มณฺญติ⁴ ย่อมสำคัญ (มณฺ + ๒ = มณฺญ + ติ)
 ๓ + ๒ = ๕๕ อ. สัพฺพติ⁵ ย่อมเป็น (สัพฺ + ๒ = สัพฺพ + ติ)

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ ทตฺตปทฺตฺรูกถาย อฏฺฐโม ภาโค อคฺคเสนเสฏฺฐิปุทฺตวคฺค (พระนคร :
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 25.

⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์
 (พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 162.

สูตรที่ 14

- สุคต. ภาวทีโต อ.
 แศหนานหฺมฺชาตฺมิตฺตนา ภู ลง อ ปัจจโยในกัตตุ
- วฺคฺติ. ภู อิจฺเจวมาทีโต ชาตฺตณโต อปฺปจโย โหติ กตฺตริ.
- อุทาหรณ. ภาวติ ปฺรฺคฺติ ปจฺติ ชยฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

ชาตฺตฺนทุกคำที่อยู่ในหมวด ภู ชาตฺ ลง อ ปัจจโยใน กัตตุวางจก คังอุทาหรณว่า

- ภาวติ ² ยอมมี ยอมเป็น (ภู + อ = ภว + ติ)
- ปฺรฺคฺติ ³ ยอมกล่าว (ปฺรฺ + อ + ติ)
- ปจฺติ ⁴ ยอมหุง (ปจฺ + อ + ติ)
- ชยฺติ ⁵ ยอมชนะ (ชฺ + อ = ชย + ติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 116.

² อภิขมมุตตสงฺคทปาถีย์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 23.

³ ชาตฺตฺนทุกถาย จตฺตฺโต ภาโค มุทฺปาถิชาทกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 63.

⁴ ชาตฺตฺนทุกถาย ทสฺโม ภาโค วิชฺรฺชาตกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 255.

⁵ ชาตฺตฺนทุกถาย ฉฺฉโร ภาโค ฉนฺทฺนชาตกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 161.

- โหติ 6 ¹ยอมเป็น (หุ + อ = โห + ตี)
 เสติ 7 ¹ยอมนอน (สี + อ = สย + ตี)
 มรติ 8 ¹ยอมตาย (มร + อ + ตี)
 อิกขติ 9 ¹ยอมเห็น (อิกข + อ + ตี)
 ลภติ 10 ¹ยอมได้ (ลภ + อ + ตี)

⁶ วิสุทิมกคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฺรโม ภาโค (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 225.

⁷ ชาตกฏฐกถาย ทสโม ภาโค เวสฺสนตรชาตํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 393.

^{8,9} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร :
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 160.

¹⁰ ชาตกฏฐกถาย ทฺติโย ภาโค อนภริตฺตชาตํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2467), หน้า 99.

สูตรที่ 15

- สุตฺต. รัชฺชาทีโต นิคฺคหิตปฺพพฺพญจ.
 แตนหาหฺมรัชฺชาตุมิถฺนวา รัชฺ ลง อ ปัจจํยใน กตฺตฺ แล ลง
 นิคฺคหิต อากม ในทนชาตฺตวย จ ศัพท์ ลงปัจจํย คือ อี คือ
 อี คือ เอ คือ โอ และ ลงนิคฺคหิต อากมในทนชาตฺ.
- วุตฺติ. รัชฺ อิจฺเจวมาทีโต ชาตฺคณโต อปฺปจฺจโย โหติ กตฺตฺริ ปฺพเพ
 นิคฺคหิตากโม จ โหติ.
- อุทาหรณ. รัชฺชติ ฉินฺนติ ภิณฺนติ. จสทฺทคฺคหเณน อี อี เอ โอ อิจฺเจเต
 ปจฺจยา โหนติ นิคฺคหิตปฺพพฺพญจ. รัชฺชติ รัชฺชติ รัชฺชติ
 สมฺโภติ. ¹

ความหมายของสูตร

ชาตฺตทุกคำที่อยู่ในหมวด รัชฺ ชาตฺ ลง อ ปัจจํยในกัตฺตฺวาจากและลง นิคฺคหิตอากม
 ที่อักษรระ ๓ ทนชาตฺตวย แล้วแปลงนิคฺคหิตเป็นพยัญชนะที่สุคฺวรรค ดังอุทาหรณว่า

รัชฺชติ ² ย่อมกัน (รัชฺ = รัชฺ + อ = รัชฺ + ติ) ๓

มฺพญจติ ³ ย่อมปล่อย (มฺพฺ = มฺพฺ + อ = มฺพฺ + ติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 116.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 161.

³ มงคลดิลกที่ปนิยา ปฐโม ภาโก พาลปณิตเสวนาเสวนกถา (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 52.

ภุชติ ⁴	ยอมบริโภค	(ภุช = ภูช + อ = ภุช + ตี)
ภินุติ ⁵	ยอมตอย	(ภินุ = ภินุ + อ = ภินุ + ตี)
ลิมุติ ⁶	ยอมฉาบ	(ลิมุ = ลิมุ + อ = ลิมุ + ตี)
ฉินุติ ⁷	ยอมตัด	(ฉินุ = ฉินุ + อ = ฉินุ + ตี)

อนึ่ง นอกจาก อ ปัจจัยดังกล่าวแล้ว ยังมีปัจจัยพิเศษที่ประจำหมวด รุช ฐาคู คือ อี อี เอ โอ และลงนิกคหิตอาคมที่อักษรต้นฐาคู ดังอุทาหรณ์ว่า

รุชติ ⁸	ยอมเสียดแทง	(รุช = รัช + อี = รุช + ตี)
รุชติ ⁹	" "	(รุช = รัช + อี = รุช + ตี)
รุชเชติ ¹⁰	" "	(รุช = รัช + เอ = รุช + ตี)
สมุโภติ ¹¹	ยอมประหาร	(สมุโภ = สุมุ + โอ = สมุโภ + ตี)

⁴ ชมมปทฐกถาย สุตโตโม ภาโค ปริชฌณพราหมณปุตตวตถุ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 149.

⁵ วิสุทธิมคคสูตร นาม ปกรณวิเสสสูตร ปฐโม ภาโค เสสกลินนิทเทโส (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 217.

⁶ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 39.

⁷ ชาตกฐกถาย ทสโม ภาโค พรหมนารทชาตกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 150.

^{8,9,10,11} บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดคัมบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, 2500), หน้า 141.

สูตรที่ 15

- สุตต. ทิวาทีโต โย.
 แศหนานหฺมฺชาตฺมิตฺนฺวา ทิวฺ ลง ย ปัจจยฺในกัตตฺ
- วุตฺติ. ทิวาทีโต ชาตฺคณฺโต ยปฺปจฺจโย โหติ กตฺตริ.
- อุทาหรณ. ทิพฺพติ สิปฺพติ ยฺชฺฌติ วิชฺฌติ พฺชฺฌติ. ¹

ความหมายของสูตร

ชาตฺทุกคำที่อยู่ในหมวด ทิวฺ ชาตฺ ลง ย ปัจจยฺในกัตตฺว่าจากแล้ว แปลง ย ปัจจยฺ กับพยัญชนะที่สุตฺตฺชาตฺ เป็นพยัญชนะอื่น ดังอุทาหรณฺว่า

วฺ + ย = พฺพ อุ.	ทิพฺพติ ²	ยอมนฺเลน (ทิวฺ + ย = ทิพฺพ + ติ)
	สิปฺพติ ³	ยอมนฺเยน (สิวฺ + ย = สิปฺพ + ติ)
ชฺ + ย = ชฺช อุ.	ยฺชฺฌติ ⁴	ยอมนฺรบ (ยฺชฺ + ย = ยฺชฺช + ติ)
	วิชฺฌติ ⁵	ยอมนฺประหาร (วิชฺ + ย = วิชฺช + ติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 117.

^{2,3} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 162.

⁴ ชาตกฏฐกถาย หลโม ภาโค เวสฺสสนฺตรชาตกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 379.

⁵ มงคลสูตรที่ปนิยา ปฐโม ภาโค มาตวปิตฺตฺปาฐากกถา (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 295.

พุชฺติ⁶ 6 ยอมทรั้ส^๖ (พุช + ย = พุชฺติ + ติ)
 ส + ย = สย อ. มุสฺติ⁷ 7 ยอมลั่ม (มุส + ย = มุสฺติ + ติ)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6,7 พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหา-
 มกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 41.

สูตรที่ 17

- สัท. สฺวาทีโต ฌ ณา อณา จ.
 แทนนามุชาตุมีตนาว่า สฺ ลงปัจจัย ก็อ ฌ คือ ณา คือ อณา
 ในกัตตุ
- วृत्ติ. สฺอิจฺเจวมาทีโต ชาตุคนโต ฌ ณา อณา อิจฺเจเต ปจฺจยา
 โหนติ กตฺตริ.
- อุทาหรณ. อภิสฺสโนติ อภิสฺสณาติ สฺโนติ สฺนณาติ อวฺโนติ อวฺนณาติ
 ปาปฺโนติ ปาปฺนณาติ. ¹

ความหมายของสูตร

ชาตุทุกคำที่อยู่ในหมวด สฺ ชาตุ ลง ฌ ณา ปัจจัยในกัตตุวาจก ตั้งอุทาหรณ์ว่า
 ณา ปัจจัยประกอบด้วยชาตุแล้วคงไว้ตามเดิม เช่น
 สฺณาติ ² ยอมฟัง (สฺ + ณา + ติ)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทธีสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนนฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 117.

² ชาตกณฺฐกถาย ปฐโม ภาโก อวิหฺเรนินทานํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2467), หน้า 99.

- วุณาติ³ ยอมร้อย (วุ + ณา + ติ)
 อภิสุณาติ⁴ ยอมฟังเฉพาะ (อภิ + สุ + ณา + ติ)
 อาวุณาติ⁵ ยอมร้อยทั่ว (อา + วุ + ณา + ติ)

ณฺ ปัจจยฺ ประกอบกับธาตุแล้ว พกฺทชฺ ฤ ที่ ญ เป็นโอได้ ตั้งอุทาหรณ์ว่า

- สีโนติ⁶ ยอมผูก (สี + ญ = สีโน + ติ)
 อภิสุโนติ⁷ ยอมฟังเฉพาะ (อภิ + สุ + ญ = อภิสุโน + ติ)
 ส่วโนติ⁸ ยอมร้อยพร้อม (อภิ + วุ + ญ = อภิวุโน + ติ)
 อาวโนติ⁹ ยอมร้อยทั่ว (อา + วุ + ญ = อาวโน + ติ)

นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยพิเศษ คือ อุณา ปัจจัย ตั้งอุทาหรณ์ว่า

- ปาปฺณาติ¹⁰ ยอมถึง (ป + อาป + อุณา + ติ)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3,4,5,6,8,9 พระมหานาค อุนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 41.

¹⁰ หม่อมปทุมสุกถาย สดุดโม ภาโค อัญตรกฺลปฺตวตฺตฺ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 15.

สูตรที่ 18

- สูตร. กิยาทีโต นา.
 แต่หน้าหฺมฺชาตฺ มี ทนฺวา กิ ลง นา ปัจจัยใน กตฺตุ.
- รูปฺติ. กิ อิจฺเจวมาทีโต ชาตฺคณโต นาปัจจโย โหติ กตฺตริ.
- อุทาหรณ. กีนาคี ชีนาคี ฐนาคี มฺนาคี ลฺนาคี ปฺนาคี.¹

ความหมายของสูตร

ชาตฺทุกคำในหมวด กิ ชาตฺ ลง นา ปัจจัย ตั้งอุทาหรณ์ว่า

กินาคี	2	ยอมซื้อ	(กิ + นา + ติ)
ชินาคี	3	ยอมชำนะ	(ชิ + นา + ติ)
ฐนาคี	4	ยอมกำจัด	(ฐ + นา + ติ)
มฺนาคี	5	ยอมผูก	(มฺ + นา + ติ)
ลฺนาคี	6	ยอมเกี่ยว	(ลฺ + นา + ติ)
ปฺนาคี	7	ยอมกรอง	(ปฺ + นา + ติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 117.

2,3,4,5,6,7 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 163.

สูตรที่ 19

- สุตต. คหาทีโต ปุပ္พหา.
 แตหนาหมุชาคมีตนาว่า คหฺ ลงปัจจย คือ ปุปฺ คือ ณา
 ใน กตฺต
- วุตติ. คหฺ อิจฺเจวมาทีโต ชาตฺคณโต ปุปฺ ณา อิจฺเจเต ปจฺจยา
 โหนติ กตฺตริ.
- อุทาหรณ. เมปฺปติ คณหาติ. 1

ความหมายของสูตร

เฉพาะ คหฺ ชาตฺให้ลง ณา ปัจจย ดังอุทาหรณ์ว่า

คณหาติ² ยอมถือเอา (คหฺ + ณา + ติ)

ปฏิกณหาติ³ ยอมถือเฉพาะ (ปฏฺ + คหฺ + ณา + ติ)

นอกจากนี้ ยังมี ปุปฺ ปัจจย ซึ่งใช้ลงใน คหฺชาตฺเช่นเดียวกัน แต่เมื่อลงแล้วแปลง
คหฺ ชาตฺ เป็น เม ดังอุทาหรณ์ว่า

เมปฺปติ⁴ ยอมถือเอา (คหฺ → เม + ปุปฺ + ติ)

1 พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
2474), หน้า 117.

2 ธมฺมปทฺฐกถาย ปณฺจโม ภาโก อโปสลกณฺมวตฺตฺ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 52.

3,4 พระมหานาค อุนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 42.

สูตรที่ 20

- สุตต. ตนาทิต โอ ยีรา.
 แทนนามฐาตุมีตนาว่า ตนุ ลงปัจจัย คือ โอ คือ ยีร ในกัตตุ
- วุตติ. ตนุ อิจูเจวมาทิต ชาตุคณโต โอ ยีร อิจูเจเต ปจฺจยา โหนติ
 กตฺตริ.
- อุทาหรณ. ตโนติ ตโนหิ กโรติ กโรหิ กยิริติ กยิราหิ. ¹

ความหมายของสูตร

ชาตุทุกคำในหมวด ตนุ ชาตุลง โอ ยีร ปัจจัย แต่ ยีร ปัจจัยอนุญาตให้ลบที่สุตฺตชาตุ
 ได้ ดังอุทาหรณ์ว่า

- ตโนติ ² ย่อมแผไป (ทนุ + โอ + ติ)
 กโรติ ³ ย่อมกระทำ (กรุ + โอ + ติ)
 สกฺโกติ ⁴ ย่อมอาจ (สกฺก + โอ + ติ)
 กยิริติ ⁵ ย่อมกระทำ (กรุ + ยีร + ติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจี๋ย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 117.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร:
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 164.

³ ชุมนุมปถุฎกถาย ปญฺจโม ภาโค จุฬกสาฎกาวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 4.

⁴ ชุมนุมปถุฎกถาย อฏฺฐโม ภาโค อุกฺคเสนเสฎฺฐิปฺตทวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 24.

⁵ ชุมนุมปถุฎกถาย ปญฺจโม ภาโค ลาซเทวชีตวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 9.

สูตรที่ 21

- สุกต. จุราทีโต เณ ญยา.
 แทนนามชวาค มีตนา จรุ ลงปัจจัย คือ เณ คือ ญย ใน กตตุ
 แลให้ปัจจัยทั้งหลายนั้น ชื่อ การิต
- วุกติ จรุ อิจฺเจวมาทีโต ชวาคณโต เณ ญย อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนติ
 กตฺตริ การิตสณฺญา จ.
- อุทาหรณ. โจเรติ โจรบติ จินฺเตติ จินฺตยติ มนฺเตติ มนฺตยติ. ¹

ความหมายของสูตร

ชวาคทุกคำในหมวดจรุชวาค ลง เณ ญย ปัจจัยแล้ว ลบ ณ ถ้าพยัญชนะต้นชวาค
 เป็นสระเสียงสั้น ทำให้เป็นเสียงยาว ถ้าเป็นสระเสียงยาวหรือพยัญชนะสังโยค คงรูปไว้
 ตามเดิม ดังอุทาหรณ์ว่า

โจเรติ, โจรบติ	ย้อมลัก	(จรุ + เณ, ญย + ติ)
จินฺเตติ, จินฺตยติ	ย้อมคิต	(จินฺต + เณ, ญย + ติ)
ตกฺเกติ, ตกฺกยติ	ย้อมตริก	(ตกฺก + เณ, ญย + ติ)
ลกฺเชติ, ลกฺชยติ	ย้อมกำหนด	(ลกฺช + เณ, ญย + ติ)
มนฺเตติ, มนฺตยติ	ย้อมปริक्षा	(มนฺต + เณ, ญย + ติ) ²

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจียร ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 117.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์
 (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 164-165.

สูตรที่ 22

- สุตฺต. อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนิ.
 ไหอตฺตโนบตฺตงใน ภาว ใน กมฺม
- วุตฺติ. ภาเว จ กมฺมนิ จ อตฺตโนปทานิ โทหนฺติ.
- อุทาหรณ. อัจฺเจเต อัจฺจนฺเต ลพฺภเต ลพฺภนฺเต มชฺชเต มชฺชนฺเต ยฺชฺชเต
 กยฺยเต กยฺยนฺเต. ¹

ความหมายของสูตร

วิภัติฝายอตฺตโนบตฺต นิยม ประกอบกิริยา ภาววาจก และกัมมวาจก ดัง
 อุทาหรณา

อิจฺเจเต	²	อัน	เขายอม	ประชุม	(อิจฺ + ย = อัจฺเจ + เต)
ลพฺภเต	³	อัน	เขายอม	ไค	(ลภฺ + ย = ลพฺภ + เต)
มชฺชเต	⁴	อัน	เขายอม	เดินเลอ	(มชฺ + ย = มชฺช + เต)
ยฺชฺชเต	⁵	อัน	เขายอม	รบ	(ยฺชฺ + ย = ยฺชฺช + เต)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 118.

^{2,3} หลวงเทพครุฑานุศิษฏ์, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง (กรุงเทพฯ . โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2486), หน้า 95-96.

⁴ ชาติพนมกัจจายน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, ร.ศ. 131), หน้า 113.

⁵ ชาติภฏฐกถาย ทสโม ภาโค พรหมนารทชาตก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 185.

สูตรที่ 23

- สัทศ. กตุตริ จ.
 ให้อัตตโนบท ลงใน กัตตุ.
 วุตติ. กตุตริ จ อตุตโนปทานิ โหนติ.
 อุทาหรณ. มณฺญเต โรจเต โสจเต โสภเต พุชฺฌเต ชายเต. ¹

ความหมายของสูตร

วิภัติคำยัตตโนบท บางครั้งประกอบกิริยา กัตตุวากก ทั้งอุทาหรณ์ว่า

มณฺญเต ²	ยอมนำคัญ	(มนุ + ย = มณฺญ + เต)
โรจเต ³	ยอมนุ่งเรือง	(รจฺ + อ = โรจ + เต)
โสจเต ⁴	ยอมน้ำใจ	(สจฺ + อ = โสจ + เต)

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจี๋ย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 118.

² ขมฺมปทฺฐกถาย ตติโย ภาโค อปฺปลวณฺณาเถรีวํศฺส (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 142.

³ ชาตกฺฐกถาย ทสโม ภาโค เวสฺสสนฺตรชาตกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 349.

⁴ ขมฺมปทฺฐกถาย ปฐโม ภาโค จุนฺทสุกริกวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 118.

โสภเต	5	ยอมงคงาม	(สฺ + อ = โสภ + เต)
พฺชเต	6	ยอมตวรรษ	(พฺช + ย = พฺช + เต)
ชยเต	7	ยอมเกิด	(ชย + ย = ชย + เต)

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5,6 พระพุทธปิยะเถระ, รูปลัทธิปกรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507), หน้า 255.

7 ชุมนุมพจนานุกรม สดุดโม ภาโค ไปริลลุตเถรวตถุ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 75.

สูตรที่ 24

- สุตต. ชาตปุปัจเจยหิ วิกตฺติโย.
 ลงวิกตฺติหังหลายเตหนาปัจจย อันมี ข เป็นต้น แลมี การิต
 เป็นที่สุด อันทานแสดงแล้วเตหนาชาต
- วุตฺติ. ชาตฺหิ นินฺทิตฺวา ปุจฺเจยหิ ชาตฺกักริตฺนฺเตหิ วิกตฺติโย โหนฺติ.
- อุทาหรณ. คิตฺติกฺขติ ชฺคฺคฺจฺจติ วิมฺสติ ทฬากํ สมฺมุทฺมิว อุตฺตทานมาจฺรติ
 สมฺมุทฺทายติ... ปุคฺคฺยติ... ปริกฺขารียติ... ปาจยติ... วิสุทฺยติ.¹

ความหมายของสูตร

วิกตฺติหังหลายประกอบไว้หลังชาตและปัจจยประจําหมวดชาตดังกล่าวแล้วใน
 สูตรก่อน สำหรับปัจจยพิเศษที่ไม่ได้จัดไว้เฉพาะชาตหมวดไหน มี ข ฉ ส ซึ่งใช้ประกอบ
 กับชาต และอาย อัย ใช้ประกอบกับนามหรือคุณ ในปกรณ์ทั้งหลายใช้เป็น กัตตุวจาก ตั้ง
 อุทาหรณว่า

คิตฺติกฺขติ² ยอมออกสั้น
 (คฺช + ข = คิตฺติกฺช + ติ)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 118.

² สมฺมุทฺตฺตฺถาย ทฺติโย ภาโค สามาวัตตฺตฺถ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 50.

- ชิกฺขุจฺจนฺตึ³ ขอม เกลียด
(คฺขุ + ฉ = ชิกฺขุจฺจนฺ + ตึ)
- วิมฺสฺตึ⁴ ขอมพิจารณา
(มาน + ส = วิมฺสฺ + ตึ)
- สมฺพุทฺทายตึ⁵ ขอมประพตฺติเพียงคังมหาสมฺพร
(สมฺพุทฺ + อาย + ตึ)
- ปฺตุตฺตึยตึ⁶ ขอมประพตฺติเพียงคังบฺตร
(ปฺตุตฺ + อึย + ตึ)
- ปริกฺขารึยตึ⁷ ขอมประพตฺติเพียงคังบฺริขาร
(ปริกฺขาร + อึย + ตึ)

³ ชาตกฏฐกถาย สุตตโม ภาโค สุตติคฺคฺมพชาทกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 81.

⁴ อภิธมฺมตฺถวิภาวินี ปฐมปริจฺเจทวณฺณา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราช-
วิทยาลัย, 2516), หน้า 76.

⁵ วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ภาโค ชฺตฺตฺกนฺิทฺเทโส (กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 78.

^{6,7} หลวงเทพกรณานุศิษฏ์, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2486), หน้า 59-60.

สูตรที่ 25

- สตฺต. กตฺตริ ปรสฺสพท.
 ใฺหปรสฺสพท ลงใฺน กัตฺต
- วฺจฺตฺติ. กตฺตริ ปรสฺสพท โหติ.
- อุทฺทาหรณ. กโรติ ปรฺฐติ ปรฺจติ คจฺฉติ. ¹

ความหมายของสูตร

วิภक्तिฝ่ายปรสฺสพท ไฺหประกอบภิกิริยาที่เป็นกัตฺตฺวาจาก ติงอุทฺทาหรณฺว่า

กโรติ ²	ยอฺมกรฺธ่า	(กร + โอ + ติ)
ปรฺฐติ ³	ยอฺมกลาว	(ปรฺฐ + อ + ติ)
ปรฺจติ ⁴	ยอฺมหญฺตม	(ปรฺจ + อ + ติ)
คจฺฉติ ⁵	ยอฺมไป	(คฺม + อ = คจฺฉ + ติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 118.

² ชาตภฏฐกถาย จตุตฺโต ภาโค มหฺปาณิชาตกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 66.

³ ชาตฺพนมกัจจายน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, ร.ศ.131), หน้า 81.

⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 166.

⁵ วิสุทฺธิมคฺคสุส นาม ปกรณวิเสสสุส ปรฺฐโม ภาโค สีนฺนิตฺเทโส (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 32.

สูตรที่ 26

- สุตฺต. กฺวาทโย ชาตโว.
 หมายเหตุทั้งหลายมี ฎ เป็นต้น ชื่อ ชาตฺ
- วฺุตฺติ. ฎ อิจฺเจวมาทโย เย สหฺทคณา เต ชาตฺสอญฺญา โหนฺติ.
- อุทาหรณ. กวติ กวณฺติ ปจฺติ ปจฺนฺติ จรฺติ จรฺนฺติ จินฺตยฺติ จินฺตยฺนฺติ ชยฺติ
 ชยฺนฺติ โหติ โหนฺติ คจฺนฺติ คจฺนฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

ชาตฺ คือ มูลรากของศัพท์กิริยาทั้งปวง แปลว่า "ทรง" หมายความว่า ทรงไว้ซึ่งเนื้อความของตน ชาตฺนั้นจัดไว้ 8 หมวด มี ฎ ชาตฺ เป็นต้น ชาตฺบางตัวเรียกหากรรม คือสิ่งที่บุคคลควรทำ ชาตฺนั้นเรียกวาสกัมมชาตฺ ชาตฺบางตัวไม่เรียกหากรรม ชาตฺนั้นเรียกว่า อกัมมชาตฺ ดังอุทาหรณ์ว่า

กวติ ² ย่อมเป็น (ฎ + อ = กว + ติ)

ปจฺติ ³ ย่อมหุง, ตม (ปจฺ + อ + ติ)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 118.

² ชาตฺกฏฐกถาย หสโม ภาโค วิชฺรชาตฺกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 244.

³ ตมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 166).

จرتิ 4	ยอมเที่ยวไป	(จร + อ + ติ)
คจฺจติ 5	ยอมไป	(คม + อ = คจฺจ + ติ)
โหติ 6	ยอมเป็น	(หุ + อ = โห + ติ)
ลกฺกิ 7	ยอมได้	(ลก + อ + ติ)

4 ชาติกกุฏกถาย ฉฺฉโร ภาโค มหากถชาตัก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2466), หน้า 123.

5 ชมมปทฺฐกถาย ทฺติโย ภาโค นิคมวาสิตตฺสตุเถรวตฺถ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 113.

6 วิสฺทฺธิมคฺคฺสฺส นาม ปกรณวิเสสฺสฺส ปฐโม ภาโค สีสฺนิทฺเทโส (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 43.

7 มงฺคฺลตฺถทีปนิยา ปฐโม ภาโค วินยกถา อคาริยวินโย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 216.

กัณฑ์ที่ 3

ในกัณฑ์นี้มีสูตรทั้งสิ้น 24 สูตร รายละเอียดของสูตรมี สุตต, วุตติและอุทาหรณ์ดังนี้

สูตรที่ 1

- สุตต. กุจจาทีฆณณาน เมกสูสรานํ เทวภาโว.
เทวภาวะพญฺชนะทนตฺนทิมสฺระเสมอกันมาง
- วุตติ. อาทิกฺขตํ วณฺณํ เอกสูสรานํ กุจฺจิ เทวภาโว โหติ.
- อุทาหรณ. ทิตฺติกฺขติ ชิกฺขจฺฉติ ทิกฺกจฺฉติ วิมฺสฺติ พุกฺกขติ ปิวาสฺติ ททฺทลฺลติ
ททาทิ ชหาทิ จงฺกมฺติ. กุจฺจิติ กิมฺตฺถํ กมฺติ จลฺลติ. ¹

ความหมายของสูตร

เทวภาวะ หมายความว่า การทำพญฺชนะให้เป็น 2 ตัว คือ เพิ่มพญฺชนะซ้อนเข้ามาอีกตัวหนึ่ง ส่วนการเพิ่มนั้นต้องถือพญฺชนะตนธาตุเป็นหลัก ถ้าพญฺชนะตนธาตุเป็นพญฺชนะและสระอะไร ต้องเทวภาวะเหมือนอย่างนั้น ดังอุทาหรณ์ว่า

ฉลฺล ชฺฉตฺ ในความกิน เทวภาวะ ฉ ซึ่งเป็นพญฺชนะเดียวกับพญฺชนะตนธาตุ เป็น
ฉฉลฺล

หฺรฺ ชฺฉตฺ ในความนำไป เทวภาวะ ห ซึ่งเป็นพญฺชนะตัวเดียวกับพญฺชนะตนธาตุ
เป็น หหฺร

ภฺชฺ ชฺฉตฺ ในการบริโภคนํ เทวภาวะ ภฺ ซึ่งเป็นสระและพญฺชนะตัวเดียวกับพญฺชนะ
ตนธาตุ เป็น ภฺภฺชฺ

ส่วนคำที่ทำเทวภาวะแล้วจะลงปัจจัยและวิภक्ति ซึ่งมีรายละเอียดดังจะกล่าวใน
สูตรข้างหน้า

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474),
หน้า 118.

สูตรที่ 2

- สูตร. ปุพฺโพ พฺภาโส.
 อักษรหนตน อัน เทวภาวะ ชื่อ อัปภาส.
- วृत्ติ. เทวภูต สุดส ชาต สุดส โย ปุพฺโพ โส อพฺภาส สญฺโญ โหติ.
- อุทาหรณ. ททา ติ ทธา ติ พฺภว ¹

ความหมายของสูตร

อัปภาส เป็นชื่อของสระและพยัญชนะที่เพิ่มเข้ามาตามกฎของเทวภาวะ แบ่งเป็น 2 คือ

1. พยัญชนะที่ถูกทำเทวภาวะ เรียกว่า พยัญชนะอัปภาส
2. สระที่ติดอยู่กับพยัญชนะอัปภาสที่ถูกทำเทวภาวะตามพยัญชนะนั้น เรียกว่า สระของพยัญชนะอัปภาส

ก่อนทำเทวภาวะต้องลงปัจจัยและวิภक्तिที่ธาตุให้สำเร็จก่อน เช่น คุ ป ชา ต ลง ณ ปัจจัย ติ วิภक्ति เป็น คุ ป ณ ติ แล้วจึง เทวภาวะ คุ เป็น คุ คุ ป ณ ติ เป็นต้น ตอนนั้นจึงทำวิธีเปลี่ยนแปลงตามกฎเกณฑ์ที่จะกล่าวต่อไปในสูตรข้างหน้า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 118.

สูตรที่ 3

- สตฺต. รสฺโส.
 รัสสะระในอัพภาส เสย
 วุตฺติ. อพฺภาเส วุตฺตมานสฺส สรฺสฺส รสฺโส โหติ.
 อุทาหรณ. ทหาคี ทหาคี ชหาคี. 1

ความหมายของสูตร

- สระแห่งพยัญชนะอัพภาสที่เป็น อา รัสสะ เป็น อ ดังอุทาหรณ์ว่า
 ทหาคี² ย่อมให้ ทา ชาคุ เทวภาวะ เป็น ทาทาคี รัสสะ สระอัพภาส เป็น อ
 สำเร็จรูปเป็น ทหาคี
 ทหาคี³ ย่อมทรงไว้ ชา ชาคุ เทวภาวะ เป็น ชาชาคี รัสสะ สระอัพภาส
 เป็น อ เปลี่ยนพยัญชนะที่⁴ เป็นที่³ แทน สำเร็จรูปเป็น ทหาคี.

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 118.

² ขมฺมปทฺฐกถาย ปณฺจโม ภาโก จุสฺเสกสาฎกาวุตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 4.

³ บุญมี พิมพ์พิศ, เคล็ดฉบับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช,
 2500), หน้า 138.

สูตรที่ 4

- สุตฺต. ทุคฺย จตุตฺตถานํ ปฐฺม ตติยา.
 เอาตุคฺยอํกฺขระอํพฺภาสเป็ญปฐฺมอํกฺขระ เอาจตุตฺตถอํกฺขระอํพฺภาส
 เป็ญ ตติยอํกฺขระ
- วุตฺติ. อพฺภาเส วุตฺตมานานํ ทุคฺย จตุตฺตถานํ ปฐฺม ตติยา โหนติ.
- อุทาหรณ. จิจฺเจตฺติ พุกฺกชฺติ พฺภูว ทธาติ. ¹

ความหมายของสูตร

ถ้าพยัญชนะอํพภาสเป็นพยัญชนะตัวที่ 2 ให้แปลงเป็นพยัญชนะตัวที่หนึ่ง และถ้า
 พยัญชนะอํพภาสเป็นพยัญชนะตัวที่ 4 ให้แปลงเป็นพยัญชนะตัวที่ 3 ในวรรคนั้น ๆ ดัง
 อุทาหรณา

จิจฺเจตฺติ ² ยอมตัก ฉิทฺ ฐาตุ อ บัจจยฺ ติวักฺตติ เทวฺภาวะ ฉิ วัหนฺชาตุ เป็ญ
 ฉินฺทติ แปลง ฉ พยัญชนะตัวที่ 2 เป็น จ พยัญชนะตัวที่ 1 พฤทฺธิ อ
 แหง ฉิทฺ เป็ญ เอา ชอน จ สำเร็จรูปเป็ญ จิจฺเจตฺติ.

พุกฺกชฺติ ³ ยอมบริโภค ภูชฺ ฐาตุ ช บัจจยฺ ติ วิกฺตติ เทวฺภาวะ ภู วัหนฺชาตุ
 เป็ญ ภูชฺชติ แปลง ภู พยัญชนะตัวที่ 4 เป็น พ พยัญชนะตัวที่ 3 จึง
 เป็ญ พุกฺกชฺติ ช บัจจยฺอฺยฺหลัง แปลงที่สุตฺตฐาตุเป็ญ ภู สำเร็จรูปเป็ญ
 พุกฺกชฺติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจ็ญ ป.9), กัจจายนฺมูล (กรุงเทพ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 119.

^{2,3} ชาติกฏฐกถาย ตติโย ภคฺคชาตกํ (กรุงเทพ : โรงพิมพ์พหามกฏฐราชวิทยาลัย,
 2465), หน้า 18.

สูตรที่ 5

- สตฺย. กวคฺคสฺส จวคฺโค.
 เอา ก วรรค อักษรเป็น จ วรรค
- วุตฺติ. อพฺภาส วตฺตมานสฺส กวคฺคสฺส จวคฺโค โหติ.
- อุทาหรณ. จิกิจฺฉติ ชิกฺฉติ ชิมฺฉติ จงฺกมฺติ ชิกฺฉติ ชงฺกมฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

ถ้าพยัญชนะอักษร เป็น ก วรรค ต้องเปลี่ยนเป็น จ วรรค ตามลำดับพยัญชนะ
 ของวรรคนั้น เช่น

ก	พยัญชนะที่ 1	แปลงเป็น	จ	พยัญชนะที่ 1
ข	" 2	"	ฉ	" 2
ค	" 3	"	ช	" 3
ฌ	" 4	"	ญ	" 4
ง	" 5	"	ญ	" 5

ดังอุทาหรณ์ว่า

จงฺกมฺติ ² ยอมจงกรม กฺมฺ ธาตุ อ บัจจยฺ ทิ วิภคฺติ เทวภาวะ ก ไหวหน้าธาตุ
 เป็น กกมฺติ แปลง ก พยัญชนะอักษร เป็น จ ได้รูปเป็น จกมฺติ
 ลงนิกคหิตอาคม ที่ จ เป็น จกมฺติ ก อยู่หลัง แปลงนิกคหิตเป็น ง
 ตามหลักอาเทสนิกคหิต

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 119.

² วิสุทฺธิมคฺเค สีนินฺทเทโส ปฐโม ภาโค (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 22.

ซิกุจุนติ³ ย่อมเกลียดชัง คุปฺ ชาติ ฌ ปัจจัย ติ วิภัติ เทวภาวะ คุ ไว้น้ำ
 ชาติ เป็น คุคุปติ แปลง ค พยัญชนะอัฟภาส เป็น ข ไครูปเป็น
 ฑคุปติ แปลงสระ อุ ที่ ฑ เป็น อี ฌ ปัจจัยอยู่หลัง แปลงที่สุดชาติ
 เป็น จ ตามหลักพยัญชนะสังโยค

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ ชาตกฎภูถาย สุตโตโม ภาโค สุตติคุมพชาติกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย), หน้า 81.

สูตรที่ 6

- สูตร. มานกิตานํ วัตตํ วา.
 เอาอัพภาสฺ แหง มาน ชาติ เป็น ว แหงกิต ชาติ เป็น ต.
- วृत्ติ. มาน กิตฺ อิจฺเจเตสํ ชาติฺนํ อพฺภาสคตानํ จการ ตการตฺ
 โหติ ยถาสงฺขยํ วา.
- อุทาหรณ. วิมฺสตี ติกิจฺจตี. วัตติ กิมฺตํ จิกิจฺจตี.¹

ความหมายของสูตร

พยัญชนะอัพภาสบางตัวไม่เป็นไปตามกฎที่วางไว้ อาจแปลงเป็นอย่างอื่นได้ เช่น แปลงพยัญชนะอัพภาสแห่งมานชาติ เป็น ว และ กิต ชาติ เป็น ต ได้ ดังอุทาหรณ์ว่า

วิมฺสตี² ยอมพิจารณา มาน ชาติ ส ปัจจัย ตี วิภคฺติ เทวภาวะ มา หน้าชาติ ใ้รูปเป็น มามานสติ แปลง มา พยัญชนะอัพภาสเป็น ว ใ้รูปเป็น วมานสติ แปลง อ ที่ ว เป็น อี ใ้รูปเป็นวิมานสติ แปลง มาน พยัญชนะเดิมเป็น ม สำเร็จรูปเป็น วิมฺสตี.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 118.

² อภิธมฺมตฺถวิภาวินี ปฐมปริจฺเจทวณฺณา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาภูมิ-
 ราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 76.

ตติจตุตติ³ ยอมเยียวยา กิตฺ ชาติ ญ ปัจจย ตี วิภคฺติ เทวภาวะะ กิ
 หนาธาตุ ไครูปเป็น กิถิตติ แปลง กิ พญฺชนะอัพภาสเป็น ตี
 ไค รูป เป็น ตติถิตติ ฉ อยู่หลัง แปลง ต เป็น จ สำเร็จ
 รูปเป็น ตติจตุตติ.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ ชาตกฎธุกถาย สุตโตโม ภาโค สมพหุลาชาตกิ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 311.

สูตรที่ 7

- สุตต. หสฺส โช.
 เอา ห อันเป็นอัฟภาส เป็น ช
- วุตติ. ทการสฺส อพฺภาเส วตฺตมานสฺส โช โหติ.
- อุทาหรณ. ชหาคี ชฺหฺวติ ชฺโหติ ชฺหาคี. ¹

ความหมายของสูตร

พยัญชนะอัฟภาสบางตัวแปลงเป็นอย่างอื่นได้ เช่น ห พยัญชนะอัฟภาสแปลงเป็น ช
 ดังอุทาหรณา

- ชหาคี ² ย่อมสละ หาชาตุ อ ปัจจัย ตี วิภคฺติ เทวภาวะ หา หน้าชาตุ เป็น
 หาหาคี แปลง ห พยัญชนะอัฟภาสเป็น ช แลวรัสสะ อา เป็น อ
 สำเร็จรูปเป็น ชหาคี.
- ชฺโหติ ³ ยอมบุชา หุ ชาตุ อ ปัจจัย ตีวิภคฺติ เทวภาวะ หุ หน้าชาตุ เป็น
 หุหฺติ แปลง ห พยัญชนะอัฟภาสเป็น ช พฤทธิ อุ ที่ หุ ชาตุเป็น โอ
 สำเร็จรูปเป็นชฺโหติ.
- ชฺหฺวติ ⁴ ยอมบุชา หุ ชาตุ อ ปัจจัย ตี วิภคฺติ เทวภาวะ หุ หน้าชาตุ เป็น
 หุหฺติ แปลง ห พยัญชนะอัฟภาสเป็น ช พฤทธิ อุ เป็น โอ แปลงโอ
 เป็น อว สำเร็จรูปเป็น ชฺหฺวติ.

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 119.

^{2,3,4} พระพุทธชัยเดระ, รูปสัททิลปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
 2507), หน้า 281.

สูตรที่ 8

- สุตต. อนุตฺตสิวนฺณาภาโร วา.
 เอาสระที่สุตแห่งอัฟภาสเป็น อิวณะ เป็น อ บ้าง
- วุตฺติ. อพฺภาเส วุตฺตมานสฺส อนุตฺตสฺส สรฺสฺส อิวโน โหติ อภาโร
 จ วา.
- อุทาหรณ. ชิคฺคฺจฺจติ ปิวาสฺติ วิมฺสฺติ ชิมฺจฺจติ พฺภูว ทธาติ. วาติ กิมฺคฺคฺ
 พฺภุกฺขติ. ¹

ความหมายของสูตร

สระที่ติดอยู่กับพยัญชนะอัฟภาส แปลงเป็น อ และ อิ ได้ ดังอุทาหรณ์ว่า
 ทหาติ ² ย่อมให้ ทา ธาตุ เทวภาวะ เป็น ทาทา ลง อ ปัจจัย ติวิภक्ति
 เป็น ทาทาติ รัสสระอัฟภาสเป็น อ สำเร็จรูป เป็น ทหาติ
 สระอัฟภาสที่เป็น อ อา อุ วิการเป็น อิ อี ได้ เช่น
 ชิมฺจฺจติ ³ ย่อมกิน ฆสฺ ธาตุ เทวภาวะ เป็น ฆฆสฺ ลง ฉ ปัจจัย ติ วิภक्ति
 แปลงที่สุดธาตุนั้น จ แปลง ฆ เป็น ช แปลง อ ที่ ช เป็น อิ
 สำเร็จรูปเป็น ชิมฺจฺจติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 120.

² ชุมนุมพจนานุกรมภาษาบาลี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 4.

³ พระพุทธปีย์เถระ, รูปศัพท์ปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
 2507), หน้า 302.

ปิวาสติ⁴ ย่อมคืบ ปา ธาตุ เทวภาวะ เป็น ปาปา ลง ส บัจจัย ทิวิภตติ
 แปลง ปา ธาตุ เป็น วา ไตรูปเป็น ปาวาสติ วิการ อา สระ
 อัฒภาส เป็น อี สำเร็จรูปเป็น ปิวาสติ.

ศูนย์วิทยพัชการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลัทธิไสยการณ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช,
 2500), หน้า 136.

สูตรที่ 9

- สูตร. นิคคหิตญจ.
 ลงนิกคหิต อากม ในที่สุดแห่ง อัมภาส บาง
- วุตติ. อัมภาสสุส อนฺเต นิคคหิตากโม โหติ วา.
- อุทาหรณ. จุงกมติ จญฺจลติ ชงฺกมติ. วาติ กิบทุํ ปิวาสติ ทฬลลติ. ¹

ความหมายของสูตร

พญฺชนะอัมภาสบางตัว ให้ลงนิกคหิตอากม แล้วแปลงเป็นพญฺชนะที่สุควรรค 5 ตัว คือ ง ญ ฃ น ม ตัวใดตัวหนึ่ง แล้วแต่พญฺชนะที่อยู่เบื้องหลังของพญฺชนะอัมภาส นั้น จะอยู่ในวรรคไหน ดังอุทาหรณว่า

จุงกมติ ² ยอมจงกรม กมฺ ฐาตุ อ ปัจจยฺย ติ วิภตฺติ เทวภาวะ ก ไฉหน้าฐาตุ เป็น กกมติ แปลง ก พญฺชนะอัมภาสเป็น จ ลงนิกคหิตอากมที่ จ เป็น จังกมติ แปลงนิกคหิตเป็น ง สำเร็จรูปเป็น จุงกมติ.

จญฺจลติ ³ ยอมหวั่นไหว จลฺ ฐาตุ อ ปัจจยฺย ติ วิภตฺติ เทวภาวะ จ ไฉหน้าฐาตุ เป็น จจลติ ลงนิกคหิตอากม ที่ จ เป็น จังจลติ แปลงนิกคหิตเป็น ญ สำเร็จรูปเป็น จญฺจลติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 120.

² วิสุทฺธิมคฺเค สีนินฺทเทโส ปฐโม.ภาโค (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2512), หน้า 22.

³ บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, 2500), หน้า 140.

สูตรที่ 10

- สตฺต. ตโต ปามานัน วา มํ เสสุ.
 นิมิตร ส บัจจย หนปลาย แตนหาอัพภาสเออาธาตุ คือ ปา
 เป็น วา คือ มาน เป็น มํ
- วุตฺติ. ตโต อพฺภาสโต ปามานัน ชาตุนํ วา มมิจฺเจเต อาเทศา
 โหนติ ยถาสงฺขมํ เส ปจฺจเย ปเร.
- อุทาหรณ. ปิวาสติ วิมฺสตี. ¹

ความหมายของสูตร

ส บัจจย มีความหมายว่า "ปรารภณา" ลงหลังพยัญชนะอัพภาส แล้วแปลง ปา
 ธาตุเป็น วา มาน ธาตุ เป็น มํ ดังอุทาหรณ์ว่า

ปิวาสติ ² ปรารภณาจะติม ปา ธาตุ เทวทาวะ เป็น ปาปา ลง ส บัจจย ติ
 วิภคฺติ แปลง ปา ธาตุ เป็น วา ไครูปเป็นปาวาสติ วิการ อา สระ
 อัพภาสเป็น อิ สำเร็จรูปเป็น ปิวาสติ

ศูนย์วิทยพัทยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 120.

² บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช,
 2500), หน้า 136.

วิมส์ติ³ ยอมพิจารณา มา น ธาตุ เทวภาวะ มา หน้าธาตุไครูปเป็น มามาน
 ลง ส บัจจย ติ วิภคติ แปลง มา พญูชนะอัภาสเป็น ว ไครูปเป็น
 วมานสติ แปลง อ ที่ ว เป็น อี ไครูปเป็น วิมานสติ แปลง มา น
 ธาตุเป็น ม สำเรจรูปเป็น วิมส์ติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ อภิขมมตติภาวินี ปสมปริจเจทวณณา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พหามกฎ
 ราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 76.

สูตรที่ 11

- สุกต. ฐา คิฏฐุ.
 เอา ฐา ชาตุ เป็น คิฏฐุ บาง
- วุกติ. ฐา อิจฺเจตสฺส ชาตุสฺส คิฏฐาเทโส โหติ วา.
- อุทาหรณ. คิฏฐติ คิฏฐตุ คิฏฐุเขยฺย คิฏฐุเขยฺย. วาติ กิมตุถิ ฐาติ. ¹

ความหมายของสูตร

ฐา ชาตุ แปลงเป็น คิฏฐุ และบางครั้งคงรูปคำไว้ตามเดิม หรือมีการลงอาคมได้
 ดังอุทาหรณา

คิฏฐติ ² ยอมยื่น ฐา ชาตุ แปลง เป็น คิฏฐุ ลง อ ปัจจัย ทิ วิภคติ สำเร็จรูป
 เป็น คิฏฐติ

ฐา ชาตุ คงไว้ตามเดิม ดังอุทาหรณา

สนฺฐาติ ³ ยอมตั้งไว้พร้อม สំ บทหน้า ฐา ชาตุ อ ปัจจัย ทิ วิภคติ แปลงนिकहित
 เป็น ณ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 120.

² ขมฺมปทฺฐสฺสกาถา อฏฺฐโม ภาโค สฺฐโรโปติกาวตฺถุ (พระนคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2504), หน้า 10.

³ ขมฺมปทฺฐสฺสกาถา ทฺติโย ภาโค สฺมาวาตีวตฺถุ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 25.

สูตรที่ 12

- สตฺต. ปา ปิวโ
 เอา ปา ธาตุ เป็น ปิว บาง
 วุตฺติ. ปา อิจฺเจตฺตสฺส ธาตุสฺส ปิวาเทโส โหติ วา.
 อุทาหรณ. ปิวติ ปิวตุ ปิเวยฺย ปิเวยฺยํ วาติ กิมตุถิ ปาติ. ¹

ความหมายของสูตร

- ปา ธาตุ แปลงเป็น ปิว หรือ คงรูปคำไว้ตามเดิม ดังอุทาหรณ์ว่า
 ปิวติ ² ย่อมเต็ม ปา ธาตุ แปลงเป็นปิว ลง อ ปัจจัย ติ วิภक्ति สำเร็จรูป
 เป็น ปิวติ
 ปาติ ³ ย่อมเต็ม ปา ธาตุ อ ปัจจัย ติ วิภक्ति สำเร็จรูปเป็น ปาติ

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 120.

² ขมมปทฺฐกถาย ทุติโย ภาโค สามาวตฺวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาบุญ
 ราชาวิทยาลัย, 2516), หน้า 33.

³ พระพุทธชัยปิยะเถระ, รูปสิทธิปกรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507), หน้า 278.

สูตรที่ 13

- สุตฺต. ญาสุสฺ ซา ชนฺนา.
 เอา ญา ซาตุ เบนฺ ซา เบนฺ จํ เบนฺ นา บ้าง
- วุคฺติ. ญา อิจฺเจตฺตสฺ ซาตุสุสฺ ซา ชนฺนา อิจฺเจเต อาเตสา โหนฺติ
 วา.
- อุทาหรณ. ซานาติ ซาเนยฺย ซานียา ชญญา นายติ. วาติ กิมตฺถํ
 วิญญาติ. ¹

ความหมายของสูตร

- ญา ซาตุ แปลงเป็น ซา จํ หรือ นา ดังอุทาหรณ์ว่า
1. แปลงเป็น ซา เช่น ซานาติ ² แปลง ญา ซาตุ เป็น ซา ลง นา บัจจย
 ติ วิภคฺติ สำเร็จรูปเป็น ซานาติ
 2. แปลงเป็น จํ เช่น ชญญา ³ แปลง ญา ซาตุ เป็น จํ ลง เอยฺย บัจจย
 แปลง เอยฺย เป็น ญา แปลงนิกคหิตเป็น ญ สำเร็จรูปเป็น ชญญา
 3. แปลงเป็น นา เช่น นายติ ⁴ แปลง ญา ซาตุ เป็น นา ลง นา บัจจย
 ลบนานาแลวลง ย อากม ติ วิภคฺติ สำเร็จรูปเป็น นายติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 120.

² ซาตกฏฐกถาย ปญฺจโม ภาโค มหามงฺคลซาทกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา-
 มกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 525.

^{3,4} ซาตกฏฐกถาย สตฺตโม ภาโค ตีสตฺติปาเต สมนฺวซาทกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 263-265.

สูตรที่ 14

- สุตฺต. ทิสฺสสฺส ปสฺสสฺส ทิสฺสสฺส ทกฺขา วา.
 เอา ทิสฺส ชาติฺ เป็น ปสฺส เป็น ทิสฺส เป็น ทกฺข บ้าง
- วุตฺติ. ทิสฺ อิจฺเจตฺสสฺส ชาติฺสฺสสฺส ปสฺสสฺส ทิสฺสสฺส ทกฺข อิจฺเจเต อาเทเส
 โหนฺติ วา.
- อุทาหรณ. ปสฺสสฺสทิสฺสสฺสทกฺขสฺส อกฺทกฺข วาติ กิมฺคฺฉิ อหฺสส. ¹

ความหมายของสูตร

ทิสฺ ชาติฺ แปลงเป็น ปสฺส ทิสฺส และ ทกฺข ดังอุทาหรณ์ว่า

1. แปลง ทิสฺ ชาติฺ เป็น ปสฺส เช่น ปสฺสสฺส ² ย่อมเห็น ทิสฺชาติฺ อ ปัจจยฺ ทิ วิภตฺติ แปลง ทิสฺ เป็น ปสฺส สำเร็จรูปเป็น ปสฺสสฺส.
2. แปลงเป็น ทิสฺส เช่น ทิสฺสสฺส ³ ย่อมเห็น ทิสฺ ชาติฺ อ ปัจจยฺ ทิ วิภตฺติ แปลง ทิสฺ เป็น ทิสฺส สำเร็จรูปเป็น ทิสฺสสฺส
3. แปลงเป็น ทกฺข เช่น ทกฺขสฺส ⁴ ย่อมเห็น ทิสฺ ชาติฺ อ ปัจจยฺ ทิ วิภตฺติ แปลง ทิสฺ เป็น ทกฺข สำเร็จรูปเป็น ทกฺขสฺส

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์, 2474), หน้า 120.

² ชมมปทฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค วกฺกิลิตเถรวาทฺถ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 85.

³ อภิธรรมมุตฺตนิภาวินี ญฺญสฺสปริจฺเจตวณฺณนา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 205.

⁴ สุตฺตตนฺตปิฎกเถ ทีฆนิกายสฺส สีสกฺขนธวคฺโค มหาสีหนาทสฺสคฺคิ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2470), หน้า 209.

สูตรที่ 15

- สูตร. พยัญชานาตสฺส โจ นปฺปจฺเจเยสุ จ.
 นิมิตร ฉ ปัจจย หนปลาย เหาพยัญชนะที่สุคชาตฺเป็น จ
- วุตฺติ. พยัญชานาตสฺส ชาตฺสฺส โจ โหติ นปฺปจฺเจเย ปเร.
- อุทาหรณ. ชิกฺขจฺจติ ติกิจฺจติ ชฺฆจฺจติ. 1

ความหมายของสูตร

เมื่อลง ฉ ปัจจยแล้วแปลงพยัญชนะที่สุคชาตฺเป็น จ ดังอุทาหรณ์ว่า

ชิกฺขจฺจติ 2 ยอมเคลื่อนชฺฆ คฺขฺชาตฺ ลง ฉ ปัจจย ติ วิภคฺติ เทวภาวะ เป็น คฺขฺปนฺติ
 แปลง ค พยัญชนะอํพาสเป็น ช ไคฺรูปเป็น ชฺคฺปนฺติ แปลงสระอุ ที่ ช
 เป็น อี ฉ ปัจจยอยู่ข้างหลัง แปลงที่สุคชาตฺเป็น จ

ติกิจฺจติ 3 ยอมรับรักษา กิฺจฺ ชาตฺ ฉ ปัจจย ติ วิภคฺติ เทวภาวะ เป็น กิกิณฺติ
 แปลง กุ แหง กิ เป็น กฺ เป็น ติกิณฺติ ฉ ปัจจยอยู่หลัง แปลงที่สุคชาตฺ
 เป็น จ

1 พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 121.

2 ชาตกฎฺรูกถาย สุตฺโตโม ภาโค สุตฺตคฺคฺมพชาตํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 81.

3 ชาตกฎฺรูกถาย สุตฺโตโม ภาโค สมฺพลาชาตํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 311.

สูตรที่ 16

- สูตร. โภ เช จ.
 นิมิตร ข ปัจจัย หนปลาย เอาพยัญชนะที่สุกธาตุเป็น ก
- วृत्ติ. พยัญชานนตสุส ธาตุสุส โภ โหติ ขปปัจเจเย ปเว.
- อุทาหรณ. ตติกฺขติ พุกฺขติ. ¹

ความหมายของสูตร

- เมื่อลง ข ปัจจัย หลังธาตุแล้ว แปลงพยัญชนะที่สุกธาตุเป็น ก ดังอุทาหรณ์ว่า
 พุกฺขติ ² ย่อมปรารธนาจะกิน กฺข ธาตุ ข ปัจจัย ตติ วิภคติ เทวภาวะ กฺ ไร่
 หน้าเป็น กฺขฺขติ แปลง ก เป็น พ เป็น พุกฺขติ ข ปัจจัยอยู่หลัง
 แปลงที่สุกธาตุเป็น ก
- ตติกฺขติ ³ ย่อมออกกลิ่น ตติ ธาตุ ข ปัจจัย ตติ วิภคติ เทวภาวะ ตติ ไร่หน้าเป็น
 ตติขฺขติ ข ปัจจัยอยู่หลัง แปลงที่สุกธาตุเป็น ก

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 121.

² ชาตกกฎธกถาย ตติโย ภาโค ภคฺคชาตกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 18.

³ ธมมปทฏฐกถาย ทติโย ภาโค สามาวติวตฺตํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 50.

สูตรที่ 17

- สตฺต. หรฺสฺส คี เส.
 นิมิตร ส บัจจย หนปลาย เออ หรฺ ชาคฺ เป็น คี.
 วุตฺติ. หรฺ อิจฺเจตฺสฺส ชาคฺสฺส สพฺพฺสฺเสว คีอาเทโส โหติ เส
 ปจฺจเย ปเร.
 อุทาหรณ. ชิคฺคีสฺติ. 1

ความหมายของสูตร

เมื่อ ลง ส บัจจย ข้างหลังชาคฺแล้วแปลง หรฺ ชาคฺ เป็น คี คึงอุทาหรณ์ว่า
 ชิคฺคีสฺติ² ย่อมปรารภจะนำไป หรฺ ชาคฺ ลง ส บัจจย ติ วิภคฺติ เทวภาวะ
 ห ข้างหน้า ชาคฺ เป็น หรฺสฺส คี แปลง ห พยัญชนะอัฒกาลเป็น ข
 แล้วเอา อ ที่ ข เป็น อี ใ้รูปเป็น ชิหฺรฺสฺส คี แปลง หรฺ ชาคฺเป็น คี

ศูนย์วิทยพัทยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป. 9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 121.

² ชาตกกฎกถาย อฏฺฐโม ภาโค มหาหฺสชาตก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 268.

สูตรที่ 18

- สุตต. พรุณมาหฺวาทา ปโรกขายั.
 นิมิตรปโรกขาวิกตติ เอธาตฺวํ คือ พรุ เป็น อาห คือ ภู
 เป็น ภูว
- วุตติ. พรุ ภู อิจฺเจเตสํ ชาตุนํ อาห ภูว อิจฺเจเต อาเตสา โหนฺติ
 ปโรกขายั วิกตฺติยั.
- อุทาหรณ. อาห อาหุ พฺภูว พฺภูว. ปโรกขายมิตติ กิมตฺถํ อพฺรุวํ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อลงปโรกขาวิกตติให้แปลง พรุ ชาตฺวํ เป็น อาห แปลง ภู ชาตฺวํ เป็น ภูว
 ดังอุทาหรณว่า

- อาห ² กล่าวแล้ว พรุ ชาตฺวํ อ ปัจจัย อ ปโรกขาวิกตติ แปลง พรุ ชาตฺวํ
 เป็น อาห สำเร็จรูปเป็น อาห
- พฺภูว ³ เกิดแล้ว ภู ชาตฺวํ อ ปัจจัย อ ปโรกขาวิกตติ เทวภาวะ ภู ข้างหน้า
 ชาตฺวํ แปลง ภู เป็น อ แปลง ภา เป็น พุ แปลง ภู ชาตฺวํ เป็น ภูว
 สำเร็จรูปเป็น พฺภูว

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจ้าย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 121.

² อภิขมมตฺตวิภาวินี ฌณฺฐปริจฺเจทวณฺณนา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 212.

³ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 38.

สูตรที่ 19

- สูตร. คมิสูสนุโต จุโณ วา สหฺพาสุ.
 นิมิตรวิภคฺติและปัจจัยทั้งหลายทั้งปวง เออา ม ที่สูคแห่ง คมฺ
 ชาตุเป็น จุ
- วุตฺติ. คมฺ อิจฺเจตสูสฺ ชาตุสูสฺ อนฺโต มกาโร จุโณ โหติ วา สหฺพาสุ
 ปัจจัยวิภคฺติสู ปเรสุ.
- อุทาหรณ. คจฺจนมาโน คจฺจนฺโต คจฺจติ คเมติ คจฺจนฺตุ คเมตุ คจฺเจชฺยุ
 อจฺจนา อจฺจมา อจฺจนิ อจฺจมิ คจฺจนิสูสฺติ คมิสูสฺติ อจฺจนิสูสา
 อจฺจมิสูสา คจฺจนิยฺติ คมิยฺติ. คมิสูเสติ กิณฺฑํ อิจฺจติ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อลงวิภคฺติและปัจจัยทั้งหลายแล้วให้แปลง ม ที่สูคแห่ง คมฺ ชาตุเป็น จุ ดัง
อุทาหรณา

คจฺจติ ² ย่อมไป คมฺ ชาตุ อ ปัจจัย ติ วิภคฺติ แปลง ม ที่สูคชาตุเป็น จุ
สำเร็จรูปเป็น คจฺจติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
2474), หน้า 121.

² ชาตกกฎกรถาย ปญฺจโม ภาโค ศุณฺฑิลชาตกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาภูมิ-
ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 84.

สูตรที่ 20

- สุกต. วจฺสูส มชฺชชฺคฺคณิมฺหิ มกาโร โอ.
 นิมิตร อັชชตฺตณีนีวักคฺติ เอา อ แห่ง ว แห่ง วฺจฺ ฐาตุเป็น โอ
- วฺคฺติ. วจฺ อิจฺเจตฺสูส ฐาตุสูส วการสูส อกาโร โอตุตฺมาปชฺชเต
 อชฺชชฺคฺคณิมฺหิ.
- อุทาหรณ. อโวจฺ อโวจฺ. อชฺชชฺคฺคณิมฺหิตฺติ กิมคฺคณํ อวจ อวจฺ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อลงอັชชตฺตณีนีวักคฺติแล้ว เอา อ ที่สุดแห่ง วฺจฺฐาตุ เป็น โอ ดังอุทาหรณ์ว่า
 อโวจฺ ² ไคกล่าวแล้ว วฺจฺ ฐาตุ อ ปัจจัย อี อັชชตฺตณีนีวักคฺติ เอา อ ที่ วฺจฺ
 ฐาตุ เป็น อฺ พุทฺธิอฺ เป็น โอ รัสสะ อี เป็น อี ลง อ อากมฺตฺนฐาตุ
 สำเร็จรูปเป็น อโวจฺ

อโวจฺ ³ ไคกล่าวแล้ว วฺจฺ ฐาตุ อ ปัจจัย อฺ อັชชตฺตณีนีวักคฺติ เอา อ ที่
 วฺจฺฐาตุ เป็น อฺ พุทฺธิ อฺ เป็น โอ ลง อ อากมฺตฺนฐาตุ สำเร็จรูป
 เป็น อโวจฺ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมฺมุด (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 121.

^{2,3} ชาติกกฎฺรูกถาย อฏฺฐโม ภาโค โสณกษาคํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 103.

สูตรที่ 21

- สูตร. อกาโร ^{หิ} ^{มิ} ^{มิ} ^{เม} ^{สุ}.
- นิมิตร ^{หิ} ^{มิ} ^ม ^{วิ} ^ก ^ต ^{ติ} ^{หิ} ^{ระ} ^อ ^{เป็น} ^{อา} ^ค ^ว ^ย ^{มิ} ^{การ} ^ศ ^{ัพ} ^พ ^{นิ} ^ม [ิ] ^ต ^ร
- ^{หิ} ^{วิ} ^ก ^ต ^{ติ} ^ห ^{าม} ^{มิ} ^{ให้} ^{หิ} ^{ระ} ^อ ^{เป็น} ^{อา} ^บ ^{าง}
- รูป. อกาโร ^{หิ} ^{มา} ^ป ^ช [ุ] ^ช ^{เต} ^{หิ} ^{มิ} ^ม ^{อิ} ^จ [ุ] ^{เจ} ^ต ^า ^{สุ} ^{วิ} ^ก ^ต [ุ] ^ค [ุ] ^{สุ}.
- อุทาหรณ. คจุนา^{หิ} ^ค ^จ ^{ุน} ^า ^{มิ} ^ค ^จ ^{ุน} ^า ^ม ^ค ^จ ^{ุน} ^า ^ม ^ห ^{เอ}. ^{มิ} ^{การ} ^ค [ุ] ^ค [ุ] ^ห ^เ ^ณ
- ^{หิ} ^{วิ} ^ก ^ต [ุ] ^ค [ุ] ^{มิ} ^{หิ} ^อ ^{าก} ^า ^{โร} ^ก ^ว ^จ [ิ] ^น ^{หิ} ^{มา} ^ป ^ช [ุ] ^ช ^{เต}. ^ค ^จ ^{ุน} ^{หิ}. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อลง ^{มิ} ^ม ^{วิ} ^ก ^ต ^{มา} ^{นา} ^{วิ} ^ก ^ต ^{ติ} ^{หิ} ^{มิ} ^ม ^ป ^{ัญ} ^จ ^{มี} ^{วิ} ^ก ^ต ^{ติ} ^ต ^{อง} ^{หิ} ^{ระ} ^ส ^{ระ} ^{ที่} ^{สุ} ^ค ^{ชา} ^{ตุ} ^{เป็น}
 อา ^ค ^{ัง} ^{อุ} ^ท ^า ^ห ^ร ^ณ ^ว ^า

- คจุนา^{หิ} ² ^จ ^ง ^{ไป} ^ค ^ม ^ช ^า ^{ตุ} ^อ ^ป ^{ัจ} ^จ ^{ัย} ^{หิ} ^ป ^{ัญ} ^จ ^{มี} ^{วิ} ^ก ^ต ^{ติ} ^{เอ} ^า ^ม ^{ที่} ^{สุ} ^ค ^{ชา} ^{ตุ} ^{เป็น} ^จ [ุ]
 จึง ^{เป็น} ^ค ^จ ^{ุน} ^{หิ} ^{ระ} ^ส ^{ระ} ^{ที่} ^{สุ} ^ค ^{ชา} ^{ตุ} ^{เป็น} ^{อา} ^ส ^ำ ^ร ^เ [็] ^จ ^ร [ู] ^ป ^{เป็น} ^ค ^จ ^{ุน} ^า ^{หิ}
- คจุนา^{มิ} ³ ^ย ^{อม} ^{ไป} ^ค ^ม ^ช ^า ^{ตุ} ^อ ^ป ^{ัจ} ^จ ^{ัย} ^{มิ} ^{วิ} ^ก ^ต ^{มา} ^{นา} ^{วิ} ^ก ^ต ^{ติ} ^{เอ} ^า ^ม ^{ที่} ^{สุ} ^ค ^{ชา} ^{ตุ}
 เป็น ^จ [ุ] ^{หิ} ^{ระ} ^ส ^{ระ} ^{ที่} ^{สุ} ^ค ^{ชา} ^{ตุ} ^{เป็น} ^{อา} ^ส ^ำ ^ร ^เ [็] ^จ ^ร [ู] ^ป ^{เป็น} ^ค ^จ ^{ุน} ^า ^{มิ}
- คจุนา^ม ⁴ ^ย ^{อม} ^{ไป} ^ค ^ม ^ช ^า ^{ตุ} ^อ ^ป ^{ัจ} ^จ ^{ัย} ^ม ^{วิ} ^ก ^ต ^{มา} ^{นา} ^{วิ} ^ก ^ต ^{ติ} ^{เอ} ^า ^ม ^{ที่} ^{สุ} ^ค ^{ชา} ^{ตุ} ^{เป็น}
 จุ ^{หิ} ^{ระ} ^ส ^{ระ} ^{ที่} ^{สุ} ^ค ^{ชา} ^{ตุ} ^{เป็น} ^{อา} ^ส ^ำ ^ร ^เ [็] ^จ ^ร [ู] ^ป ^{เป็น} ^ค ^จ ^{ุน} ^า ^ม

¹ พระวิสุททธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 122.

² ชาตกฏฐกถาย สุตโตโม ภาโค สรภงคชาตก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 380.

^{3,4} ขมมปทฐกถาย ตติโย ภาโค ครททินนวฑุ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 98-189.

สูตรที่ 22

- สุกฺต. หิ โลปํ วา.
 ลภ หิ วิภคฺติ เสียบ้าง
- วฺคฺติ. หิวิภคฺติ โลปมาปชฺชเต วา.
- อุทฺทาหรณ. คจฺจน คจฺจนาหิ คม คเมหิ คมย คมยาหิ. หิตี กิมนฺถํ คจฺจนติ
 คมยติ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อลง หิ ปัญจมีวิภคฺติแล้ว ลภ หิ บ้าง แต่เมื่อลภแล้วห้ามที่หะ อ เป็น อา
 ในหมวดชาตุทั้งปวง ดังอุทฺทาหรณา

คจฺจน ² จงไป คมฺ ชาตุ อ ปัจจัย หิ วิภคฺติ เอา ม ที่สุดชาตุเป็น จฺจน ลภ
 หิ ปัญจมีวิภคฺติ สำเร็จรูปเป็น คจฺจน

ปสฺส ³ จงดู หิสฺ ชาตุ อ ปัจจัย หิ วิภคฺติ แปลง หิสฺชาตุเป็น ปสฺส ลภ หิ
 ปัญจมีวิภคฺติ สำเร็จรูปเป็น ปสฺส

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 122.

² มงคลคุดทีปนิยา ปสฺสโม ภาโค พาลปญฺหิตเสวนาเสวนกฺกา (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 21.

³ ชาตกภูฏกถาย ปญฺจโม ภาโค เสนกชาตกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 157.

สูตรที่ 23

- สุกต. โหติสุสเรโหเห ภาวิสุสนุติมฺหิ สุตฺสฺส จ.
 นิमितฺร ภาวิสสันตฺวิภักตฺติ เอา สระที่สุกแห่งชาตุ คือ หุ เป็น
 เอห เป็น โโฮห เป็น เอ แลวลบ สุตฺ เสียบาง
- วุกฺติ. หุ อิจฺเจตฺสฺส ชาตุสุตฺ สโร เอห โโฮห เอกฺตฺมาปชฺชเต
 ภาวิสุสนุติมฺหิ สุตฺสฺส จ โโลโป โหติ วา.
- อุทาหรณ. เหหิตฺติ เหนินฺตฺติ โหหิตฺติ โหหินฺตฺติ เหติ เหนฺติ เหนฺติสุตฺติ
 เหนฺติสุสนฺตฺติ โหหฺติสุตฺติ โหหฺติสุสนฺตฺติ เหนฺตฺติ เหนฺตฺติสนฺตฺติ. หุติ
 กิมนฺตฺติ ภาวิสุตฺติ ภาวิสุสนฺตฺติ. ภาวิสุสนุติมฺหิตฺติ กิมนฺตฺติ โหติ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อลงภาวิสสันตฺวิภักตฺติแล้ว เอาสระที่สุก หุ ชาตุ เป็น เอห เป็น โโฮห เป็น
 เอ แลวลบ สุตฺ บาง ดังอุทาหรณ์ว่า

เหหิตฺติ ² จักก่าจัต หุ ชาตุ อ บัจจยฺย สุตฺติ วิภักฺติ แปลงที่สุกชาตุเป็น เอห
 ลบ สุตฺ ลง อิ อากบ สำเร็จรูปเป็น เหนฺติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 122.

² ชาตกฏฐกถาย ปญฺจโม ภาโค จกฺกวากชาตกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 517.

โทหิติ³ จักกัจฉิต หุ ธาตุ อ ปัจจัย สุตติวิภคฺติ แปลงที่สุตฺตธาตุเป็น
โห ห ลม สุตฺ ลง อี อากม สำเร็จรูปเป็น โหหิติ

เหสุตฺติ⁴ จักกัจฉิต หุ ธาตุ อ ปัจจัย สุตฺติ วิภคฺติ แปลงที่สุตฺตธาตุเป็น เอ
สำเร็จรูปเป็น เหสุตฺติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ ชาติกรกฎกถาย ปรุโม ภาโค ทูเรนินานํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มัทมกุฎราชวิทยาลัย, 2467), หน้า 5.

⁴ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มัทมกุฎราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 38.

สูตรที่ 24

- สุตฺต. กรสฺส สปรุจฺยสฺส กาโห.
 นิมิตร ภาวีสันตวิภคฺติ เอา กรุ ชาตุ กับ ปัจจยฺเป็น กาท
 แลลลล สฺส เสยฺ ควฺย สปรุจฺยสฺส กัณหฺ ภาวีสันตวิภคฺติ
 เอา ภาวีสันตวิภคฺติเป็น กุขามิ เป็น กุขามเป็น จุณามิ เป็น
 จุณาม.
- วุคฺติ. กร อิจฺเจตฺสฺส ชาตุสฺส สปรุจฺยสฺส กาทาเทโส โหติ วา
 ภาวีสันตวิภคฺติ วิภคฺติ สฺสสฺส จ นิจฺจ โลโป โหติ.
- อุทาหรณ. กาหติ กาหิติ กานฺหติ กานฺหสิ กานฺหณ กานฺหามิ กานฺหาม. วาติ
 กิมคฺตํ กริสฺสตี กริสฺสนฺติ. สปรุจฺยสฺส กณฺเณ อญฺเญหิ
 ภาวีสันตวิภคฺติ วิภคฺติยา กุขามิ กุขาม จุณามิ จุณาม อิจฺจาทยो
 อาเทสา โหณฺติ. วกุขามิ วกุขาม วจุณามิ วจุณาม. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อลงภาวีสันตวิภคฺติแล้ว เอากรุชาตุกับปัจจยฺเป็น กาท แลลลล สฺส เสยฺ และ
 ตกลงกับชาตุอื่นแปลงวิภคฺติกับที่สุคฺชาตุเป็น กุขามิ กุขาม จุณามิ จุณาม ดังอุทาหรณฺว่า

กาหติ ² จักกระทำ กรุ ชาตุ อ ปัจจยฺ สฺสตี วิภคฺติ แปลง กรุ ชาตุเป็น
 กาท ลลล สฺส สำเร็จรูปเป็น กาทิ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 122.

² ชาตกฎกรถาย นวโม ภาวโค มโหสถชาตก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มัทมกุ
 ราวิทยาลัย, 2465), หน้า 391.

วจุณามิ³ จักอญุ วสุ ชาตุ อ ปัจจัย สุตฺตมิ วิภตฺติ แปลงวิภตฺติกับที่สุคฺชาตุเป็น
จฺจนามิ สำเร็จรูปเป็น วจุณามิ

วฺกฺชามิ⁴ จักกลาว วฺจฺ ชาตุ อ ปัจจัย สุตฺตมิ วิภตฺติ แปลงวิภตฺติกับที่สุคฺชาตุ
เป็น กฺชามิ สำเร็จรูปเป็น วฺกฺชามิ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ พระมหานาค อุปนาค, อธิบายบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 12.

⁴ ชุมนุมปทรฐกถาย ศตโย ภาโค มจฺจรีโกสฺยเสฏฺฐีวฺจฺจตุ (พระนคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 30.

กณฑ์ที่ 4

ในกัณฑ์นี้มีสูตรทั้งสิ้น 42 สูตร รายละเอียดของสูตร มีดังนี้ คือ สูตร, วุक्तिและอุทาหรณ์

สูตรที่ 1

- สูตร. ทานุสสุตฺตํ มิเมสุ.
 นิมิตรวิภัติ คือ มิ แล ม เอาสระที่สุคแห่ง ทา ชาตุ เป็น อ
- วุक्ति. ทา อิจฺเจตฺตสฺส ชาตุสฺส ออนุสฺส อ โหติ มิ ม อิจฺเจเตสุ.
- อุทาหรณ. ทมฺมิ ทมฺม ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ มิ ม วิภัติ หลัง ทา ชาตุแล้ว แปลง อา สระที่สุคแห่ง ทา ชาตุ เป็นนิคคหิตและแปลงนิคคหิตเป็น ม ดังอุทาหรณา

- ทมฺมิ ² ย่อมให้ ทา ชาตุ อ ปัจจัย มิ วิภัติ แปลง อาที่สุคแห่ง ทา ชาตุ เป็นนิคคหิตและแปลงนิคคหิตเป็น ม สำเร็จรูปเป็น ทมฺมิ
- ทมฺม ³ ย่อมให้ ทา ชาตุ อ ปัจจัย ม วิภัติ แปลง อา สระที่สุคแห่ง ทา ชาตุเป็นนิคคหิตและแปลงนิคคหิตเป็น ม สำเร็จรูปเป็น ทมฺม

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 123.

^{2,3} ธมฺมปทภูฏสฺสทถาย ทฺติโย ภาโค สามาวตฺตวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 55.

สูตรที่ 2

- สุกต. อัสโยคานุตสูส วุฑฺฒิ การิเต.
 ในเมื่อ การิต บัจจัย แล มี พถฺติ ชาติ อันหาสโยคสมบัติ
 วุฑฺฒิ. อัสโยคานุตสูส ชาติสูส การิเต วุฑฺฒิ โหติ.
 อุทาหรณ. กาเรติ กาเรนฺติ การยติ การยนฺติ การราเปติ การราเปนฺติ
 การราปยติ การราปยนฺติ. อัสโยคานุตสูสชาติ กิमतฺถํ จินฺตยติ
 มนฺตยติ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบบัจจัยในเหตุกัตตุวาจก คือ เณ ญฺย ณาเป ณาปย แลวักองพถฺทมิสฺระตฺน ชาติที่ไม่ใช่พยัญชนะสังโยคและทิมสฺระและลย ณ ที่บัจจัยเสีย ดังอุทาหรณา

กาเรติ ² ย่อมยังบุคคลให้กระทำ กรฺ ชาติ เณ บัจจัย ติ วิภคฺติ พถฺทมิสฺระตฺน ชาติ เป็น อา ลย ณ ที่บัจจัย สำเร็จรูปเป็น กาเรติ

การยติ ³ ย่อมยังบุคคลให้กระทำ กรฺ ชาติ ญฺย บัจจัย ติ วิภคฺติ พถฺทมิสฺระตฺน ชาติ เป็น อา ลย ณ ที่บัจจัย สำเร็จรูปเป็น การยติ

การราเปติ ⁴ ย่อมยังบุคคลให้กระทำ กรฺ ชาติ ณาเป บัจจัย ติ วิภคฺติ พถฺทมิสฺระตฺน ชาติ เป็น อา ลย ณ ที่บัจจัย สำเร็จรูปเป็น การราเปติ

การราปยติ ⁵ ย่อมยังบุคคลให้กระทำ กรฺ ชาติ ณาปย บัจจัย ติ วิภคฺติ พถฺทมิสฺระตฺน ชาติ เป็น อา ลย ณ ที่บัจจัย สำเร็จรูปเป็น การราปยติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 123.

² ขมฺมปทฺฐกถาย, ทฺติโย ภาโก สามาวตฺตวตฺถุ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 22.

^{3,4,5} หลวงเทพคุณานุศิษฏ์, ชาตูปปีปิกา (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 70.

สูตรที่ 3

- สตุต. ฆฎาทีนั วา.
 ในเมื่อ การิต ปัจจัย แล มี พถฉิ ชาติทั้งหลายมีกันว่า ฆฎ
 อันหาสโยคที่สุคตมิได้บ้าง
- วตุติ. ฆฎาทีนั ชาตินุ อสโยคานุทานัน วตุฉิ โหติ วา การิเต.
- อุทาหรณ. ฆาเถติ ฆเถติ ฆาญยติ ฆญยติ ฆาญาเปติ ฆญาเปติ ฆาญาปยติ
 ฆญาปยติ. คาเมติ คเมติ คามยติ คมยติ. ฆฎาทีนเมติ
 กิมตุถุ กิเรติ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบปัจจัยในเหตุกัตตุจาก หลัง ฆฎ ชาติ เป็นต้นแล้ว ต้องพถฉิสระต้น
 ชาติที่ไม่ใช่พยัญชนะสียงโยคและที่สระ และลบ ณ ที่ปัจจัยเสีย ดังอุทาหรณา

- ฆาเถติ ² ยอมยัง...ให้สับต่อ ฆฎ ชาติ เณ ปัจจัย ติ วิภัติถิ พถฉิต้นชาติ
 เป็น อา ลบ ณ ที่ปัจจัยสำเร็จรูปเป็น ฆาเถติ
- ฆาญยติ ³ ยอมยัง...ให้สับต่อ ฆฎ ชาติ ญย ปัจจัย ติ วิภัติถิ พถฉิต้นชาติ
 เป็น อา ลบ ณ ที่ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น ฆาญยติ
- ฆาญาเปติ ⁴ ยอมยัง...ให้สับต่อ ฆฎ ชาติ ญาเป ปัจจัย ติ วิภัติถิ พถฉิต้นชาติ
 เป็น อา ลบ ณ ที่ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น ฆาญาเปติ
- ฆาญาปยติ ⁵ ยอมยัง...ให้สับต่อ ฆฎ ชาติ ญาปย ปัจจัย ติ วิภัติถิ พถฉิต้นชาติ
 เป็น อา ลบ ณ ที่ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น ฆาญาปยติ

¹ พระวิสุททธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 123.

² ชาติกฏฐกถาย สตุตโม ภาโค จุตตาลีสนิปาเต จุลลสตุตโสมชาติกั (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2465), หน้า 441.

^{3,4,5} หลวงเทพคุณานุศิษฎ์, ชาติปทีปิกา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
 2509), หน้า 125.

สูตรที่ 4

- สุคต. อนุญเสสุ จ.
 นิมิตรปัจจัยทั้งหลายอื่นจากการิต พฤติ ชาติอันหาสโยคที่สุด
 บมิได้ ควบ จ ศัพท์ พฤติ ญ ปัจจัย
- วคฺติ. อนุญเสสุ ปจฺจเยสุ จ. สพฺเพสํ ชาติญํ อสโยคานุตานํ วคฺติ
 โหติ.
- อุทาหรณ. ชยติ โหติ ภาติ. จสหคฺคหเนน ญฺปจฺจยสฺสาปิ วคฺติ โหติ.
 อภิสฺสโนติ สํวโนติ. ¹

ความหมายของสูตร

แปลประกอบปัจจัยทั้งหลายนอกจาก เหตุกัตตวาจากแล้วให้พฤติที่สุดชาติที่ไม่ใช่
 พยัญชนะสังโยคและทีฆสระ แล้วพฤติ ญ ปัจจัย ไคบาง ดังอุทาหรณ์ว่า

- ชยติ ² ยอมชนะ ชิ ชาติ ลง อ ปัจจัยในหมวด ญ ชาติ ติ วิภคฺติ พฤติ
 อี เป็น เอ แปลง เอ เป็น อย สำเร็จรูปเป็น ชยติ
- โหติ ³ ยอมเป็น หุ ชาติ ลง อ ปัจจัยในหมวด ญ ชาติ ติ วิภคฺติ พฤติ
 อ เป็น โอ สำเร็จรูปเป็น โหติ

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 123.

² หลวงเทพคุณานุศิษฏ์, ชาติปทีปิกา (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 149.

³ ขมมปทฺฐกถาย ทฺติโย ภาโค สกฺกตฺตฺ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 103.

- ภวติ 4 ย่อมเป็น ภู ชาตุ อ ปัจจัยในหมวด ภู ชาตุ ทิ วิภคฺติ พุทฺธิ อู
 แห่ง ภู เป็น โอ แล้วแปลง โอ เป็น อว สำเร็จรูปเป็น ภวติ
- อภิสุโนติ 5 ย่อมพึงเฉพาะอภิ บทหน้า สฺ ชฺชาตุ ญ ปัจจัยในหมวด สฺ ชฺชาตุ
 ทิ วิภคฺติ พุทฺธิ อู ที่ ญ เป็น โอ สำเร็จรูปเป็น อภิสุโนติ

ศูนย์วิทยพัทยากร

⁴ อภิขมตฺถสงฺคหฺปาลิยา ตติยปริจฺเจโท ปกิณฺณอสงฺคหฺวิภาโค (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), หน้า 15.

⁵ พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 41. และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา-
 วชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ว่าด้วยอาขยาตและกิตก ข้อ 114 หมวดสฺ-ชฺชาตุ ชฺชาตุสฺ
 แจกเป็น สฺโนติ ย่อมผูก.

สูตรที่ 5

- สูตร. คุณหุสตัน ทัม.
- ในเมื่อ การิต ปัจจัย แล มี ทัมะสระที่ตักแห่งธาตุ คือ คุณ
 แล หุส
- สูตรติ. คุณ หุส อิจุเจเตตฺ ธาตุณฺ สโร ทัสมาปชชเต การิเต.
- อุทาหรณ. คุณหติ หุสยติ. 1

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบปัจจัยในเหตุกัตตุวาจกแล้ว ให้ทัมะสระตนธาตุ คือ คุณ และ หุส
ได้ ดังอุทาหรณว่า

คุณหติ 2 ยอมยังเขาให้ชอน คุณ ธาตุ ญย ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก ติ วิกัตติ
 ลป ณ ทัมะสระตนธาตุ สำเร็จรูปเป็น คุณหติ

หุสยติ 3 ยอมยังเขาให้ประทุษร้าย หุส ธาตุ ญย ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก ติ
 วิกัตติ ลป ณ ที่ปัจจัย แล้วทัมะสระตนธาตุ สำเร็จรูปเป็น หุสยติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1 พระวิสุททธิสมโพธิ (เจี๊ยะ ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
2474), หน้า 123.

2,3 พระพุทธปियเถระ, รูปสิทธิปกรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
2507), หน้า 307.

สูตรที่ 6

- สุคฺต. ว จ วสุ วหาพื้นมกาโร วสุส เย.
 นินิตร ย ปัจจย หนปลาย เอา ว แห่งชาตุมีตั้น ว่า ว จ วสุ
 วหุ เป็น อุ
- วฺจฺจติ. ว จ วสุ วหุ อิจฺเจวมาทั้น ชาตุนัน วการสุส อุกาโร โหติ
 ยปฺปจฺจเย ปเร.
- อุทาหรณ. อุจฺจติ วฺจฺจติ วสุสฺติ วฺยฺหติ ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ย ปัจจยหลัง ว จ วสุ วหุ ชาตุให้วีการ อ ที่ ว เป็น อ และแปลง
 ที่สุคฺชาตุให้เป็นพยัญชนะต่าง ๆ ตามพยัญชนะทายชาตุนัน ๆ ดังอุทาหรณา

อุจฺจติ ² อันเขายอมรวบรวม อ จ ชาตุ ย ปัจจย ติ วิภคฺติ วีการ อ เป็น อ
 แปลง จ ที่สุคฺชาตุ เป็น จ จ ตามพยัญชนะทายชาตุ สำเร็จรูปเป็น
 อุจฺจติ

วฺจฺจติ ³ อันเขายอมกล่าว ว จ ชาตุ ย ปัจจย ติ วิภคฺติ แปลง ว แห่ง ว จ
 ชาตุ เป็น ว แลว แปลง ย กับ จ ที่สุคฺชาตุเป็น จ จ สำเร็จรูป
 เป็น วฺจฺจติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 123.

² หลวงเทพรัตนสุนทร, ชาตุปฺพิปก (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราช-
 วิทยาลัย, 2509), หน้า 48.

³ สุคฺตฺนตฺปิฎก ที่สนิกายสุส ปาฎิกอกฺโก ลกฺขณสุคฺตํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2470), หน้า 171.

วสุสฺสตี⁴ อันเขายอมอยู่ วสุ ธาตุ บ ปัจจัยในกัมมวาทก ทิ วิภทฺติ แปลง ว
 แห่ง วสุ ธาตุ เป็น วุ แลวแปลง บ กับ ส ที่สุคฺธาตุเป็น สฺส สำเร็จ
 รูปเป็น วสุสฺสตี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ เป็นที่น่าสังเกตว่า วสุ ธาตุ แปลว่า อยู่, อาศัย ซึ่งเป็นอักษรธาตุใน
 ภาษามาลีหฺวไปไมนิยมิใช่เป็นกรรมวาทก.

สูตรที่ 7

- สตฺต. หวิปริโย โล วา.
 นิมิตร ย ปัจจัย หนปลาย แปร ห มาไวหนไต้ แล เอา
 ย ปัจจัยเป็น ล ไคบาง
- วฺคฺติ. ทการสฺส วิปริโย โทติ ยปฺจฺยเย ปเร ยปฺจฺยสฺส จ โล
 โทติ วา.
- อุทาหรณ. วฺคฺติ วฺยฺหฺติ ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ย ปัจจัยในกัมมวาจกแล้ว แปร ย ไวหน่า ห ไวหลัง บางครั้ง
 แปลง ย เป็น ล ดังอุทาหรณ์ว่า

วฺยฺหฺติ ² อันนํายอมพัคฺ วฺคฺ ชาตุ ย ปัจจัยในกัมมวาจก ติ วิภคฺติ แปร ย
 ไวหน่า ห ไวหลัง สำเร็จรูปเป็น วฺยฺหฺติ

วฺคฺติ ³ อันนํายอมพัคฺ วฺคฺ ชาตุ ย ปัจจัย ในกัมมวาจก ติ วิภคฺติ แปร ย
 ไวหน่า ห ไวหลัง แปลง ย เป็น ล สำเร็จรูปเป็น วฺคฺติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 124.

² ขมฺมปทฺตฺรูกถาย อฏฺฐโม ภาโค โชคิกฺคฺเถรวคฺคฺ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 169.

³ บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดคัมภาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช,
 2500), หน้า 144.

สูตรที่ 8

- สุตฺต. คหฺสฺส เฆ ปุเป.
 นิมิตรฺ ปุเป ปัจจยฺ หนฺปลาเย เออา คหฺ ธาตุ เป็น เฆ
- วุตฺติ. คห อิจฺเจตฺสฺส ธาตุสฺส สหฺพฺตฺสฺสว เฆกาโร โหติ ปุเปปุจฺเย
 ปเว.
- อุทาหรณ. เฆปุปฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

ปุเป ปัจจยฺนับเป็นปัจจยพิเศษ ประกอบหลัง คหฺ ธาตุ แปลง คหฺ ธาตุ เป็น เฆ
 ดังอุทาหรณา

เฆปุปฺติ ² ยอมถือเอา คหฺ ธาตุ ลง ปุเป ปัจจยฺ นอกแบบ ติ วิภคฺติแปลง
 คหฺ ธาตุ เป็น เฆ สำเร็จรูปเป็นเฆปุปฺติ

Geiger มีความเห็นตามแนวของ Pischel ว่า เฆปุปฺติ นี้ น่าจะมาจาก
 * ชิปุปฺติ จาก * ฆณฺปุยฺติ (Pali Literature and Language ข้อ 10) Pischel
 (Comparative Grammar of the Prakrit Languages) (ข้อ 107, 212 และ
 548) กล่าวว่า เฆปุปฺติ ไม่น่าจะมาจาก คุรฺกฺ (คุรฺกฺณาติ) ในภาษาสันสกฤต หรือ
 คหฺธาตฺในภาษาบาลี แต่ควรมาจากธาตฺ ฆณฺปุ มากกว่า

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 124.

² บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดคลังบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช,
 2500), หน้า 141.

สูตรที่ 9

- สูตร. หฺโลโป ญฺหามฺหิ.
 นิมิตร ญฺหา ปัจจัย หนปลาย ลบ ห แห่ง คฺห ชาติ เสียบ
- วृत्ติ. คห อิจฺเจตสฺส ชาติสฺส หการสฺส โลโป โหติ ญฺหามฺหิ
 ปัจจุเย ปเร.
- อุทาหรณ. คณฺหาติ.¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ญฺหา ปัจจัย หลัง คหฺชาติแล้ว ใหลบ ห ที่สุดแห่ง คหฺ ชาติ
 ตั้งอุทาหรณ์ว่า

คณฺหาติ² ย่อมถือเอา คหฺ ชาติ ญฺหาปัจจัย ติ วิภัติ ลบ ห ที่สุดชาติ สำเร็จ
 รูปเป็น คณฺหาติ.

ถ้าเทียบกับภาษาสันสกฤตแล้ว การเติม ญฺหา ปัจจัยได้แก่การสับเสียง
 (Metathesis) ของคำสันสกฤต คหฺ-ชาติ แจกรูปเป็น คณฺหาติ เมื่อมีการสับเสียง
 ในภาษาบาลีก็จะได้แก่ คณฺหาติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 124.

² ขุมทรัพย์ล้นเกล้า ฉวีโรภาโค ยมกปฺปภาหิหาริยวตฺถุ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 71.

สูตรที่ 10

- สูตร. กรสฺส กาสตุตมชฺชตุตนิมฺหิ.
 นิมิตร อັชชัตตนิวิภัตติ เอา กรุ ชาตุ เป็น กาส บ้าง
 ควบภาวนิเทศ คือ กาสตุตํ ลง ส อาคม แทนหน้าชาตุอันอื่น
- วตุติ. กร อิจฺเจตสฺส ชาตุสฺส สพฺพสฺส กาสตุตํ โหติ वा อชฺชตุตนิมฺหิ
 วิภตุติมฺหิ.
- อุทาหรณ. อกาลิ อกาสุํ อกรุํ. กาสตุตมิติ ภาวนิทุเตเสน อณฺเณตุถาปิ
 สาคโม โหติ. อโหสิ อาทาสิ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบอັชชัตตนิวิภัตติหลัง กรุ ชาตุ แล้วแปลง กรุ เป็น กาส ดังอุทาหรณ์
 ว่า

อกาลิ ² ได้ทำแล้ว กรุชาตุ อ ปัจจัย อี อັชชัตตนิวิภัตติ แปลง กรุ ชาตุ
 เป็น กาส รัสสะ อี เป็น อี สำเร็จรูปเป็น อกาลิ

อกาสุํ ³ ได้ทำแล้ว กรุ ชาตุ อ ปัจจัย อู อັชชัตตนิวิภัตติ แปลง กรุ ชาตุ
 เป็น กาส สำเร็จรูปเป็น อกาสุํ

(อกาลิ อาจเทียบกับ S -Aorist ในภาษาสันสกฤต อการุษีตุ ซึ่งมีการเติม ส
 เข้าท้ายชาตุที่มีการพฤทธิแล้ว)

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 124.

^{2,3} มงคลกถที่ปนิยา ปฐมุภาโค พาลปณฺฑิตเสวนกถา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 39.

สูตรที่ 11

- สุกฺต. อสุสฺมา มิมานํ มฺหิมฺหนฺตฺโโลโป จ.
 แตนหา อสุชฺาตุ เอาวิภฺตฺติ คือ มิ เป็น มฺหิ ม เป็น มฺห
 และลพบพยัญชนะที่สุกฺชฺาตุ เสย
- วฺตุทฺติ. อสุ อิจุเจตฺยา ชฺาตุยา มิ ม อิจุเจเตสํ วิภฺตฺตึนํ มฺหิมฺหา เทเส
โหนฺติ วา ชฺาตุวฺนฺตฺสฺส โโลโป จ.
- อุทฺทาทรณ. อมฺหิ อมฺห อสุมิ อสุม.¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ มิ ม วิภฺตฺติ หลัง อสุ ชฺาตุ แล้วให้แปลง มิ เป็น มฺหิ ม เป็น มฺห
 แล้วลพบพยัญชนะที่สุกฺชฺาตุ ดังอุทฺทาทรณว่า

- อมฺหิ² ยอมเป็น อสุ ชฺาตุ อ ปัจจย มิ วิภฺตฺติ ลพบที่สุกฺชฺาตุแล้วแปลง มิ เป็น
มฺหิ สำเร็จรูป เป็น อมฺหิ
- อมฺห³ ยอมเป็น อสุ ชฺาตุ อ ปัจจย ม วิภฺตฺติ ลพบที่สุกฺชฺาตุแล้วแปลง ม เป็น
มฺห สำเร็จรูป เป็น อมฺห

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 124.

² ขมฺมปทฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค สุมฺนสามเณรวตฺถ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 93.

³ ขมฺมปทฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค สกกฺทเวรราชวตฺถ, เล่มเดียวกัน, หน้า 39.

สูตรที่ 12

- สุตฺต. ๓สุตฺตํ ๓คฺคตฺตํ.
 แคนหา อสุ ชาตฺถุ เออา ๓ วิภคฺติ เป็น ๓คฺค และลพพญฺชนะที่
 สุกฺชาตฺถุเสย
- วคฺคฺติ. อส อิจฺเจตยาบ ชาตฺถุยา ๓สุตฺต วิภคฺติสุตฺต ๓คฺคตฺตํ โหนติ ชาตฺถุนุตฺตสุตฺต
 โลโป จ.
- อุทาหรณ. อคฺคต. 1

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ๓ วิภคฺติ หลัง อสุ ชาตฺถุแล้วให้แปลง ๓ เป็น ๓คฺค และลพพญฺชนะ
 ที่สุกฺชาตฺถุ ดังอุทาหรณว่า

อคฺคต 2 ยอมเป็น อสุ ชาตฺถุ อ ปัจจัย ๓ วิภคฺติ แปลง ๓ เป็น ๓คฺค แล้วลพที่
 สุกฺชาตฺถุ สำเร็จรูปเป็น อคฺคต

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 124.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร:
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2495), หน้า 183.

สูตรที่ 13

- สูตร. คี๑ส๑ ต๑ติ๑ค๑.
 แทน๑า อ๑ส๑ ชา๑ค๑ เ๑า ตี๑ วิ๑ก๑ติ๑ เป็น๑ ต๑ติ๑ และ๑ล๑บ๑พ๑ณ๑ฐ๑นะ๑ที่๑
 ส๑ก๑ชา๑ค๑เส๑ีย
- ว๑จ๑ติ๑. อ๑ส๑ อี๑จ๑เจ๑ต๑าย๑ ชา๑ค๑ยา๑ คี๑ส๑ วิ๑ก๑ติ๑คี๑ส๑ ต๑ติ๑ค๑ โห๑ติ๑ ชา๑ค๑ว๑น๑ต๑ส๑ด๑
 โล๑โป๑ จ.
- อุ๑ทา๑ห๑ร๑ณ๑. อ๑ค๑ติ๑. 1

ความหมายของสูตร

เมื่อ๑ประก๑อบ๑ ตี๑ วิ๑ก๑ติ๑ หล๑ง อ๑ส๑ ชา๑ค๑ แล๑ว๑ให้๑แ๑ล๑ง๑ ตี๑ เป็น๑ ต๑ติ๑ และ๑ล๑บ๑พ๑ณ๑ฐ๑นะ๑
 ที่๑ส๑ก๑ชา๑ค๑ ค๑ง๑อุ๑ทา๑ห๑ร๑ณ๑ว่า

อ๑ค๑ติ๑ 2 ย๑อม๑เป็น๑ อ๑ส๑ ชา๑ค๑ อ๑ บ๑จ๑จ๑ย๑ ตี๑ วิ๑ก๑ติ๑ แ๑ล๑ง๑ ตี๑ เป็น๑ ต๑ติ๑ แล๑ว๑ล๑บ๑
 พ๑ณ๑ฐ๑นะ๑ที่๑ส๑ก๑ชา๑ค๑ ส๑ำ๑ร๑ะ๑จ๑ร๑ู๑ป๑เป็น๑ อ๑ค๑ติ๑

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจี๋ย ป.๑), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 124.

² ขมมปทฎฐกถาย ปญจโม ภาโค โกกสนขลุตทกตถุ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 30.

สูตรที่ 14

- สูตร. ตุลฺลํ ตฺถุคฺคํ.
 แตหนา อตุ ชาติ เอา ตุ วิภคฺติ เป็น ตฺถุ แลวลบบพยัญชนะที่
 สฺกฺชาติเสีย
- วตุติ. อตุ อิจฺเจกาย ชาติยา ตฺลฺลํ วิภคฺติสฺส ตฺถุคฺคํ โหติ ชาติวณฺตฺลฺลํ
 โลโป จ.
- อุทาหรณ. อตุ.¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ตุ วิภคฺติ หลัง อตุ ชาติแล้วให้แปลง ตุ เป็น ตฺถุ แลวลบบพยัญชนะ
ที่สฺกฺชาติ ตั้งอุทาหรณ์ว่า

อตุ.² จงเป็น อตุ ชาติ อ ปัจจัย ตุ วิภคฺติ แปลง ตุ เป็น ตฺถุ แลวลบบ
 พยัญชนะที่สฺกฺชาติ สำเร็จรูปเป็น อตุ.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
2474), หน้า 125.

² ขมมปทฺถุสฺสกาเย ปฐโม ภาโค เทวทฺถุคฺคํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 135.

สูตรที่ 15

- สูตร. สิมฺหิ จ.
 นิมิตร สิ วิภคฺติ ลมพฺยญฺชนะทีสุคฺแห่ง อสุ ชาติเสย
- วคฺติ. อสฺสเสว ชาติสุส สิมฺหิ วิภคฺติมฺหิ อนฺโต จ โลโป โหติ วา.
- อุทาหรณ. โโก นุ ทวมสิ มาริส. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบสิ วิภคฺติ หลัง อสุ ชาติแล้วให้ลมพฺยญฺชนะทีสุคฺชาติ ทั้งอุทาหรณ์ว่า
 อสิ ² ย่อมมี อสุ ชาติ อ ปัจจัย สิ วิภคฺติ ลมทีสุคฺชาติ สำเร็จรูปเป็น อสิ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 125.

² ขมฺมปทฺทจฺจถาย อฏฺฐโม ภาค อปกาชวักคฺตุ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 37.

สูตรที่ 16

- สุตฺต. ลกฺขฺมา อีนฺนํ ทฺถ ตฺถํ.
 แตนฺหา ลกฺ ขาตุ เอววิภคฺติ คีอ อี เป็น ทฺถ คีอ อี เป็น
 ตํ และลพพญฺชนะทีสุคฺชาตุเสย
- วคฺติ. ลกฺอิจฺเจตยา ขาตุยา อีนฺนํ วิภคฺตํ ทฺถ ตฺถมาเทสา โหนฺติ
 ขาตุวฺนตฺสฺส โลโป จ.
- อุทาหรณ. อลฺทฺถ อลฺทฺถํ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ อี อี อັชชัตตนิวิภคฺติ หลัง ลกฺ ขาตุแปลง อี เป็น ทฺถ อี เป็น
 ตํ แล้วลพพญฺชนะทีสุคฺชาตุ ถ้ามี อ อากมฺยฺชนชาตุให้แปลว่าไค...แล้ว ตั้งอุทาหรณ์ว่า

อลฺทฺถ ² ไคไคแล้ว ลกฺ ขาตุ อ ปัจจยฺ อี อັชชัตตนิวิภคฺติ ลง อ อากมฺยฺชนชาตุ
 แปลง อี เป็น ทฺถ แล้วลพพญฺชนะทีสุคฺชาตุ สำเร็จรูปเป็น อลฺทฺถ

อลฺทฺถ ³ ไคไคแล้ว ลกฺ ขาตุ อ ปัจจยฺ อี อັชชัตตนิวิภคฺติ ลง อ อากมฺยฺชนชาตุ
 แปลง อี เป็น ตํ แล้วลพพญฺชนะทีสุคฺชาตุ สำเร็จรูปเป็น อลฺทฺถ

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 125.

² ขมฺมปทฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค โชติกฺกเถรวคฺค, หน้า 172.

³ ขมฺมปทฺฐกถาย ปญฺจโม ภาโค โภกฺขชฺชลฺลทฺทวคฺค (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 29.

สูตรที่ 17

- สูตร. กุสุมา ที่ จุฬิ.
 แทนหา กุสุ ชาตุ เอา อี วิภคติ เป็น จุฬิ และลพพยัญชนะที่
 สุกชาตุเสีย
- วृत्ติ. กุอิจุเจตยา ชาตุยา อีวิภคตีสุส จุฬิ โหติ ชาตุวตฺสฺส โลโป จ.
- อุทาหรณ. อุกโกจุฬิ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ อี อักษรต้นวิภคติ หลัง กุสุ ชาตุแล้วแปลง อี เป็น จุฬิ ลพพยัญชนะ
 ที่สุกชาตุ แล้ววิการ อู ที่ กุ เป็น โอ ดังอุทาหรณ์ว่า

อุกโกจุฬิ ² ไคคาแล้ว กุสุ ชาตุ อ ปัจจัย อี อักษรต้นวิภคติ ลง อ อากมฺน
 ๑ ชาตุ แปลง อี เป็น จุฬิ ลพพยัญชนะที่สุกชาตุแล้ววิการ อู ที่ กุ
 เป็น โอ ซอน กุ หนา ชาตุ สำเร็จรูปเป็น อุกโกจุฬิ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 125.

² ขมมปทภูรูกถาย ปฐโม ภาค ทิสฺสตุเถรวตฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา-
 มกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 41.

สูตรที่ 18

- สตฺต. ทาชาตุสฺส ทชฺช.
 เอา ทา ชาตุ เป็น ทชฺช บ้าง
- วุตฺติ. ทา อิจฺเจตฺสฺส ชาตุสฺส สพฺพสฺส ทชฺชาเทโส โหติ วา.
- อุทาหรณ. ทชฺชามิ ทชฺชเยยฺย ทหามิ ทเหยย. ¹

ความหมายของสูตร

แปลง ทา ชาตุ เป็น ทชฺช ดังอุทาหรณ์ว่า

ทชฺชามิ ² ยอมให้ ทา ชาตุ อ ปัจจัย มี วิภคฺติ แปลง ทา ชาตุเป็น ทชฺช
 ลง มี วิภคฺติ ที่มะที่สุคฺชาตุเป็น อา สำเร็จรูปเป็น ทชฺชามิ

ทชฺชเยยฺย ³ ฟังให้ ทา ชาตุ อ ปัจจัย เอยฺย วิภคฺติ แปลง ทา ชาตุ เป็น
 ทชฺช สำเร็จรูปเป็น ทชฺชเยยฺย

Wilhelm Geiger และ Dines Anderson เห็นว่า ทชฺชติ นี้เป็นรูปที่บัญญัติ
 ขึ้นโดยไม่มีที่ใช้อย่างแท้จริง เข้าใจว่าจะมาจากรูปสํตฺตมีวิภคฺติของ ทา ชาตุ ที่ใช้ว่า
 ทชฺชา ซึ่งตรงกับสันสกฤตว่า ทชฺชาม ควฺย ⁴

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 125.

^{2,3} บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช,
 2500), หน้า 142.

⁴ Geiger Wilhelm, Pali Literature and Language แปลเป็นภาษา
 อังกฤษ โดย Batakrishna Ghosh, Calcutta, 1956 ข้อ 143 และ Anderson
 Dines, A Pali Glossary, Copenhagen 1905 ดูคำว่า dadāti หน้า 117.

สูตรที่ 19

- สุตฺต. วทสฺส วชฺช.
 เอา วทฺ ชาตฺ เป็น วชฺช บาง
- วุคฺติ. วทอิจฺเจตสฺส ชาตฺสฺส สพฺพสฺส วชฺชาเทโส โทติ วา.
- อุทาหรณ. วชฺชามิ วชฺชเชยฺย วทามิ วเทยฺย. ¹

ความหมายของสูตร

แปลง วทฺ ชาตฺ เป็น วชฺช ดังอุทาหรณ์ว่า

วชฺชามิ ² ยอมกล่าว วทฺ ชาตฺ อ ปัจจัย มิ วิภคฺติ แปลง วทฺ เป็น วชฺช
 ทีฆะ ที่สุคฺชาตฺ เป็น อา สำเร็จรูปเป็น วชฺชามิ

วชฺชเชยฺย ³ ฟังกล่าว วทฺ ชาตฺ อ ปัจจัย เอยฺย วิภคฺติ แปลง วทฺ เป็น
 วชฺช สำเร็จรูป เป็น วชฺชเชยฺย

สำหรับความเห็นของนักไวยากรณ์บาลีปัจจุบัน Geiger เห็นว่า คำกริยา
 วชฺช- นี้มีที่มาจากเดียวกับ ทชฺช- ด้วย ⁴

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจียร ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 125.

^{2,3} ชาตกกฎกรถาย นวโม ภาโค สฺวณฺณสามชาตก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 143.

⁴ Geiger, Wilhelm, Pali Literature and Language แปลเป็น
 ภาษาอังกฤษ โดย Batakrishna Ghosh, Calcutta, 1956 ข้อ 143.

สูตรที่ 20

- สุตฺต. คฺมุสฺส ขฺมฺมํ.
 เอา คฺมุ ชาตฺตฺ เป็น ขฺมฺม บ้าง
- วุตฺติ. คฺมุอิจฺเจตฺตฺสฺส ชาตฺตฺสฺส สพฺพสฺส ขฺมฺมาเตโส โหติ วา.
- อุทาหรณ. ขฺมฺมตฺ ขฺมฺมาหิ ขฺมฺมาหิ. วาติ กิมนฺตฺ คจฺจนฺตฺ คจฺจนฺตฺ คจฺจนฺตฺ. ¹

ความหมายของสูตร

แปลง คฺมุ ชาตฺตฺ เป็น ขฺมฺม ดังอุทาหรณ์ว่า

ขฺมฺมตฺ ² จงไป คฺมุ ชาตฺตฺ อ ปัจจัย ตฺ วิภคฺติ แปลง คฺมุ เป็น ขฺมฺม
 สำเร็จรูป เป็น ขฺมฺมตฺ

ขฺมฺมาหิ ³ จงไป คฺมุ ชาตฺตฺ อ ปัจจัย หิ วิภคฺติ แปลง คฺมุ เป็น ขฺมฺม หิ
 อยู่หลังที่หะที่สุกชาตฺตฺเป็น อหฺ สำเร็จรูปเป็น ขฺมฺมาหิ

Geiger เห็นว่า ขฺมฺมตฺ น่าจะมาเทียบกับ หมฺมตฺ ในภาษาสันสกฤต และมีที่มาคล้ายกับบาลี อธิ ที่ตรงกับ อิท ในภาษาสันสกฤต ⁴

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจี๋ย ป.9), กัจจายนนุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 125.

^{2,3} ชาตฺกฏฺรูกถาย นวโม ภาโค มโหสดชาตฺก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 272.

⁴ Geiger Wilhelm, Pali Literature and Language แปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Batakrishna Ghosh, Calcutta, 1956 ข้อ 37.

สูตรที่ 21

- สุกต. ยมุหิ ทา ธา มา รุา หา ปา มห มถาติมหิ.
 นิมิตร ย บัจจย หนปลาย เอาสระที่สุกแห่งธาตุทั้งหลายมี
 ทนว่า ทา ธา มา รุา หา ปา มห มถ เป็น อี
- วุกติ. ยมุหิ ปจฺจเย ปเร ทา ธา มา รุา หา ปา มห มถ อิจฺจเว-
 มาหิณ ชาตุน อโนโต อิการมาปชฺชเต.
- อุทาหรณ. ทียติ ชียติ มียติ รุยติ หียติ ปียติ มหียติ มถียติ. 1

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ย บัจจย หลังธาตุ 8 ตัว คือ ทา ธา มา รุา หา ปา มห มถ
 ธาตุแปลงที่สุกธาตุ เป็น อี ดังอุทาหรณา

ทียติ ² อันเขายอมให้ ทา ธาตุ ย บัจจย ติ วิภคติ แปลง อา ที่สุกธาตุ
 เป็น อี สำเร็จรูปเป็น ทียติ

ชียติ ³ อันเขายอมทรงไว้ ธา ธาตุ ย บัจจย ติ วิภคติ แปลง อาที่สุกธาตุ
 เป็น อี สำเร็จรูปเป็น ชียติ

¹ พระวิสุทฐิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 125.

² ขมฺมปทฺฐรฺกถาย ปญฺจโม ภาโค อนาถปณฺณิกวตฺถุ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514), หน้า 10.

³ ขมฺมปทฺฐรฺกถาย สุตฺตโม ภาโค อปฺริ ปญฺจสตฺถิกขุ วตฺถุ (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 64.

- มียติ 4 อันเขายอมสร้าง มา ธาตุ ย บัจจย ตี วิภคตี แปลง อาที่สุคธาตุ
เป็น อี สำเร็จรูปเป็น มียติ
- ฐียติ 5 อันเขายอมตั้งไว้ ฐา ธาตุ ย บัจจย ตี วิภคตี แปลง อา ที่สุคธาตุ
เป็น อี สำเร็จรูปเป็น ฐียติ
- หียติ 6 อันเขายอมละ ทา ธาตุ ย บัจจย ตี วิภคตี แปลง อา ที่สุคธาตุ
เป็น อี สำเร็จรูปเป็น หียติ
- ปียติ 7 อันเขายอมดื่ม ปา ธาตุ ย บัจจย ตี วิภคตี แปลง อา ที่สุคธาตุ
เป็น อี สำเร็จรูปเป็น ปียติ
- มหียติ 8 อันเขายอมบูชา มห ธาตุ ย บัจจย ตี วิภคตี ธาตุที่ลงท้ายด้วย
พยัญชนะ ลง อี อากมที่มะ อี เป็น อี สำเร็จรูปเป็น มหียติ
- มถียติ 9 อันเขายอมข่าयी มถ ธาตุ ย บัจจย ตี วิภคตี ธาตุที่ลงท้ายด้วยพยัญ-
ชนะ ลง อี อากม ที่มะ อี เป็น อี สำเร็จรูปเป็น มถียติ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4,5 บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์ตามกฎ
ราชวิทยาลัย, 2500), หน้า 144.

6,7,8,9 หลวงเทพรัตนสุนทร, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์ตามกฎ-
ราชวิทยาลัย, 2486), หน้า 91.

สูตรที่ 22

สุตฺต. ยชฺชสาทิสฺสึ.
 นิมิตร ย บัจจย หนปลาย เอา ย แหง ยชฺช ธาตุ เป็น อี
 วุตฺติ. ยชฺชิจฺเจตฺตสฺส ธาตุสฺส อาทิสฺส อิกาวโร โหติ ยปฺปจฺเจเย ปเร
 อุทาหรณ. อิชฺชเต มยา พุทฺโธ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ย บัจจยในกัมมวาทกัถัง ยชฺช ธาตุ แปลง ย ที่ ยชฺช ธาตุ เป็น อี และแปลง ย บัจจยกับพยัญชนะที่สุกธาตุเป็น ชฺช ดังอุทาหรณ์ว่า

อิชฺชเต ² อันเตายอมฺมชฺชา ยชฺช ธาตุ ย บัจจยในกัมมวาทก เต วิภคฺติ แปลง ย ที่ ยชฺช ธาตุ เป็น อี แปลง ย บัจจยกับที่สุกธาตุ เป็น ชฺช สำเร็จรูปเป็น อิชฺชเต

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจ้า ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 126.

² บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, 2500), หน้า 143.

สูตรที่ 23

- สูตร. สัพพะโต อัง อีสุ.
 แทนหาธาตุทั้งหลายทั้งปวง เอา อัง วิภัติ เป็น อีสุ
 วิภัติ. สัพพะเพหิ ธาตุหิ อังวิภัติสฺส อีสุอาเทโส โหติ.
 อุทาหรณ. อุปสงฺกมึสฺสู นิสึทิสฺสู. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ อัง อัสสคณีวิภัติหลังธาตุทั้งหลายแล้ว แปลงเป็น อีสุ ดังอุทาหรณ
 ๑

อุปสงฺกมึสฺสู ² เขาไปแล้ว อุป บพหน้า สํ บพหน้า กมฺ ธาตุ อ ปัจจัย อัง
 อัสสคณีวิภัติ แปลง อัง เป็น อีสุ ก อยู่หลังแปลงนิคคหิตที่ สํ
 เป็น งฺ สำเร็จรูปเป็น อุปสงฺกมึสฺสู

นิสึทิสฺสู ³ นังแล้ว นิ บพหน้า สึท ธาตุ อ ปัจจัย อัง อัสสคณีวิภัติ แปลง
 อัง เป็น อีสุ สำเร็จรูปเป็น นิสึทิสฺสู

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

¹ พระวิสุทธิสัมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 126.

² สูตรตนุตปิฏก เก มชฺฌนิมิกายสฺส มุลปนณาสกํ มหาโคสิงคสาละสฺสคฺตํ (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, 2502), 397.

³ ขมมปทฺฐรูกถาย อฏฺฐโม ภาโค มารวคฺตฺถ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย-
 ราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 105.

สูตรที่ 24

- สุตฺต. ชรมฺรานํ ชีรชฺชียมฺมียา วา.
 เอา ชฺร ชาคฺ เป็น ชีร เป็น ชฺชีย เออ มฺร ชาคฺ เป็น
 มฺมีย บาง
- วุคฺติ. ชรมฺรฉฺจเจเตสํ ชาคฺนํ ชีรชฺชียมฺมียาเทสา โหนฺติ วา.
- อุทาหรณ. ชีรฺติ ชีรฺนฺติ ชฺชียฺติ ชฺชียฺนฺติ มฺมียฺติ มฺมียฺนฺติ มฺรฺติ มฺรฺนฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

- ชฺร ชาคฺ แปลงเป็น ชีร และ ชฺชีย มฺร ชาคฺ แปลงเป็น มฺมีย ดังอุทาหรณ์ว่า
 ชีรฺติ ² ยอมแก่ ชฺร ชาคฺ อ บัจจยฺ ติ วิภคฺติ แปลง ชฺร เป็น ชีร สำเร็จ
 รูปเป็น ชีรฺติ
- ชฺชียฺติ ³ ยอมแก่ ชฺร ชาคฺ อ บัจจยฺ ติ วิภคฺติ แปลง ชฺร ชาคฺ เป็น ชฺชีย
 สำเร็จรูปเป็น ชฺชียฺติ
- มฺมียฺติ ⁴ ยอมตาย มฺร ชาคฺ อ บัจจยฺ ติ วิภคฺติ แปลง มฺร ชาคฺ เป็น มฺมีย
 สำเร็จรูปเป็น มฺมียฺติ

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจี๋ย ป. ๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 126.

² ชุมนุมปญฺจกถาย ปฐโม ภาโค จกฺขุपालคฺคเณวคฺคฺ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 10.

³ ชาตกกฐกถาย ปฐโม ภาโค พกฺพรหมชาคฺคํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 173.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

สูตรที่ 25

- สุตฺต. สัพพตฺตสฺสชาติโลโป จ.
 นิมิตรวิกิตฺติ และปัจจัยทั้งหลายทั้งปวง ลม อ หนกน แหง
 อสุ ชาติเสีย
- วุตฺติ. สัพพตฺต วิกิตฺติปัจจัยเยสุ ปเรสุ อสฺสิจฺเจตฺตสฺส ชาติสฺส
 อาทิสฺส โลโป โหติ วา.
- อุทาหรณ. ลียา สนฺติ สนฺโต สมาโน. วาติ กิมตฺถํ อสิ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบวิกิตติและปัจจัยทั้งหลายทั้ง อสุ ชาติ แล้ว ลม อ ๓ ๓ ชาติ ตั้ง
 อุทาหรณ์ว่า

- สนฺติ ² ย่อมเป็น อสุ ชาติ อ ปัจจัย อนุติ วิกิตติ ลม อ ๓ ๓ ชาติ สำเร็จ
 รูปเป็น สนฺติ
- ลียา ³ ฟังเป็น อสุ ชาติ อ ปัจจัย เอยฺย วิกิตติ แผลง เอยฺย เป็น ลียา
 ลม อ ๓ ๓ ชาติ สำเร็จรูปเป็น ลียา

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจียร ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 126.

² มงคลสูตรที่ปนิยา หุติโย ภาโค ทานกถา อามิสถาน์ อโสกมมราชวตฺต
 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 33.

³ ชาติกฏฐกถาย สุตฺโตโม ภาโค วิสฺตินิปาเต สุตฺติคฺคฺมพชาติกั (กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2465), หน้า 84.

สูตรที่ 26

สูตร. อสพพชาตุเก ภู.
 นิมิตร อสพพชาตุ เอา อสุ ชาตุ เป็น ภู ไคบัง
 วุตติ. อสสุเสว ชาตุสสุ ภู โหติ วา อสพพชาตุเก.
 อุทาหรณ. ภวิสฺสติ ภวิสฺสนฺติ. วาติ กิมตุํ อาสุ. ¹

ความหมายของสูตร

แปลง อสุ ชาตุ เป็น ภู คังอุทาหรณา
 ภวิสฺสติ ² จักมี, จักเป็น อสุชาตุ อ ปัจจย สฺสติ วิภคฺติ แปลง อสุชาตุ
 เป็น ภู พถทฺธิ อู แหง ภู เป็น โอ แปลง โอ เป็น อว ลง อี
 อากม สำเร้จรูป เป็น ภวิสฺสติ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนนฺค (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 126.

² สฺตฺตฺตฺนฺตฺปิฎกเก ทิสฺนิกายสฺส สิลกชนฺชวคโค อมพฺพฺรฺสฺสฺสฺเต อมพฺพฺรฺวํสฺกธา
 (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2470), หน้า 125.

สูตรที่ 27

- สุตต. เอยฺยสฺส ญาโต อียาณา.
 แคนหา ญา ชาตุ เอา เอยฺย วิกฺตติ เป็น อียา เป็น ญา
- วุตฺติ. เอยฺยสฺส วิกฺตติสฺส ญา อิจฺเจตาย ชาตุยา ปรสฺส อียาณาอา-
 เทสา โหนฺติ วา.
- อุทาหรณ. ซานิยา ฆญฺญา. วาติ กิมตฺถํ ชาเนยฺย. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบเอยฺย สัตตมีวิกฺตติ หลัง ญา ชาตุ แล้วแปลงวิกฺตติเป็น อียา และ ญา ดังอุทาหรณว่า

ซานิยา ² พินฺรุ ญา ชาตุ นา ปัจจัย เอยฺย วิกฺตติ แปลง ญา ชาตุเป็น ชา
 แปลง เอยฺย เป็น อียา รัสสะ ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น ซานิยา

ฆญฺญา ³ พินฺรุ ญา ชาตุ นา ปัจจัย เอยฺย วิกฺตติ ลบ นา ปัจจัยแล้วแปลง
 เอยฺย เป็น ญา แปลง ญา ชาตุ เป็น ชา แปลง ชา เป็น ชํ แปลง
 นิคคหิตที่ ชํ เป็นพยัญชนะที่สุควรรค สำเร็จรูปเป็น ฆญฺญา

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 126.

² พระพุทธปियเถระ, รูปสัททปิภกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ,
 2507), หน้า 288.

³ ชาตกฎฺรณกถาย สุตฺตโม ภาโค ทิสฺสทินิปาเต สมฺภวชาตก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 263.

สูตรที่ 28

- สุตฺต. นาสุตฺต โลโป ยการตฺต.
 แตนหา ญา ชาตฺต ลม นา บัจจยเสียม่าง แล เอา นา บัจจย
 เป็น ย ไคบ่าง
- วุตฺติ. ญา อิจฺเจตาย ชาตฺตยา นาปจฺจยสุตฺต โลโป โทหิ วา ยการตฺตญฺจ.
- อุทาหรณ. ฏญฺญา นายติ. วาติ กิมตฺถํ ชานาติ. 1

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ นา บัจจย หลัง ญา ชาตฺแล้วลมบัจจยหรือแปลง นา เป็น ย ดัง
 อุทาหรณา

- ฏญฺญา ² ฟิงรุ ญาชาตฺ นา บัจจย เอยฺย วิภคฺติ แปลง ญา ชาตฺ เป็น ชา
 แปลง ชา เป็น ชํ ลม นา บัจจย แปลง เอยฺย เป็น ญา แปลง
 นิคคหิต เป็น พยัญชนะที่สควรรค สำเร็จรูปเป็น ฏญฺญา
- นายติ ³ ยอมรุ ญา ชาตฺ นา บัจจย ติ วิภคฺติ แปลง ญา ชาตฺ เป็น นา
 แปลง นา บัจจย เป็น ย สำเร็จรูปเป็น นายติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 126.

² วิสุทฺธิมคฺเค สีสนฺทิเทโส ปรุโม ภาโค (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราช-
 วิทยาลัย, 2512), หน้า 56.

³ บุญมี พิมพ์โพธิ์, เคล็ดลับบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช,
 2500), หน้า 143.

สูตรที่ 29

- สุตฺต. โลปญฺเจตฺตมกาโร.
 ฌม อ ปัจจยเสียมวาง เอา อ ปัจจย เป็น เอา ไคบาง
- วุตฺติ. อการปฺปจฺจโย โลปมาปชฺชเต วา เขตฺตญฺจ.
- อุทาหรณ. วชฺฐเมหิ วเทหิ วชฺฐามิ วทามิ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ อ ปัจจยหลังธาตุแล้ว ฌม ปัจจยหลังธาตุแล้ว ฌมปัจจยหรือแปลงเป็น เอา ไค

ตั้งอุทาหรณ์ว่า

- วชฺฐามิ ² ยอมกล่าว วทฺ ธาตุ อ ปัจจย มี วิภคฺติ แปลง วทฺ ธาตุ เป็น วชฺฐ
 ฌม อ ปัจจย มี อยู่หลังที่สะต้นธาตุ เป็น อา สำเร็จรูปเป็น วชฺฐามิ
- วชฺฐเมหิ ³ ยอมกล่าว วทฺ ธาตุ อ ปัจจย มี วิภคฺติ แปลง วทฺ ธาตุ เป็น วชฺฐ
 แปลง อ ปัจจย เป็น เอา สำเร็จรูปเป็น วชฺฐเมหิ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 127.

^{2,3} บุญมี พิมพ์โพธิ์, เค็ดคัลบายาลีไวยากรณ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช, 2500), หน้า 142.

สูตรที่ 30

- สูตร. อุตุตโมกาโร.
 เอา โอ ปัจจัย เป็น อุ บาง
- วृत्ติ. โอาการปฺปจฺโย อุตุตมาปฺชฺเต วา.
- อุทาหรณ. กฺรฺเต กโรติ. โอการโรติ กิมตุถิ โหติ. ¹

ความหมายของสูตร

แปลง โอ ปัจจัย เป็น อุ ทั้งอุทาหรณ์ว่า

กฺรฺเต ² ย่อมกระทำ กฺรฺ ชาคฺ โอ ปัจจัย เต วิภคฺติ วิการ อ ที่ ก แห่ง
กฺรฺ ชาคฺ เป็น อุ แปลง โอ ปัจจัย เป็น อุ สำเร็จรูปเป็น กฺรฺเต

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจี๋ย ป.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 127.

² มงคลดถุทีปนิยา ปฺรโม ภาโค ปุชากถา ปุชเนยฺยปุชา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 82.

สูตรที่ 31

- สุตต. กรสุสกาโร จ.
 เอา อ แห่ง กร ชาติ เป็น อุ บ้าง
- วุตติ. กรอิจุเจตสุส ชาติสุส อกาโร จ อุตุตมาปชชเต วา.
- อุทาหรณ. กรุเต กโรติ กุพฺพนฺติ กยิริติ. กรสุเสติ กิมตุถิ สรติ มรติ. ¹

ความหมายของสูตร

- กร ชาติ แปลง อ แห่ง กร ชาติ เป็น อุ ถึงอุทาหรณ์ว่า
กรุเต ² ยอมกระทำ กร ชาติ อ ปัจจัย เต วิภคฺติ วิการ อ ที่ ก เป็น อุ
 แปลง อ ปัจจัย เป็น อุ สำเร็จรูปเป็น กรุเต
- กุพฺพนฺติ ³ ยอมกระทำ กร ชาติ โอ ปัจจัย อนฺติ วิภคฺติ แปลง อ ที่ ก เป็น อุ
 แปลง โอ ปัจจัย เป็น อว แปลง ว เป็น พ แปลง ร ที่สุคฺชาติ เป็น
 พ สำเร็จรูปเป็น กุพฺพนฺติ

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 127.

² มงคลสูตรที่ปนิยา ปฐม ภาโค พาลปนฺติตเสวนาเสวนกถา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 53.

³ ชาติกกุฏกถาย สุตฺตโม ภาโค คนฺธารชาติกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 185.

สูตรที่ 32

- สุกฺต. โอ อว สเร.
 นิมิตรสระหนปลาย เอา โอ ที่สุดธาตุเป็น อว
 วุตฺติ. โอการสูงสุด ธาตุวนฺตฺสุด สเร ปเร อวาเทโส โหติ.
 อุทาหรณ. ปวติ ภวติ. สเรติ กิมกฺถํ โหติ. โอติ กิมกฺถํ ษยติ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ อ ปัจจัยหลังธาตุแล้ว แปลง โอ ที่สุดธาตุเป็น อว ดังอุทาหรณ์ว่า
 ภวติ ² ย่อมเป็น ภู ธาตุ อ ปัจจัย ติ วิภคฺติ ลม อ ปัจจัย พฤทธิ ภู ที่สุด
 ธาตุเป็น โอ แปลง โอ เป็น อว สำเร็จรูปเป็น ภวติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจ้าย.ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 127.

² สุกฺตฺนตฺปิฎก ที่มณิกายสูงสุด ปาฎิกวคฺโค ลกฺขณฺนํสุกฺตํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2470), หน้า 175.

สูตรที่ 33

สตฺต. เอ อย
 นิมิตรสฺระหนฺปลาย เอ เอ ที่สุทฺธาตุ เป็น อย
 วุคฺติ. เอการสฺส ชาตฺวานุตฺสสฺ สเร ปเร อยาเทโส โทติ.
 อุทาหรณ. นยติ ชยติ. สเรติ กิมนฺตํ เนติ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ อ ปัจจัยหลังชาตฺแล้วแปลง เอ ที่สุทฺธาตุ เป็น อย. ดังอุทาหรณ์
 1

นยติ ² ยอมนำไป นี้ ชาตฺ อ ปัจจัย ติ วิภคฺติ ลม อ ปัจจัย พุทฺธ อี ที่
 นี้ เป็น เอ แปลง เอ เป็น อย สำเร็จรูปเป็น นยติ

สยติ ³ ยอมนอน สี ชาตฺ อ ปัจจัย ติ วิภคฺติ ลม อ ปัจจัย พุทฺธ อี ที่ ส
 เป็น เอ แปลง เอ เป็น อย สำเร็จรูปเป็น สยติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 127.

² ขนฺมปทฺฐกฺถาย สตฺตโม ภาโค วินิจฺจนฺมทามตฺตวตฺตฺ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2505), หน้า 44.

³ มงฺคฺลตฺตฺที่ปนิยา ปฐโม ภาโค อตฺตสมฺมาปณฺธิกฺกา การพฺวาชตฺเถรวตฺตฺ
 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 121.

สูตรที่ 34

- สุตฺต. เต อวายา การิเต.
 นิมิตร การิต ัจจย เอา โอ เป็น อว เอา เอ เป็น
 อาย คัวยโยควิภาคนิมิตรัจจยอันอื่น เอา เอ ที่สุคชาตุเป็น
 อาย
- วุตฺติ. เต โอเออิจฺเจเต อวอายาเทเส ปาปฺณฺติ การิเต.
- อุทาหรณ. ลาเวติ นาเยติ. โยควิภาเคน อญฺญตุตฺตปิ เอการสุส
 ชาตุวฺนฺตสุส อายาเทโส โหติ. คายติ คายนฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบปัจจัย ในเหตุกัตตุวาจกแล้ว แปลง โอ เป็น อว และ เอ เป็น
 อาย ทั้งอุทาหรณ์ว่า

ลาเวติ ² ยังเขาให้ตั้งอยู่ ลุ ชาตุ เณ ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก ติ วิภคฺติ พฤทธิ
 อฺ ที่ ลุ เป็น โอ แปลง โอ เป็น อว ลม ฌ ที่ปัจจัย คงไว้แต่
 เอ สำเร็จรูปเป็น ลาเวติ

นาเยติ ³ ยังเขาให้เข้าไปอยู่ที่ชาตุ เณ ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก ติ วิภคฺติ พฤทธิ
 อี ที่ นี้ เป็น เอ แปลง เอ เป็น อาย ลม ฌ ปัจจัย คงไว้แต่ เอ
 สำเร็จรูปเป็น นาเยติ

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.๑), กัจจายนมุล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 127.

^{2,3} พระมหานาค อุปนาโค, อธิบายบาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย, 2491), หน้า 42.

สูตรที่ 35

- สุตฺต. อิการาคโม อสัพฺพชาตฺกมฺหิ.
 นิมิตร อสัพฺพชาตฺ ลง อี อากม
- วุตฺติ. สพฺพมฺหิ อสัพฺพชาตฺกมฺหิ อิการาคโม โหติ.
- อุทาหรณ. คมฺิสฺสติ กรฺิสฺสติ ลภฺิสฺสติ ปจฺิสฺสติ. อสัพฺพชาตฺกมฺหิตี กิมฺคฺฉํ
 คจฺฉติ กโรติ ลภฺติ ปจฺติ. ¹

ความหมายของสูตร

ลง อี อากมหลังธาตุและปัจจัยที่ประกอบวิภक्तिหมวด อชฺชัตถนี ภวิสฺสันติ และ
 กาลาติปตฺตีในหมวดธาตุทั้งปวง ดังอุทาหรณ์ว่า

อชฺชัตถนี อภฺวิมหา ² ไคไคเป็นแล้ว ญฺ ชาตฺ อ อากม มฺหา วิภक्ति ลง อี อากม
 รัสสะ อู เป็น อู แผลง อู เป็น โอ เอา โอ เป็น อว
 สำเร็จรูปเป็น อภฺวิมหา

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 127.

² หลวงเทพครุณานุกุณฺ์, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง (พระนคร : โรงพิมพ์ตามกฎ
 ราชวิทยาลัย, 2436), หน้า 75.

ภวิสสันติ. อภิสฺสามิ ³ จักได้ ฅฤ ฅาตุ อ บัจจย สฺสามิ วิภฺตติ ฅง
อิ อากบ สำเร้จรูปเป็น อภิสฺสามิ

กาลาติปฺตติ. อภิสฺส ⁴ จักได้แล้ ฅฤ ฅาตุ อ อากบ อ บัจจย สฺสา
วิภฺตติ ฅง อิ อากบ สำเร้จรูปเป็น อภิสฺส

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ ขมฺปทฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค สมนสามเถรวคฺคฺ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 87.

⁴ พระพุทฺธิปยเถระ, รูปสิทธิปกรณํ (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
2507), หน้า 264.

สูตรที่ 36

- สุตฺต. กุวจิ ชาตุวิภคฺติปฺปจฺจยำนํ ทิมฺวิปริตฺตาเทสโลปา คมา จ.
 ในอุทฺทาหรณฺทังหลาย อันยังมมิได้สำเร็จในอาชยาคทิมฺ
 วิปริต อาเทส ลม ลงอาคมแหงชาตุแลวิภคฺติและปัจจย
 ทังหลาย อาจารย์ทิงให้สำเร็จแล้วควยนิมาตฺสูตฺรนี้
- วุดฺติ. อธิ อาชยาคเต อนิปนฺนเนสุ สาธเนสุ กุวจิ ชาตุวิภคฺติปฺปจฺจ-
 ยำนํ ทิมฺวิปริตฺตาเทส โลปาคม อิจฺเจตานิ การิยานิ ชินฺวจนานู-
 ปรูปานิ กาศพฺพานิ.
- อุทฺทาหรณ. ชายติ ชเยติ กเรยฺย ชานิยา สียา กเร คจฺเจ ชญญา
 วกฺเขต ทกฺเขต ทิจฺจติ อคฺจฺนิ อคฺจฺนุ อโหสิ อเหสิ. เอว
 อญฺญานิปี สาธนานิ โยเชตพฺพานิ. ¹

ความหมายของสูตร

กิริยาอาชยาคบางคำไม่มีวิธีการอะไรมากนัก คือ กิริยาแต่ละคำจะประกอบด้วย
 ชาตุ + ปัจจัย + วิภคฺติ แต่กิริยาอาชยาคบางคำจะมีวิธีการรัสสะ ทิมฺ พุทฺธิ อาเทส
 ลม และลงอาคม จนกว่าจะสำเร็จรูปเป็นกิริยาอาชยาค ดังอุทฺทาหรณฺวา

ชายติ ² ยอมเกิด ชนฺ ชาตุ ย ปัจจัยในกตฺตฺวาจก ทิ วิภคฺติ แผลง ชนฺ
 เป็น ชา สำเร็จรูปเป็น ชายติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนฺนฺน (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 128.

² พระคัมภีร์วัชรสารัตถดั่งคหะ ยมก (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์,
 2512), หน้า 266.

- ชยเคติ³ ย่อมชนะ ชิ ชาติ เอ ปัจจัย ในกัตตวาจาก ตี วิภัติ พฤทธิ อี
เป็น เอ เอา เอ เป็น ฉย สำเร็จรูปเป็น ชยเคติ
- สียา⁴ ฟังเป็น อสุ ชาติ อ ปัจจัย เอยยุ วิภัติ แปลง เอยยุ เป็น อียา
ลม อ ปัจจัย และตนชาติ สำเร็จรูปเป็น สียา
- คจุน⁵ จงไป คม ชาติ อ ปัจจัย หิ วิภัติ ลม หิ วิภัติ แปลง ม เป็น
จุน สำเร็จรูปเป็น คจุน
- อคจุน⁶ ได้ไปแล้ว อ อากมบทหน้า คม ชาติ อ ปัจจัย อู วิภัติ แปลง ม
เป็น จุน สำเร็จรูปเป็น คจุน

³ ชาติคณฺฐกถาย จตุตฺโถ ภาโค ความฉินฺนชาตกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์นามกุ
ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 45.

⁴ คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ปฺเหสี (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2512),
หน้า 142.

⁵ ฉมนปทฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค สามเณรวตฺถุ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์นามกุ
ราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 142.

⁶ ชาติคณฺฐกถาย ฉฏฺฐโม ภาโค อมฺพชาตกํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์นามกุราช
วิทยาลัย, 2466), หน้า 153.

สูตรที่ 37

- สตฺต. อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ.
 เอา อตฺตโนบท เป็น ปรสฺสบท
- วฺจฺจติ. อตฺตโนปทานิ กฺวจิ ปรสฺสปทตฺตมาปชฺชนเต.
- อุทฺทาทรณ. วฺจฺจติ ลพฺภติ ปจฺจติ กรียติ สีขฺณติ. กฺวจีติ กิมตฺถํ กรียเต
 ลพฺภเต วฺจฺจเต ปจฺจเต สีขฺณเต. ¹

ความหมายของสูตร

กิริยา ที่เป็นกัมมวาทกโดยปกติประกอบด้วยวิภัติฝ่ายอตฺตโนบท แต่บางครั้งใช้
 วิภัติฝ่ายปรสฺสบท ดังอุทาหรณ์ว่า

- วฺจฺจติ ² อันเขายอมกล่าว วฺจฺ ชาติ ุ ย ปัจจัยในกัมมวาทก ติ วิภัติ ใน
 ปรสฺสบท แปลง ย กับที่สุดชาติ เป็น จฺจ แปลง อ ที่ ันชาติ เป็น
 อุ สำเร็จรูปเป็น วฺจฺจติ
- ลพฺภติ ³ อันเขายอมได้ ลภฺ ชาติ ุ ย ปัจจัยในกัมมวาทก ติ วิภัติในปรสฺสบท
 แปลง ย กับที่สุดชาติเป็น พภ สำเร็จรูปเป็น ลพฺภติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจ้า ๗.๑), กัจจายนมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 128.

^{2,3} สุตฺตตนปิฎก มชฺฌิมนิกายสฺส มคฺคปณฺณาสกํ สมมตฺธิกฺขุสฺสตฺตํ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2502), หน้า 85.

ปจฺจติ⁴ อัสเสขายอมฺหุตฺม ปจฺจ ฐาตุ ฆ ปัจจยฺในกัมมวาทก ติ วิภคฺติ ปรัสมท
 แปลง ฆ กัปฺทีสุตฺธาตุ เป็น จุจ สำเร้จรูปเป็น ปจฺจติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ ธมฺมปทฺฐกถาย อภฺรโม ภาโก อปฺตฺตกเสฏฺฐิวฺตฺถุ (กรุงเทพ : โรงพิมพ์
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 45.

สูตรที่ 38

- สุตฺต. อการราคโม หิยฺยตฺตฺนชฺชตฺตฺนึ กาลาติปฺคฺตึสุ.
 นิมิตร วิกฺตติทฺังหลาย 3 หมู คือ หิยฺยตฺตฺนึ อชฺชตฺตฺนึ กาลาติ-
 ปฺคฺตติ ลง อ อาคมในตนชฺชาตฺ บาง
- วฺคฺตติ. กฺวจิ อการราคโม โหติ หิยฺยตฺตฺนึ อชฺชตฺตฺนึ กาลาติปฺคฺตติ
 อิจฺเจตาสฺ วิกฺตฺตึสุ.
- อุทฺทาหรณ. อคฺมา อคฺมิ อคฺจฺนิสฺสา อคฺมิสฺสา. กฺวจิตฺติ กิมนฺถํ คฺมา คฺมิ
 คฺมิสฺสา. ¹

ความหมายของสูตร

ลง อ อาคม ตนชฺชาตฺ ที่ประกอบวิกฺตติหมวด หิยฺยตฺตฺนึ อชฺชตฺตฺนึ และกาลาติ
 ปฺคฺตติ ดังอุทฺทาหรณว่า

อคฺมา ² ไ้ไปแล้ว คฺม ชฺชาตฺ อ บัจจยฺ อ หิยฺยตฺตฺนึ วิกฺตติ ลง อ อาคม
 ช่างหน้าชฺชาตฺ สำเร็จรูปเป็น อคฺมา

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนนฺดู (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 128.

² ชาตกฺกุสฺสกาย หสโม ภาโค วิชฺรชฺชาตฺกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 226.

อคมิ³ ไค้ไปแล้ คุม ชาตุ อ บัจจัย อี อัจฉัตถนี วิภทติ ลง อ อาคม
 ขางหน้าชาตุ รัสสะ อี เป็น อี สำเร้จรูปเป็น อคมิ

อคจนิสุสา⁴ ไค้ไปแล้ คุม ชาตุ อ บัจจัย สุสา กาลาติ-ปัติวิภทติ ลง อ อาคม
 ขางหน้าชาตุ แปลง ม เป็น จณ ลง อี อาคม สำเร้จรูปเป็น
 อคจนิสุสา

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ ชาติภฏฐกถาย จตุคโถ ภาโค กโปตกชาตก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2465), หน้า 512.

⁴ หลวงเทพทรุณานุศิษฏ์, บาลีไวยากรณ์ชั้นสูง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
 ราชวิทยาลัย, 2486), หน้า 86.

สูตรที่ 39

- สุกต. พฺรโศ อี คิมฺหิ.
 เตหนา พฺร ชาคู นิมิตร ตี วิกฺตติ ลง อี อากม
- วุตฺติ. พฺร อิจฺเจตาย ชาคูยา อีการากโม โหตี คิมฺหิ วิกฺตฺติมฺหิ.
- อุทาหรณ. พฺรวีตี. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบ ตี วิกฺตติ หลัง พฺร ชาคู แล้วลง อี อากม ดังอุทาหรณ์ว่า
 พฺรวีตี ² ย่อมกล่าว พฺร ชาคู อ บัจจัย ตี วิกฺตติ พฺร อู ที่ พฺร ชาคู
 เป็น โอ แปลง โอ เป็น อว ลม อ บัจจัยแล้ว ลง อี อากมหลัง
 ชาคู สำเร็จรูปเป็น พฺรวีตี

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 คุุาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมฺมูล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 128.

² เป็นรูปพิเศษที่วางไว้เพราะเทียบที่มาจาก ปุน ภาว โคตโม พฺรวีตุ ขอพระ
 โคตมฺญฺเจริญฺจตรัสอีก, ชาตฺตปฺปทีปิกา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 261.

สูตรที่ 40

- สตฺต. ชาตฺตฺสนฺโต โฉโปเนกสฺสรสฺส.
 ในเมื่อชาตฺมีสฺระมาก ลบสฺระที่สฺคแห่งชาตฺเสี่ย่าง
- วฺตฺติ. ชาตฺตฺสนฺโต กฺวจิ โฉโป โหติ ยทา อนेกสฺสรสฺส.
- อุทาหรณ. คจฺนติ ปจฺติ สฺรติ มฺรติ จฺรติ. อนेกสฺสรสฺสํสิ กิมกฺถํ
 ปฺาติ ยฺาติ ฐฺาติ หฺาติ. กฺวจิํติ กิมกฺถํ มฺหียติ มฺถียติ. ¹

ความหมายของสูตร

ในเมื่อชาตฺมีสฺระมาก ลบสฺระที่สฺคแห่งชาตฺ คิงอุทาหรณ์ว่า

คจฺนติ ² ยอมไป คฺม ชาตฺ อ ปจฺจย ติ วิกฺตฺติ แปลง ม ที่สฺคชาตฺเป็น จฺน
 ลบ อ ที่สฺคชาตฺ สำเร็จรูปเป็น คจฺนติ

ปจฺติ ³ ยอมหุงคฺม ปจฺ ชาตฺ อ ปจฺจย ติ วิกฺตฺติ ลบ อ ที่สฺคชาตฺ สำเร็จ
 รูปเป็น ปจฺติ

¹ พระวิสุทฺธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กิจฺจายนมฺมฺล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
2474), หน้า 128.

² ขุมปทฺฐกถาย ฉฺนฺโฐ ภาโค ยมกปฺปภาหิหาริยวฺตฺถ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518), หน้า 69.

³ มงฺคคฺถกถที่ปนิยา หฺติโย ภาโค สมนฺตฺฐิกถา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย, 2515), หน้า 239.

- สรติ⁴ ย่อมระลึก สรุ ชาติ อ ปัจจัย ติ วิภคฺติ ลบ อ ที่สุดธาตุ สำเร็จ
รูปเป็น สรติ
- มรติ⁵ ย่อมตาย มรุ ชาติ อ ปัจจัย ติ วิภคฺติ ลบ อ ที่สุดธาตุ สำเร็จ
รูปเป็น มรติ
- จรติ⁶ ย่อมเที่ยวไป จรุ ชาติ อ ปัจจัย ติ วิภคฺติ ลบ อ ที่สุดธาตุ สำเร็จ
รูปเป็น จรติ

⁴ ทรมภิกคฺติมหาสามี สททมฺมสังคโ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515), หน้า 43.

⁵ ชาติภฏฐกถาย ฉฺฐโร ภาโค สุปารกชาติกั (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2466), หน้า 69.

⁶ ทรมปทฐกถาย อฏฐโม ภาโค สมณสามเณรวตฺถ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 95.

สูตรที่ 41

- สุคต. อีสุมนมนุโต จุโณ วา.
 เอกพยัญชนะที่สุคตาคู คือ อีสุ แล ยมู เป็น จุน บ้าง
- วคฺติ. อีสุมม อิจฺเจเตสํ ชาตฺนํ อนฺโต จุโณ โหติ วา.
- อุทาหรณ. อิจฺจติ นียจฺจติ. วาติ กิมตฺถํ เอสติ นียมติ. ¹

ความหมายของสูตร

แปลงพยัญชนะที่สุคตาคู คือ อีสุ และ ยมู เป็น จุน ดังอุทาหรณ์ว่า

อิจฺจติ ² ยอมปรารณา อีสุ ชาตฺ อ ปัจจัย ติ วิภคฺติ รัสสะ อฺ ที่ สฺ เป็น อ
 แปลง ส ที่สุคตาคูเป็น จุน สำเร็จรูปเป็น อิจฺจติ

นียจฺจติ ³ ยอมเว้น นี บทหน้า ยมู ชาตฺ อ ปัจจัย ติ วิภคฺติ รัสสะ อฺ ที่ มฺ
 เป็น อ แปลง ม พยัญชนะที่สุคตาคู เป็น จุน สำเร็จรูปเป็น
 นียจฺจติ

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมนฺต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท, 2474), หน้า 129.

² ธรรมปทฺฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค สามเณรวคฺตฺ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 141.

³ พระพุทธปियเถระ, รูปตีทธิปกรณ (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรประเสริฐ, 2507), หน้า 266.

สูตรที่ 42

- สุตต. การิตานณโณ โลบิ.
 ลบ ณ แห่งการิตปัจจัยทั้งหลายเสีย
- วุตติ. การิต อิจฺเจเตสํ ปัจจยานํ โณ โลบิมาปชฺชเต.
- อุทาหรณ. กาเรติ การยติ การราเปติ การราปยติ. ¹

ความหมายของสูตร

เมื่อประกอบปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก คือ เณ ฌย ณาเป ณาปย แล้ว ลบ ณ ทั้ง
 อุทาหรณว่า

- กาเรติ ² เขายัง...ให้กระทำอยู่ กรุ ชาตุ เณ ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก ติ
 วิกัตติ ที่ฆะตฺนชาตุ ลบ ณ คงไว้ แต่ เอ สำเร็จรูปเป็น กาเรติ
- การยติ ³ เขายัง...ให้กระทำอยู่ กรุ ชาตุ ฌย ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจก ติ
 วิกัตติ ที่ฆะตฺนชาตุ ลบ ณ คงไว้แต่ อย สำเร็จรูปเป็น การยติ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ พระวิสุทธิสมโพธิ (เจีย ป.9), กัจจายนมุต (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไท,
 2474), หน้า 129.

^{2,3} พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาสมาลีปกรณ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์,
 2517), หน้า 238.

การราเปติ⁴ เขายัง...ให้กระทำอยู่ กรุ ชาตุ ฉาเป ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจาก
 ติ วิภคฺติ ที่สะทนชาตุ ลม ฌ คงไวแต ฉาเป สำเร็จรูปเป็น
 การราเปติ

การราปยติ⁵ เขายัง...ให้กระทำอยู่ กรุ ชาตุ ฉาปย ปัจจัยในเหตุกัตตุวาจาก
 ติ วิภคฺติ ที่สะทนชาตุ ลม ฌ คงไวแต ฉาปย สำเร็จรูปเป็น
 การราปยติ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴ พระปัญญาสามี, ศาสนวงศ์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2507), หน้า 34.

⁵ หลวงเทพคุณานุศิษฏ์, ชาตุปทีปิกา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2509), หน้า 75.